

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTENETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 8 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 8 kor. 80 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczodik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor. — **Kilenczedik kötet.** (1880—1883.) I—XII. 10 kor. 60 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszereinek történetéből. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A Jászúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet és népsietben. *Kozma Ferencztől.* 80 fill. — VII. A Hajduk kibekítési kísérlete. Ináncshon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarka Codex kün nyelve. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeállításai a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magartatása II. József császárnak II. Frigyes porosz királyjal történt találkozásával szemben. *Wertheimer Eddtől.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képművei. Irta Vajsz Ignác. 20 fill. — II. Az 1581-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1682-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortway Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A keszthely-dobogó sírmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanclerik iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henrikéntől.* 80 fill. — X. Erdély katonai védeleme átalakulása a XVIII. században. *Jakab Klekától.* 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannonia történetéhez Antonina Pius korában. *Hampel Józseftől.* 40 fill. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kandra Káosztól.* 60 fill. — III. Az 1657/58-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — IV. Mabilion János a diplomatika megállapítója. *Horeáti Árpádtól.* 60 fill. — V. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. *Majláth Bélától.* 14 fill. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vinczétől.* 40 fill. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele *Ortway Tivadartól.* 80 fill. — VIII. Ugyanaz. Második fele. 1 kor. 20 fill. — IX. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — X. A becskerekai vár. *Szentkláray Jenőtől.* 60 fill.

Tizenharmadik kötet. I. Lónyai Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — II. A Praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. *Ortway Tivadartól.* 60 fill. — III. A kolozsvári ötves-legények strikaja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkastól.* 80 fill. — IV. Törös János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihálytól.* — V. Rákóczy György első összeállításai a svédekkel. *Deák Farkastól.*

AZ AKADEMIA ÉS A NEMZETI MÚZEUM

KOLLÁNYI FERENCZ

LEVELEZŐ TAGTÓL

(OLVASTATOTT A M. TUD. AKADEMIA 1910. FEBRUÁR 7-ÉN
TARTOTT ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

1910

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

AZ AKADEMLIA ÉS A NEMZETI MÚZEUM.

I.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Múzeum nemcsak keletkezésükben rokonok egymással, a mennyiben mindkettő egy-egy Széchényinek, a nagylelkű apának és a «legnagyobb magyar» nevére érdemes fiunak köszöni megalapítását, hanem abban is egyeznek egymással, hogy mindketten a nemzeti művelődés, tudományosság szolgálatára, megtermékenyítésére, irányítására vannak hivatva. Sőt volt idő, a mikor arról volt szó, hogy a magyar tudományos törekvések e két elsőrangú és bizonyos értelemben egymást kiegészítő tényezője még az alapításból, az egyazon cél szolgálatából eredő rokonságnál is szorosabb kapcsolatba jöjjen egymással.

Bár a Magyar Tudományos Akadémia megvalósításával jóval korábban kezdtek foglalkozni hazánk szellemi mozgalmainak vezetői, mégis a Nemzeti Múzeum jött létre előbb, midőn 1802-ben Széchényi Ferencz gróf nemzetének adományozta nagyértékű és kizárólag hungarikumokból álló könyvtárát, oklevelekből, kéziratokból, érmekből, régi pénzekből, metszetekből, földabroszokból álló gazdag gyűjteményét. Ebből alakult ki halhatatlan József nádorunk gondoskodása folytán, alig pár év alatt, az a hatalmas arányokban fejlődésnek indult intézet, mely mint a «nemzet kincses háza», a hogy akkor nevezni szerették, hivatva lett mindent összegyűjteni, mindent megőrizni, a mi a magyarság szempontjából értékkel bír, a tudomány, az iro-

dalom, a szépművészetek, a természet alkotásainak mérhetlen birodalmából.

A nemzeti könyvtár megalapítása még fokozottabb mértékben keltette fel az érdeklődést a Tudós Társaság létesítése iránt.

Köztudomású dolog, hogy a Tudós Társaság felállításával már a XVIII. században foglalkoztak némely hazafiak.

1730-ban Magyar Nyelvjavító társaság alakul. Ugyanezen időtájban Lotharingiai Ferencznek egyik tanácsosa, Germethe, három osztályból álló tudós társaságot tervez. 1770 táján egy ismeretlen, tudománykedvelő hazánkfia Pozsonyban szeretett volna, Mária Terézia pártfogása alatt, Magyar Kir. Tudományos Akadémiát létesíteni. Bod Péter is mondogatta a század második felében, hogy jó lenne egy tudós emberekből álló Magyar Társaságot összehozni. Majd 1778-tól Bessenyei György igyekszik az eszmének híveket toborozni. Míg végre a XIX. század beköszöntével s a nemzeti könyvtár létrejöttével mind általánosabbá és sürgetőbbé vált a Magyar Tudós Társaság megvalósítására irányuló óhajlás.

Ennek hatása alatt Kulesár István 1804-ben pályadíjat tűz ki annak a kérdésnek megfejtésére, hogy micsoda eszmékkel és milyen módon kellene a magyar nyelv művelését előbbre vinni?

A kérdéshez, pályázon kívül, hozzászólott Teleky László gróf is, a ki erre egy Tudós Társaság felállítását tartotta legalkalmasabbnak.

1806-ban pedig ő maga is pályadíjat tűz ki arra, hogy melyik intézet szerint lehetne ezt a Tudós Társaságot megalakítani?¹⁾

A pályakérdésre összesen 12 dolgozat érkezett be. Ezek közül a Teleky gróf által felkért bírálók 1808 április 7-én Fejér György dolgozatát jelentették ki pályanyertesnek és neki ítelték oda a 200 frtnyi jutalmat, daczára annak, hogy több dologban, pl. arra nézve sem értettek vele egyet, miként kellene a Társaság részére pénzforrásokról gondoskodni.

¹⁾ Döbrentei Gábor: A Magyar Tudós Társaság története. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Pest, 1833. I. — Toldi Ferencz: Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt. Összegyűjtött munkái. Pest, 1872. V. 354. — Szász Károly: Gróf Széchenyi István és az akadémia megalapítása. Budapest, 1880.

Fejér munkáján kívül még két dolgozatot találtak a bírálók, a melyek nagyban kiváltak a többiek közül s a melyek szintén 100—100 frt jutalomban részesültek, úgymint: Péchy Mihály főhadnagyét és Pánczél Pál ref. prédikátorét.

Voltak még ezenfelül egyéb figyelmet érdemlő pályamunkák is. De feltűnt közülök egy német nyelven megírt fejtegetés, nagy tudásával és gondolatainak világosságával; esakhogy javaslatai az akkori viszonyok közt nem voltak megvalósíthatók. Teleky ezt is kész lett volna a többi megjutalmazottal együtt kiadni, ha szerzője bizonyos változtatásokat eszközöl kéziratán. S a Hazai Tudósítások útján fel is hivatott az ismeretlen szerző arra, hogy nyilvánítsa erre vonatkozó elhatározását Schedius Lajos egyetemi tanárhoz intézendő levelében. Ez azonban tudomásunk szerint nem történt meg.¹⁾

1809-ben megjelent Fejér pályanyertes értekezése nyomtatásban is. A rákövetkező esztendőben pedig Teleky gróf fejtegette ki nézeteit a Tudós Társaság felállításáról a nagy nyilvánosság előtt, még pedig, hogy Bécsben is tudomást vehessenek róla, német nyelven. Az Akadémia ügye azonban csak nem jutott előbbre ezzel sem.

Ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, Miller Jakab Nándor, azzal az eddigiektől merőben elütő, eredeti tervvel állott elő, hogy létesítsék a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeummal kapcsolatban, ennek keretein belül.

II.

Miller kétségkívül nagyon tehetséges, sokoldalú, klasszikus képzettségű, tevékeny ember volt, a ki talán hiúbb volt a kelle-ténél, kicsinyeskedő; nem egyszer több mint józan, számító; de a kitől nem lehet elvitatni, hogy kifogyhatlan leleményességgel, utánjárással, munkakedvvel követett el mindent a vezetése alatt álló intézet felvirágoztatására, attól a pillanattól kezdve, hogy Széchenyi Ferencz gróf őt a könyvtárhoz, mint nyugalomba vonult nagyváradi akadémiai tanárt, 1802-ben kinevezte.

¹⁾ Hazai Tudósítások: 1808; évf. 271. l.

Millerben kiválóképen ki volt fejlődve a képesség mindent észrevenni, és minden iránt azonnal érdeklődni, a mi az intézet jóhírét, tekintélyét emelhetette, különösen ha ez saját egyénisége súlyának növelésével bármily tekintetben összefüggésbe volt hozható.

Már előbb is azon mesterkedett, hogyan szerezhetné meg magának «az ország történetírójának» megtisztelő címét. Természetesen még sokkal inkább kielégítette volna becsvágyát, ha keresztül tudja vinni, hogy a Nemzeti Múzeum az egész magyar tudományos élet központjává váljék, és abban ő vigye a vezető szerepet.

Egy minden részletében a leg gondosabban kidolgozott tervezetet készít tehát annak kimutatására, hogy az Akadémiát csakis az általa javasolt módon lehet megteremteni.

Miután úgy látta, hogy a Tudós Társaság létesítésének főleg két nagy akadály van, úgymint a bizalmatlanság, a melylyel Bécsben a nemzet e törekvését kísérték és a szükséges anyagi eszközök hiánya, első sorban arra irányította figyelmét, hogy az intéző körökben terve iránt megnyugvást keltsen, a dolog pénzügyi oldalát pedig a lehető legkedvezőbb színben tüntesse fel.

Szabályúl állítja fel tehát, hogy ebben a tekintetben sem szabad olyasmit kívánni, a mi nem szolgál a közjó előmozdítására. Ebből a szempontból pedig valóban nagyon megfontolandónak tartja, tanácsos-e Magyarországon külön Tudós Társaságot felállítani. Nemcsak mert a tudósok, magukra hagyva, nem tudnak békességben megférni egymással, hanem mert mindegyikük egyeduralmat akar gyakorolni az irodalom terén s a helyett hogy idejüket valóban a tudomány művelésére fordítanák, a Társaságot mindenféle viszály és versengés tanyájává süllyesztenék. A mint a közelmúltban is találkoztak köztük olyanok — bizonyára a Martinovicz-összeesküvés tagjait érti — a kik irodalmi foglalkozások czégére alatt tilos és titkos politikai összejöveteleket tartottak. Ily visszaélések a jövőben is felmerülhetnek a Tudós Társaság révén, daczára a legszigorúbb ellenőrzésnek és daczára azoknak a nagy veszedelmeknek, a melyeket az irodalom- és társadalomra nézve magukban rejtenek.

Nem akarjuk kutatni, mennyiben volt igaza Millernek a korabeli tudósok összeférhetetlen természetére nézve, a kik közé

kétségtelenül magát is számította. A mi azonban a titkos politikai konspirációktól való félelmét illeti, nagyon hihetőnek tartjuk, hogy Miller maga sem értette ezt túlságosan komolyan, hanem ezzel az óvatos, loyalis előrelátásával inkább csak az intéző körök jóindulatát kívánta magának és javaslatának biztosítani.

Sőt Miller előtt egészen tisztán állott, hogy lesznek, a kik túlzott aggodalmai felett csak mosolyogni fognak. Éppen azért ezekkel szemben felvetette azt a másik kérdést, vajjon érdemes-e a Tudós Társaságért oly nagy áldozatot hozni, mint a hogy eddig tervezték?

Szerinte Bessenyei, Révai, Schedius, gr. Teleky, Fejér György tervezetesei mind nagyon érdekes dolgok ugyan, a melyeket ezek nagyrészből a külföldről kölcsönözve alkalmaztak a hazai viszonyokra; azonban valamennyien abban a közös hibában szenvednek, hogy megvalósíthatlanok, mert a kérdés pénzügyi részére nem nyújtanak elfogadható megoldást.

Millernek annyiban igaza van, hogy azok a javaslatok, a melyek a Tudós Társaság felállításának költségeire nézve számvetést csináltak, nemcsak más és más összegekben állapították meg az előírandó kiadásokat, hanem ezek fedezésére is nagyon ingatag alapokat jelöltek meg.

A Pozsonyban felállítandó Magyar Királyi Akadémiának ma is ismeretlen tervezője 1770-ben azt ajánlotta Mária Teréziához benyújtott emlékiratában, előlegezze a szükséges pénz-alapot a kincstár, hogy meg lehessen venni a házat, teljesíteni lehessen a fizetéseket, kiírni a jutalmakat és általában fedezni a kiadásokat. A kincstárnak azután oly módon lehetne visszatéríteni az igénybe vett összeget, hogy a mint a földvári apátság javadalmát megkapta az akkoriban felállított nagyszombati egyetem, ugyanígy lenne adományozandó az Akadémiának a tapolczai és szekszárdi apátság. Ebből a két javadalomból, a melyeket az udvari kamara kezelne, bizonyára befolyna 20.000 frt, mely összeg nemcsak az összes kiadások fedezésére lenne elegendő, hanem az előleg visszatérítése mellett még tartalék-alapról is lehetne gondoskodni.¹⁾

Révai Miklós a szükséges pénzösszeget a tanulmányi alapról,

¹⁾ Toldi Ferencz: Összegyűjtött munkái. VII. 382.

az ország főurainak adományából és az Akadémia nyomdájának jövedelméből óhajtotta volna összehozni. Az évi kiadásokat pedig 27.000 frtra tette.¹⁾

Teleky László gróf 1806-ban csak általánosságban szól erre vonatkozólag, azt mondván, hogy semmi esetre sem kívántatnék az Akadémia létesítéséhez annyi pénz, hogy ez az országtól és államtól nem telnék.²⁾

1810-ben már tisztábban lát és részletesebben nyilatkozhatik. Az évi költségeket 26.000 frtban állapította meg. Legjobbnek és legczélyszerűbbnek tartotta volna, ha az ehhez szükséges tőkét a tanulmányi alapból veszik, annál is inkább, mert hiszen az Akadémia célja nem is állott volna ellentétben az alap rendeltetésével. Ha pedig ez keresztülvihetlenné bizonyulna, valamelyik kamarai jószággal is beérte volna. És ha ez is akadályokba ütközött volna, a megszüntetett szerzetesrendek birtokait is szívesen felhasználta volna.³⁾

Fejér György számította a legkevesebbre az évi költségeket: 1600 frtra, a mit úgy akart előteremteni, hogy a budai nyomda a felség rendeletéből minden évben nyomasson ki az Akadémia czéljaira egy 30—32 íves munkát, vagy pedig »mivel ezen intézetben a nyomtatás igen késedelmes«, e helyett évi 500 frtot fizessen a Tudós Társaságnak. Az egyetemi alapból utaljon ki a király 600 frtot. A többit pedig közadakozás útján vélte megszerezhetni.⁴⁾

Miller, a ki igazolni kívánta, hogy a Tudós Társaságnak külön, önállóan való létesítése már csak az ehhez szükséges igen tetemes költségek miatt sem lehetséges, valamennyinél többet állapított meg az évi kiadások czímén, t. i. 50.000 frtot.

És ha tudjuk, mi mindent vett számításba, nem is fogjuk túlhajtottnak találni ez összeget.

A Tudós Társaságnak, úgy a hogy ő ezt elképzelte, a követ-

¹⁾ Planum erigendae Societatis Hungaricae. Viennae, 1790. p.

²⁾ A magyar nyelv elmozdításáról buzgó esdeklései. Pest, 1806. p. 280.

³⁾ Über die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn. Pesth, 1810. p. 92.

⁴⁾ Jutalomra érdemesített értekezés egy magyar tudós társaság felállításáról. Pest, 1809. p. 20.

kezőkre lett volna szüksége: alaptókére, helyiségekre, könyvtárra, érem- és régiséggyűjteményre, physikai és mechanikai szertárra, vegytani laboratoriumra, nyomdára. E mellett fedezni kellett volna az iroda, a világítás, fűtés költségeit: díjazni a tagokat, a tisztviselőket, igazgatókat, titkárokat, a gazdát, az irnokokat, korrektorokat, festőket, a szépírókat, a nyomdászemélyzetet, a szolgálókat. Gondoskodni kellett volna a pályadíjak kitűzéséről és sok sok egyéb alkalomszerűen felmerülő költség fedezéséről.

Millernek, tekintet nélkül arra, hogy melyik terv mennyit irányzott elő a létesítendő Tudós Társaságra, valamennyiről az volt a véleménye, hogy keresztülvihetlenné. Az egyik ebből, a másik más okból kifolyólag. Csakhogy — szerinte — ezt a tudósok nem akarták belátni, mert ők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ha róluk van szó, akkor nemcsak mindent meg lehet, de meg is kell kísérteni. Arra azonban nem akarnak gondolni, hogy összeegyeztethető-e az, a mit akarnak, az állam magasabb és általánosabb érdekeivel.

Ő pedig, éppen ellenkezőleg, különösen ezt nem téveszti szem elől. Ennélfogva olyan Tudós Társaságot akar létesíteni, a mely minden irányban meg tud felelni a hozzá fűzött várakozásoknak. Nemesak czéljaihoz mért erőforrásokkal rendelkezik, hanem teljes biztosítékot nyújt a király- és országgal szemben szándékainak, törekvéseinek tisztaságára névze; a melyben semmiféle visszavétel nem talál helyet; a mely tagjait minden személyválogatás nélkül keresi ki a legérdemesebb írók sorából; a mely nem a vallási kérdések feszegetésével és meddő bölcséleti vitákkal tölti idejét, hanem a hazai dolgok tanulmányozásával, úgy hogy a közfelfogás is valóban hasznosnak, sőt szükségesnek ítélni létezését.

Az ő meggyőződése szerint egy ily Tudós Társaság megalkotásának minden előfeltételét megteremtette József nádornak a magyar nemzet iránt érzett szeretete akkor, mikor az országos rendek hozzájárulásával létrehozta a Magyar Nemzeti Múzeumot.

Mert ugyan hol van Európában — kérdezi — Tudós Társaság, a mely gazdagabb irodalmi segédeszközök felett rendelkezik, mint a minőket a Nemzeti Múzeum már fejlődése első éveiben rendelkezésére tud bocsátani azoknak, a kik a hazai dolgok iránt érdeklődnek? Van gazdag könyvtára, kéziratára, válogatott

növény- s ásványgyűjteménye, éremtára, régiségek, ritkaságok, fegyverek, drágaságokból álló gyűjteménye, mechanikai, vegytani, fizikai szertára, a melyek, ha közszemlére vannak is kiteve, mindmegannyi segédeszközei a tudományos bűvárlatnak. Mert a Múzeumnak nemcsak az a rendeltetése, hogy az irodalom kincseit, valamint a művészet és természet remekeit összegyűjtse és a nagy közönség részére kiállítsa, hanem hogy azokat a szakemberek által tudományosan fel is dolgoztassa.

Másrészről a Múzeumban mindannak helye van, a mi az ország javára, előnyére valami módon kiaknázható. Nem lehet tehát számúzni a Múzeumból a nyelvtudományt, a jogot, a politikát, a világi és egyházi történelmet, a természettudományt, a gazdaságtant, az orvostudományt, a vegyészetet, a művészetet sem, hanem ellenkezőleg minden irányban kezére kell járni a tudományos kutatásoknak.

Miután pedig a létesítendő Tudós Társaságnak sem lehet más feladata, mint művelni, fejleszteni a magyar irodalmat és tudományt, el kell ismerni, hogy ennek célja és rendeltetése tökéletesen egyezik a Nemzeti Múzeuméval.

De a Tudós Társaság felállításával foglalkozó eddigi tervezetekből az is kiviláglik, hogy a Nemzeti Múzeum tisztviselői teljességgel ugyanazt a munkát végzik, a mely a Tudós Társaság leendő tagjaira várna.

Sőt mi több, a Múzeumnál meg van már a szükséges pénzalap is. Mert hála a hazafias nagylelkűségnek, az egyes táruk fejlesztésére, a tisztviselők díjazására és egyéb kiadásokra már akkora összeg gyűlt össze, hogy az intézet évi 30.000 frtot képes azokra a célokra fordítani, a melyekre a Tudós Társaságnak 50.000 frt sem lenne elegendő.

Mindent összefoglalva, Miller arra a végső következtetésre jut, hogy teljesen felesleges rengeteg pénzt áldozni két ugyanazon célú szolgáló intézményre, ha az egyik, a mely már fennáll, egy magában is elegendő a feladat megoldására és hogy a nemzetnek sokkal nagyobb dicsőségére és előnyére szolgál, ha az a Társaság, a melyet már megalkotott, tovább fejlesztesik, tökéletesíttetik, mintha ennek teljes virágzása előtt egy másiknak a megalkotásához kezdenének, a mely semmivel sem nyújtana többet, mint a már meglévő Nemzeti Múzeum.

Mint hogy tehát a Nemzeti Múzeumban minden megvan, a mi a Tudós Társasághoz szükséges, nincs egyéb hátra, mint hogy itt a magyar nyelv is fokozottabb művelésben részesüljön; a mi akként lenne keresztülviendő, hogy a Nemzeti Múzeum úgynevezett levelező tagokkal egészítsen ki magát.

Miller a levelező tagok megválogatásában sem akarta szem elől téveszteni a Múzeum rendeltetését és céljainak szigorúan tudományos jellegét; ennél fogva a tagok megválasztásánál legfőbb szabályul akarta felállítani, hogy csakis olyanok lehessenek levelező tagokká, a kik tanújelét képesek adni tudományos készütségüknek, bizonyos pályakérdések helyes megoldása által.

Erre a következő eljárást ajánlotta.

A Nemzeti Múzeum őrei, előzetes megállapodás után, minden évben több pályakérdést jelöljenek ki. Bárkinek szabadságában álljon azonban, bármilyen tudománykörből ilyen kérdést az intézethez beküldeni.

Ezekből a kérdésekből az igazgató négyet vagy esetleg többet is válaszszon ki és augusztus vége felé jóváhagyás végett terjessze fel a nádorhoz, mint a Múzeum védnökéhez. Ennek megtörténte után, arra való emlékezésül, hogy a Múzeum I. Ferencz király uralkodása alatt jött létre, október 4-én hirdesse ki a pályatételeket, kidolgozásukra egy évi határidőt engedvén.

Míg Bessenyei fellepte óta az akadémia-cszme lelkes bajnokai mind egyetértettek abban, hogy a Magyar Tudós Társaság nem művelheti másképpen az irodalmat mint magyar nyelven, Miller a latin nyelvnek is jogosultságot akart juttatni, kimondván javaslatában, hogy a pályázatra beküldendő dolgozatokat magyar író magyar vagy latin nyelven szerkesztheti meg. Külföldiek azonban a latinon kívül még német, francia és olasz nyelven is kidolgozhatták volna a tételeket.

Miller azzal indokolta meg ezt az eljárását, hogy bármennyire el kell ismerni annak igazságát, hogy a nemzeti nyelv művelése mindenkinek elsőrendű kötelessége, mert nyelvében él a nemzet, nem lehet tagadni azt sem, hogy a latin nyelv viszont forrása minden tudománynak. Eppen ezért csak dicséretére válik nemzetünknek, hogy, míg más országokban az élő nyelv lépett helyére, addig nálunk úgy a közügyek intézésében, mint az iskolákban közhasználatnak örvend. Nem lehet tehát eltérni, hogy a hazai

nyelvről való gondoskodás a latinnak kiküszöbölését vonja maga után és az országba visszatérjen az első századok barbársága.

Miller már eleve is tiltakozott az ellen, mintha ő ez által akár a magyar irodalom elhanyagolását célozná, akár pedig a magyar nyelv ellen akarna háborút indítani. Ellenkezőleg, ő csak a nemzet óhaját kívánta mielőbb, hasznosan és tartós alapon megvalósítani.

A pályadolgozatok, a szerző nevét rejtő jeligés levél kíséretében, negyedréti tört lapokra írva lettek volna beküldendők, hogy a jutalmat nyert kéziratokat egyenlő nagyságú kötetekben lehessen a Széchényi Országos Könyvtár kézirtárában elhelyezni.

A beérkezett dolgozatokat a Múzeum igazgatója osztotta volna ki bírálatra a múzeumi örök és más tudósok közt, a kik véleményüket ugyancsak az igazgató kezeihez juttatták volna.

A pályázat eredményének kihirdetését Miller a nádorra való hálás megemlékezésből, a kinek a Nemzeti Múzeum létrejötte köszönhető volt, szent József napjára akarta tenni, az ország nádorának vagy képviselőjének jelenlétében megtartandó ünnepélyes ülés keretében.

Az ülésnek minden kis részletét előre megállapította Miller.

Az ünnepélyen megjelenő nádort, vagy képviselőjét a Múzeum tisztviselőinek kara és szolgaszemélyzete a kapuban fogadta volna, hogy a kijelölt terembe kísérje.

Az ülésen a nádor elnökölt volna; tőle jobbra ültek volna a bírálók és a meghívott vendégek; balra pedig az igazgató, az örök, a segédörök és a lajstromozó.

Az ülést az igazgató, esetleg valamelyik ör magyar vagy latin nyelven elmondott üdvözlő beszéddel nyitotta volna meg, majd valamelyik ör felolvasta volna a pályanyertes dolgozatot, a jegyzőkönyv vezetésével megbízott lajstromozó pedig, az elnök felhívására, felbontván a jeligés levelet kihirdette volna a szerző nevét.

Ha több pályanyertes dolgozat lett volna, úgy hogy ezeket nem lehetett volna mind egy ülésen felolvasni, az ülés folytatása másnapra lett volna halasztandó.

Ha pedig egyetlen jutalomra érdemes dolgozat sem érkezett volna be, a pályakérdéseket újból ki kellett volna tűzni.

A jutalmazásra nézve is más véleménye volt Millernek mint volt legtöbb kortársának.

Míg ugyanis a Tudós Társaság felállításán fáradozó íróink úgyszólván kivétel nélkül megegyeztek abban, hogy az írók munkakedvének serkentésére, buzgalmuk fokozására pályadíjakat kell kitűzni, addig Miller a leghatározottabban a mellett kardoskodott, hogy a pályakérdéseket pénzbeli jutalomban ne részesítsék. Nemcsak mert ez elviselhetlen terhet rótt volna a Múzeumra, hanem még inkább, mert nem tartotta összeegyeztethetőnek ezt az eljárást a magyar jellemmel; miután — szerinte — a fenköltebben gondolkozó ember inkább abban hagyja irodalmi munkásságát, mintsem hogy szellemének termékét megfizettesse.

Sajnálattal tapasztalta ugyan — úgy mond — ő is, hogy az a szokás, mely az irodalmat valóságos pénzkeresetté alacsonyította, már annyira megrontotta az írók egy részét, hogy nem áttalanak 50, 100, 200 forintos díjakra pályázni. A Tudós Társaságban azonban nem lehet helye az ily kapzsiságnak. Vissza kell tehát állítani eredeti tisztaságában azt a nemzeti vonást, a mely a közelismerést mindennél többre becsüli s a melyet egyedül a király iránti hűség és a haza szeretete ösztönöz a pályamunkák megírására.

Nem kételkedett Miller, hogy az írók és tudósok maguk is erre az álláspontra fognak helyezkedni és azt tekintik legnagyobb jutalmuknak, ha az erre hivatott bírálók a pályanyerteség koszorújával tüntetik ki munkáikat.

A pályanyertes dolgozatokat abban a kiadványban akarta Miller közzétenni, a melyet éppen ebben az időtájban óhajtott a nádor hozzájárulásával Acta Musaei Nationalis czímen megindítani oly czélből, hogy részben az intézet történetére vonatkozó fontosabb eseményeket ismertesse, részben pedig tudományos értekezéseket, oklevélközléseket stb. tartalmazzon.¹⁾

A pályanyertes dolgozatok szerzői részére, a pénzbeli jutalomdíj helyett, a következő előjogokat kívánta Miller biztosítani. Mindenekelőtt ingyen kapták volna meg a Múzeumi Aktákat.

¹⁾ Ez a kiadvány később, 1818-ban csakugyan meg is jelent. A második kötetet azonban, bár szintén elkészült, közbejött akadályok folytán már nem nyomatták ki.

Azután megválasztottak volna a Múzeum levelező tagjaivá. E kitüntetésről a nádori kancellária hiteles okmányt állított volna ki részükre s a választás megtörténtéről az összes törvényhatóságokat és irodalmi egyesületeket körlevélben értesítette volna, sőt ezt a hazai és külföldi lapokkal is közölte volna.

A megválasztottaknak jogukban állott volna e czímmel élni; nevük és állásuk belekerült volna az országos czímtárba, közvetlenül a Múzeum tisztviselőié után; szabad belépésük lett volna az intézet gyűjteményeibe, szóval ugyanazokat a jogokat élvezték volna, mint a felesküdt tisztviselők.

Ezzel szemben azonban bizonyos kötelességek is hárultak volna vállalkra. Elsősorban természetesen nagyobbfokú irodalmi tevékenységet kellett volna kifejteniök, úgy szintén a Múzeum igazgatósága által reájok bízott munkákat, bírálatokat is el kellett volna végezniök. Nem kevésbé fontos feladatuk lett volna azonban a Múzeum érdekei iránt való érdeklődésüket is minden irányban tanusítani. Így pl. jelezniök kellett volna a gazdálkodás, a chemia, a természettani tudományok terén elért minden újabb eredményt; értesíteniök kellett volna az igazgatóságot a napfényre került régiségekről, érmekről, természeti ritkaságokról, szóval mindenről, a minek megszerzése érdekében áll a Múzeumnak. Tartoztak volna bejelenteni az intézet javára tett adományokat. Hivatva lettek volna átvenni az intézetnek szánt ajándékokat. A Múzeum részére jóltevőket, pártfogókat kellett volna szerezniök stb. Miller maga is belátta, hogy kissé sokat kíván azoktól az íróktól és tudósoktól, a kik elég szerencsések lettek volna a Múzeum levelező tagjaivá megválasztatni. Ennél fogva, hogy a jogok és kötelességek közt mutatkozó nagyfokú aránytalanságot némileg kiegyenlítse, arra gondolt, hogy a levelezőtársasági czímet és rangot valamiképen meg kellene aranyozni.

Erre nézve is egészen sajátos tervei voltak.

Az eddig napvilágot látott tervezetek szerzői mind egyetértően hirdették, hogy, ha a létesítendő Tudós Társaság tagjaitól komoly tudományos törekvéseket, odaadó munkásságot várnak és az akadémiakusságot bizonyos súlylyal, tekintélylyel kívánják felruházni, akkor arra is kell gondolni, hogy a tagok részére bizonyos anyagi és erkölcsi előnyök biztosíttassanak.

A Pozsonyban felállítandó Magyar Kir. Akadémia ismeretlen tervezője úgy vélekedett, hogy a meghatározott fizetést húzó rendes tagok mellett, a levelező tagok számára is kell, ha nem rendes évi díjat, legalább bizonyos gratifikációt kilátásba helyezni. E mellett azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az összes tagoknak reményük legyen bizonyos előnyökre, kedvezésekre, kitüntetésekre, mert ez nagyban fokozná dicsvágyukat, valamint szorgalmukat és munkakedvüket is. Így pl. nagyban emelné az egyes tagok tekintélyét, ha az Akadémiának jogában állana testületileg megjelenni a felség előtt Pozsonyban való tartózkodása idején. Ha a kiválóbb munkásságú tagoknak Szent István rendjele adományoztatnék, ha az udvari estélyekre meghívót nyernének.¹⁾

Révai meg lett volna elégedve azzal, ha a rendes tagok évi 200 frtnyi fizetést élveznek, a kik pedig nagyobb irodalmi tevékenységet fejtenek ki, munkáik, kiadványaik után is bizonyos jövedelemhez jutnak.²⁾

Teleky felvetette a kérdést, vajjon csakugyan olyan nagy-e nálunk az irodalom és tudomány iránt való szeretet, hogy ez nem szorul pénzbeli támogatásra? S arra az eredményre jutott, hogy a gyakorlat éppen nem bizonyít e mellett, bármennyire hangoztassák, hogy a tudományok művelése önmagában bírja jutalmát. Hiszen sok esetben még a megélhetésre elegendő vagyonnal bíró íróemberek sem elégíthetők ki pusztá czímmel és elismeréssel, hanem legalább is valami érdemrendet kívánnak.³⁾

Fejér kivált kezdetben, nem adott volna ugyan az akadémiakusoknak rendes évi tiszteletdíjat, ámde azért ő sem hagyta volna őket minden buzdítás és jutalom nélkül. Ez ugyanis annyi lett volna az ő szemében, mint órát alkotni akarni rügök nélkül. Azt ajánlotta tehát, hogy mindenkit hivatásának, állásának, körülményeinek megfelelő módon részesítsenek kitüntetésekben. Az egyházi rendben lévő tudóstársasági tagoknak eszközöljön ki a nádor, mint védnök, apátságokat, kanonokságokat, az evangélikusok és reformátusok részére pedig consistoriumi és más elő-

¹⁾ Toldi Ferencz: Összegyűjtött munkái. V. 382.

²⁾ I. h. 45.

³⁾ I. h. p. 80.

kelő tisztségeket, főleg hogy Pesten ők választassanak meg lelkészekül. A világiakat nevezzék ki királyi tanácsosokká, adjanak nekik érdemjeleket, címezzék őket *Spectabilis Clarissimusok*-nak, *Tekintetes Tudósok*nak, a megyék pedig tiszteljék meg őket assessorsággal.¹⁾

Miller mindezekről eltérően nem akart az akadémikusok részére sem évi díjazást, sem címeket, sem javadalmakat, hanem valami irodalmi érdemjelfélét.

Ő, a ki már ismételten kudarcot vallott abbéli igyekezetével, hogy — mint mondani szokta — nem annyira saját személyét, mint inkább az intézet érdekét tartván szem előtt, valami kitüntetésben részesüljön, nagy lelki keserőséggel vallotta, hogy az irodalom munkásai, bármennyi érdemet tudnak is felmutatni, kitüntetésre nem számíthatnak, hacsak igen előkelő helyről nem ajánlják őket. De még ebben az esetben is csak akkor jutnak kitüntetéshez, ha már a további hasznos munkálkodásra teljesen képtelenné váltak. Sőt azt tartotta, hogy az irodalommal foglalkozó nemes embernek egyáltalában legjobb lemondania mindazokról a kitüntetésekről, a melyekben más pályán okvetlenül része lenne.

Miután a legkiválóbb elmék ezen indokolatlan mellőzését egyaránt hátránynak találta az udvar és az állam érdekeire nézve, az volt a felfogása, hogy a nemzetnek magának kell ezt a mulasztást pótolnia, a haza és király szolgálatában kitünő fiainak megjutalmazásával, még pedig úgy, hogy a Nemzeti Múzeum levelező tagjai, a felség hozzájárulásával, valami megkülönböztetésül és egyúttal kitüntetésül szolgáló jelvényt hordozhassanak.

Ez egy tojásdad alakú zománcozott kis pajzs lett volna, vörösszínű előlapján, középen az ország címerével, felette *F. R. A.* aranybetűkkel (*Franciscus Rex Apostolicus*), alatta pedig e szavakkal *Ar. S. 1808.* (ebben a törvénycikkben lett kimondva a Nemzeti Múzeum megalapítása). Hátsó zöldszínű lapján két köralakú ezüst babérág közt e szavakkal: *Praemium Eruditionis.* Köriratként pedig hasonlóképpen ezüst betűkkel: *Mus. SS. et OO. Reg. Hung. Jos. Palat.* vagyis *Museum Statuum et Ordinum*

¹⁾ I. h. 43.

Regni Hungaricum Josephinum Palatinum felirattal. A jelvény aranszegélylyel, koronán függve, két ujnyi szélességű nemzeti színű selyemszalagon lett volna viselendő a mellen.

A jelvényt a nádor külön okmánynyal adományozta volna és tűzte volna az illető mellére, mi által a kitüntetett a Nemzeti Múzeum tagjává avatott volna.

Miller körülbelül 4—6 ilyen kitüntetést számított egy esztendőre, a mi — még ha nem tudott volna is találni oly jótevőket a kik az erre szükséges összeget felajánlják — alig jelentett volna több évi kiadást a Múzeumra nézve 1000 frtnál.

A jelvényt, a melyet a kitüntetett elhalálózása után az örökösök tartoztak volna a nádori kancelláriának beküldeni, s melytől valamely bűntény vagy államellenes vétség miatt az illetőt meg is lehetett volna fosztani, nem lett volna semmiféle udvari előjog vagy más kiváltság összekötve. Csupán azt jelezte volna megkülönböztető alakban, kik buzgólkodtak a magyar irodalom terén, a király és a hon szolgálatában.

Ennek daczára Miller nem kételkedett benne, hogy éppen oly mértékben serkentette volna e kitüntetés fokozottabb buzgóságra a tudósokat és írókat, mint a hogy Mária Terézia rendjele bátorságra lelkesíti a katonákat.

Miután hazánkban a tanult emberek rendszerint oly pályát keresnek, a melyen kitüntetések vagy legalább anyagi előnyök érhetők el, arra is kell gondolni, hogy az irodalmi foglalkozás se maradjon minden jutalom nélkül és ne csak a szegényebbek, hanem a gazdagabbak is áldozatul hozzák szellemi munkájukat a haza oltárára.

A Múzeum levelező tagjainak ilyen kitüntetésétől Miller egész forradalmat várt az irodalom terén. A mellett hogy dicsőséget és fényt árasztott volna az egész országra, sok új tehetség szárnyait bontotta volna ki, sok fényes elmét bírt volna rá, hogy eddigi ismeretlenségéből előlépjen. Sőt bizton hitte, hogy a sok verselő, a lelket elpuhító regényes mesék kiadói is háttérbe szorultak volna ekként. S mert a kitüntetésben csakis alapos képzettség mellett lehetett volna részesülni, megszűnt volna ezzel az irodalmi szélhámoskodás is.

Az ország csakhamar megismerte volna fiait, a kik egyben

vagy másban kitűntek, de a kiknek eddig nem volt alkalmuk tudásukat bemutatni. Itt egy nyelvész, amott egy történetíró, politikus, gazda, természettudós stb. tűnt volna fel, úgy hogy a különféle hatóságoknál mindig lettek volna egyének, a kikre bizonyos kérdések megfejtését lehetett volna rábízni.

S ez nagyot lendített volna a magyar nyelv művelésén is. Azok az előkelő szellemek, a kik eddig hallgatásra kárhoztatták magukat, mert az írók bizonyos osztálya nyereszkesedési vágyból, csakhogy vevők számát szaporítsák, nem állották munkáikat német nyelven közzétenni, ettől fogva magyar vagy latin nyelven mondották volna el gondolataikat.

Bizonyára — ezzel fejezi be Miller javaslatát — ez lenne a legegyszerűbb módja és eszköze, nagy áldozatok nélkül, a nemzet méltóságának szemmel tartásával, a közjó előmozdításával megvalósítani azok óhaját, a kik a Tudós Társaság létesítésében látják biztosítva az ország boldogulását.¹⁾

Abban talán igaza volt Millernek, hogy az általa ajánlott módon legegyszerűbb lett volna nagy áldozatok nélkül felállítani a Tudós Társaságot; hogy azonban ez egyúttal a legjobb megoldás is lett volna, azt már nehéz elhinni.

Miller javaslatának egyetlen némileg figyelembe vehető előnye volt, t. i. hogy a Tudós Társaságot így elég szerény anyagi eszközökkel lehetett volna késedelem nélkül létrehozni. Ez azonban távolról sem állott arányban azzal a sok hátránnyal, a mi ezzel együtt járt volna.

Ha ugyanis a Tudós Társaság Miller tervezete szerint jön létre, ez soha sem lehet azzá, a minek az egész ország közvéleménye óhajtott, t. i. Magyar Tudós Társasággá, mely a nemzeti nyelv fejlesztését, tökéletesítését, a tudományoknak magyar nyelven való előbbrevitelét mozdítja elő; hanem lett volna belőle egy a tudományokat nemzeti lélek nélkül, latin, magyar, esetleg német, francia stb. nyelven művelő irodalmi társaság.

A Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeumra, ennek egyes

¹⁾ Planum de modo Museum Hungaricum ad formam Societatis Eruditae instruendi. Miller kéziratának gyűjteménye a Széchenyi Országos Könyvtár kéziratárában. Quart., Lat. 63. XVII. p. 267. A tervezetet úgyszólván egész terjedelmében ismerttettem: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtára 1802—1902. című munkámban is, I. 245.

osztályaira, mintegy alapra ráépíteni, annyit jelentett volna, mint a Tudós Társaság működését a Nemzeti Múzeum tisztviselőinek igen tiszteletreméltó, igen értékes, minden tekintetben megbízható, de bizonyos megszabott határok közt mozgó szaktudományának járszalagjához kötni. Ez egyértelmű lett volna azzal, hogy a Tudós Társaság, mint az egész magyar irodalmi és tudományos világ egyetemleges munkásságának legelsőrendű tényezője, alárendelt helyzetbe jusson egy a nemzet kulturális életében kétségkívül nagy horderővel bíró, az ország legféltettebb kincseit magában foglaló, de feladataiban bizonyos korlátok közé szorított intézettel szemben.

És ha a Tudós Társaság tagjai csakugyan azokkal a jogokkal lettek volna felruházva, a melyeket Miller szánt nekik, ha csakugyan az általa javasolt kötelezettségek hárultak volna vállalkra, akkor ennek a Tudós Társaságnak minden erejét, minden munkásságát, képességét a Nemzeti Múzeum kizárólagos céljainak és feladatainak támogatása merítette volna ki.

Mindezeknek lelkiismeretes mérlegelése indíthatta József nádort, a kihez Miller tervezetét az 1811. évben felterjesztette, arra, hogy a javaslatnak ne tulajdonítson nagyobb fontosságot, mint a mit valóban megérdemelt.

A tervezetből egy gondolat azonban megragadta a nádor figyelmét is. Az t. i., hogy nem lehetne-e a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeummal esetleg oly viszonyba hozni, a melyben, bár mint különálló intézmények, egymás kölcsönös támogatásával, egymás kiegészítésével szolgálják a magyar kultúra ügyét.

Ezt már ő is érdemesnek tartotta a bővebb megfontolásra. Azért, midőn 1812 január 8-án Pozsonyban az országgyűlés elé terjesztette a Nemzeti Múzeum fejlődéséről és állapotáról szóló értesítését, ezt oly megjegyzés kíséretében tette, hogy a Múzeum teljes és tökéletes kifejlesztésében szükségesnek mutatkozik a Tudós Társaságnak a Nemzeti Múzeum mellett való felállítása, még pedig két osztályra osztva, oly módon, hogy az egyik a nyelv, irodalom és történettudomány, a másik pedig a természet-tudományok, gazdaságtan és technológia művelésével foglalkoznék. A Tudós Társaság alapszabályait, alapúl véve a regnicolaris deputatio munkálatait és a megyék utasításait, tudo-

mányos férfiak által kellene megiratni és jóváhagyás végett az országgyűlés elé terjeszteni.¹⁾

A közviszonyok azonban nem voltak olyanok, hogy az akadémiai eszme akár ily alakban is megvalósúlhasson; s az országgyűlés nemsokára feloszlott a nélkül, hogy az előtte fekvő tervek közül választott volna.

A Miller által készített tervezetnek pedig még a többinél is mostohább sors jutott osztályrészül. Mert míg ezek legalább annyit megőriztek az utókor számára, hogy szerzőjük mennyi lelkesedést tanusított a nemzet közóhajának teljesülése érdekében, addig az ő munkálata a nádori kancellária irattárának egyik oly homályos zugába került, a hol sem Döbrentei Gábor, sem Toldi Ferencz, sem pedig Szász Károlynak az Akadémia története után kutató szeme nem volt képes felfedezni.

Ennek daczára az a gondolat, a mi Miller szemei előtt lebegett a mikor javaslatát megszerkesztette, a Nemzeti Múzeumot a magyar tudományos és irodalmi mozgalmáknak éltető erőforrásává tenni, néhány év mulva, legalább bizonyos mértékben, mégis teljesebbé ment, Marczibányi István nagylelkű áldozatkészsége folytán.

III.

Marczibányi István egyike azoknak a gazdag magyar uraknak, a kik a XIX. század első felében valóban lélekemelő módon tudnak áldozni minden jó és nemes czélra, akár arról van szó, hogy embertársaiknak elviselhetőbbé tegyék az élet keserves terhét, akár pedig arról, hogy a maga erejére hagyott nemzet fenmaradását, boldogulását, a haladás és kultura előfeltételeinek megteremtésével, lehetőleg biztosítsák.

A mit Marczibányi István az Isten dicsőségeért, a szegényekért, a betegségben sinlődőkért, az árvákért tett, azért, hiszszük, elvette az örökké való Igazságtól megérdemelt jutalmát.

A mit azonban magyarságunkért, nemzeti nyelvünkért és irodalmunkért áldozott, azért nekünk kell időről-időre felélesztenünk a kegyeletnek azt a tüzet, a melyet a nemzet szívéből fakadó elismerés és hála gyújtott meg sírja felett.

¹⁾ Magyarország közgyűlésének írásai. 1811. Posony, p. 227.

Toldi úgy tudja, hogy Marczibányi, miután a Ludovika Akadémia czéljaira 50.000 frtot adományozott, ugyanannyit szánt a létesítendő Tudós Társaságra is.¹⁾

Csakhogy az Akadémia még nagyon messze volt a megvalósulástól, amikor ő 1810 december 21-én elhunyt.

Nemes szándéka azonban nem maradt minden gyümölcs nélkül a magyar tudományos törekvésekre nézve. Testvéröccse és egyúttal végső akarataának letéteményese és végrehajtója, Imre, 1815 április 20-án 70.000 frtra rúgó alapítványt tett Pest vármegyénél oly kikötéssel, hogy ennek kamatai különféle jótékony czélokra fordíttassanak.

Az alapítólevél második pontja következőleg hangzik: »Nemzeti Múzeumunk, mely országunk ékessége, illendő fentmaradására, úgy édes hazánk született nyelvének gyarapítására rendelék esztendőnként a szerént ezer forintot, hogy ezekből ötszáz forint a felséges nádor ispány ő császári és király főhercegségének, úgy mint ezen intézet főigazgatójának kegyes rendelkezéséhez képest ezen summa pénz vagy felvigyázóságoknak jobb tartására, vagy a megkívántató műveknek megszerzésére, vagy egyéb tőkepénzre fordíttasson; nemkülönben dicső nyelvünk nagyobb virágzására kívánom, hogy azon Nemzeti Múzeum minden esztendőben három kérdést vagy a hibás szóknek javítására vagy kétséges némely állításoknak megfajtására anyai nyelven közre bocsásson s a ki tekintetes nemes Pesth vármegyének kinevezendő bizottsága által megvizsgálendő kinyilatkoztatását anyai nyelven legjobban beadja, jutalmul kapjon 100 forintot. A ki továbbá legbecsesebb és jó erkölcsöket tárgyazó, vagy históriákban, vagy törvényes s orvos tudományokban vagy classicusok fordításában hazai nyelven készült munkát ki fog adni, annak szintén tekintetes nemes Pesth vármegyének biztosságának a szükséges tudósok egyetértésével való ítélete szerént adattasson négyszáz forint.«²⁾

Marczibányi Imre az alapítólevél mását április 29-én a nádorhoz is felterjesztette. Pest vármegye pedig tudomásvétel czéljából megküldötte a Múzeum igazgatóságának.

¹⁾ Összegyűjtött munkái. V. 141.

²⁾ Kollányi: A Széchenyi Országos Könyvtár története. 328.

Millernek több kifogása volt az alapítólevél rendelkezései ellen.

Eltelkintve attól, hogy a Múzeumra nézve sérelmet látott abban, hogy a bíráló bizottságban a vármegye embere elnököljön, mert a bizottság kinevezése a nádort kell hogy illesse az igazgató javaslata alapján, arra nézve sem találta világosnak az alapítólevél intézkedését, hogy a pályázóknak mind a három kitűzött kérdést meg kell-e fejteniök, vagy pedig megosztandó közöttük a 100 frt, ha egyik ezt, a másik pedig amazt a kérdést oldja meg helyesen? Továbbá, hogy a 400 frttal jutalmazandó munkát a Múzeum jelöli-e ki, avagy az írók tetszésétől függ, hogy milyen munkát küldenek be a bizottságnak?

Mindezt a kételyét írásba foglalta tehát és 1815 június 13-án a nádor elé terjesztette, ajánlkozván, hogy a pályakérdések kihirdetésére, a jutalomdíjak odaitélésére nézve azonnal javaslatot fog kidolgozni, a mint a nádor nyilatkozatát a fentebbiekre ismerni fogja.¹⁾

A nádor viszont Marczibányi Imrével közölte a felhozott nehézségeket, a ki ezekre a következőképpen nyilatkozott.

A 100 frtos díjat mindig osztatlanul kapja, a ki a kitűzött kérdéseket leghelyesebben oldotta meg. A 400 frtos jutalomban pedig, miután az alapítvány az összes tudományágaknak magyar nyelven való művelését óhajtotta előmozdítani, mindig az részesüljön, a ki a bírálók ítélete szerint abban az esztendőben a legjobb magyar munkát írta, tekintet nélkül tartalmára, ha egyébként a jó erkölcsökbe nem ütközik. Ha pedig megtörténnék, hogy valamelyik évben egyetlen munkát sem találnának jutalomra érdemesnek, akkor az kapja meg a 400 frtot, a melyik a megelőző esztendőben a jutalmazott után legjobbnak ítéltetett.

A mi pedig a bizottság elnökét illeti, ennek kinevezését Marczibányi a nádorra bízta.

Leküldvén a nádor október 17-én Marczibányi nyilatkozatát Millernek, meghagyta neki, tegyen javaslatot a pályadíjak kihirdetésére és a bírálat megejtésére nézve.

Miller azt az eljárási módot ajánlotta október 29-iki felterjesztésében, a melyet tapasztalása szerint — úgymond — a Tudós Társaság hiányában eddig is követni szoktak.

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei A. 1815. Nr. 1264.

A pályakérdéseket a budai, pesti és bécsi újságokban kell kihirdetni. A pályázat határideje, a külföldi Akadémiák példájára, legyen egy év. A kéziratok lepecsételt jeligés levélke kíséretében a Múzeum igazgatójához küldendők. A bírálókat az igazgató jelölje ki, köztük azonban az alapító akarata szerint Pest vármegye alispánja vagy más megyei megbízott is helyet foglalhat. A bírálók nevei megelőzőleg bejelentendők az igazgató által a nádornak. Az elnökséget mindig valamelyik kiválóbb egyén viselje. A bíráló bizottság ülésén, mely nyilvános, az egyik múzeumi ór felolvassa a pályakérdéseket és a beérkezett dolgozatokat, mire a bizottság tagjai szavazattöbbséggel döntenek. Az eredményről az igazgató jelentést tesz a nádornak, kéri a 100 frt kiutalványozását és a pályanyertes nevét közli a lapokban.

Ugyanezen ülésen kell a bizottságnak megállapodnia a következő évre kitűzendő pályakérdésekre nézve is.

Erre nézve azt ajánlotta Miller, hogy ezek legyenek megfelelőek az éppen nem magas jutalomdíjnak. Pl. Hogyan kell helyesen írni bizonyos magyar szavakat? Vagy pedig, milyen magyar szavakkal kellene helyettesíteni 12 német vagy latin elnevezést az ásványtanból stb.

A 400 frtos jutalmat illetőleg Miller mindenekelőtt arra nézve szeretett volna határozottat tudni, vajjon a megjutalmazandó munkának önálló kutatáson kell-e alapulnia, vagy pedig fordítás is lehet. Úgyszintén, hogy lehet-e ez szép magyarsággal megírt regény vagy színmű, a miből a közjó éppen nem gyarapszik. Ő ugyanis sehogysem tudta volna összeegyeztetni a Múzeum méltóságával, hogy ennek nevében pályakoszorúztassék meg valami tréfás, könnyű természetű irodalmi mű. Hanem legjobbnak tartotta volna, ha a régi római, görög remekírók, vagy pedig az újabbkori francia, angol, német irodalom legkiválóbb tudományos termékeinek fordítása részesül jutalomban. De még ez esetben is a Múzeumra bízta volna a fordítandó munkák kijelölését, mert csak így reménylette, hogy a legjobb külföldi könyveket nálunk is megismerik.

Mínhogy azonban az alapító nem a tudományos tartalomra, hanem főleg a nyelvezetre fektette a súlyt, nem tudott egyebet ajánlani, mint hogy minden év kezdetén hivassanak fel a lapok útján a szerzők, a kik a 400 frtos jutalomra figyelembe vétetni

óhajtának, küldjék be munkáikat a Múzeum igazgatójának, a ki ezeket oszszá ki bírálatra egyes szakembereknek, az eredményről pedig tegyen jelentést az intézet védnökének.

A nádor november 14-én elfogadta Miller javaslatait és megbízta, hogy ily értelemben járjon el.¹⁾

Mialatt Miller azon tanakodott, hogyan kellene a legjobban megoldani a reá ruházott feladatot, egyszer csak hírt vette, hogy Pest vármegye már ki is jelölte legutóbbi közgyűlésén azt a bizottságot, mely hivatva lett volna döntenii a jutalmak felett. Nehogy tehát a Nemzeti Múzeum valami módon összeütközésbe jusson a megyével, 1815 december 19-én azzal a kéréssel fordult Miller a nádorhoz, értesítse a megyét Marczibányi Imre nyilatkozatairól, ennek a nádorra ruházott jogairól és, a mennyiben ezt jónak látná, az ő javaslatairól is, hogy az intézet tekintélyének sérelme nélkül lehesen az ügyet elintézni.

Miller értesülése azonban nem volt teljesen hű, mert a vármegye 1815 november hó 14-én tartott közgyűlésén csak azzal bízta meg a megyei főjegyzőt, továbbá Jankovich Miklóst és a Marczibányi-alapítvány gondnokát, Stettner Mátét, hogy az alapító szándékának miként való végrehajtására nézve tegyenek javaslatot.²⁾

Mindazonáltal a nádor közölte a megyével Marczibányi Imre magyarázó sorait, azzal a hozzáadással, hogy a pályakérdések megválasztásának, kihirdetésének, valamint a beérkező dolgozatok megbírálásának módjára nézve már megadta a Múzeum igazgatójának a szükséges utasításokat.³⁾

A vármegye a nádor levelét kiadta a már előbb kiküldött háromtagú bizottságnak, mely 1816 június 5-én azt a javaslatot terjesztette a közgyűlés elé, hogy, miután az alapító a pályamunkák megbírálását a vármegye által kiküldendő bizottságra ruházta és csak az elnök kinevezését engedte át a nádornak, mint a megye főispánjának, a megye kiküldhetné a bizottságot és ezt bejelenthetné a nádornak, hogy ő viszont az elnököt jelölje ki, utasítván

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1692. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattárában. A. 1815. Nr. 63, 98 112. — Kollányi: A Széchenyi Országos Könyvtár története. I. 338—340.

²⁾ Pestmegye levéltára. Protocolum congregationis. A. 1815. Nr. 2837.

³⁾ U. ott. A. 1815. Nr. 1022.

egyszersmind a Múzeum igazgatóját, hogy a pályakérdéseket annak idején közölje a megyével.

A közgyűlés azonban úgy határozott, hogy a bíráló bizottság kiküldését arra az időre halasztja, ha ennek szüksége felmerül. A 400 frtos jutalomra pedig Beregszászi Pált ajánlotta a nádornak, mint a ki «a magyar nyelv tulajdonsága iránt oly jeles munkát készített, mely a közbizonyosság szerint a maga nemében is tökéletes».¹⁾

Millert rendkívül bántotta a közgyűlési határozat, azért, mihelyt ez tudomására jutott, sietett a nádort ellene hangolni.

Felterjesztésében, 1816 július 4-én, különösen azt kifogásolja, hogy a megye József nádornak mint főispánnak és nem mint az ország nádorának és a Nemzeti Múzeum törvényes védőjének akarja jogát elismerni a bizottsági elnök kinevezésére. Minthogy azonban a végrendeleti végrehajtó az alapítvány ügyét a nádor kezébe tette le s ő fensége már jóvá is hagyta az általa, Miller által, beterjesztett javaslatot, sem a nádori tekintéllyel, sem pedig az intézet komolyságával nem egyeztethető össze, hogy a megye akarata érvényesüljön. Azt ajánlotta tehát a nádornak, vagy ragaszkodjék ahhoz, hogy a jutalmok kiosztása úgy történjék, a mint azt ő javasolta, vagy pedig a felelősséget a megyére hárítván, mondjon le az intézet nevében minden további együttműködésről, annál is inkább, mert a megye már oda is ítélte a 400 frtos jutalmat Beregszászi könyvének, a nélkül hogy a Múzeumot megkérdezte volna.²⁾

A nádor maga is abban a véleményben volt, hogy a megye túllépte hatáskörét és július hó 14-én kelt leiratában értésére adja a vármegyének, hogy bármennyire figyelemreméltóknak tartsa is Beregszászi irodalmi érdemeit és bármily szívesen hajolnék maga is a megye határozatához, ezúttal kénytelen hozzájárulását megtagadni, azon egyszerű okból, mert az alapító szándéka szerint, a melyről a végrendeleti végrehajtó körülményesebben nyilatkozott, a megjutalmazandó munkát egy bizottságnak kell előzetesen megbírálnia, a melynek elnökét, mint a Múzeum védnöke, ő van jogositva kinevezni.

¹⁾ Pestmegye levéltára. Protocolum congregationis. A. 1816. Nr. 2093.

²⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1111.

Nehogy tehát az alapítvány végrehajtása körül oly intézkedések történjenek, a melyek nincsenek teljes összhangban azzal a czéllal, mely a hagyományozó szemei előtt lebegett, t. i. a magyar tudományos törekvések előmozdításával, felhívta a megyét, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatójával, a ki már megkapta a szükséges utasításokat, egyetértve, válassza meg a bizottság tagjait és jelentse be nála, hogy ő viszont az elnököt kinevezhesse.¹⁾

Miller, a kivel a nádor másolatban közölte a megyéhez intézett leirat tartalmát, sehogyszem tudott belenyugodni, hogy a vármegye jelölje ki a bizottság tagjait. Sietve összeállított tehát — Horvát István segítségével — egy névsort és ezt július 27-én felterjesztette a nádorhoz, nehogy — úgymond — a megye holmi obscurus egyéneket hozzon javaslatba. Az általa megnevezetteket a nádor nyugodt lélekkel kinevezhetné — írta felterjesztésében — a bizottság tagjaivá, mert ezek mind alkalmasak a bírálói tisztségre. Nagyon fontos ugyanis, hogy ezek a bírálók ne különködő, hanem békességes természetű emberek legyenek, ne tudálékosak, hanem alaposan képzettek, a kiknek nevét, irodalmi munkáik révén, az egész ország ismerje.

Miller jelöltjei a következők voltak: 1. Báthory Gábor, dunántúli superintendens, 2. Bene Ferencz, az orvostudományok tanára a pesti egyetemen, 3. Fejér György, egyetemi tanár, 4. Horvát István könyvtárőr, 5. Kovács Mihály orvos, hírneves vegyész, 6. Kultsár István szerkesztő, 7. Verseghy Ferencz és 8. Virág Benedek.

Miller bizonyára arra számított, a mikor jelöltjeit a nádor elé vitte, hogy a nádor, ha nem is valamennyit, egyet-kettőt talán mégis be fog venni közülök a bizottságba, ha a megye esetleg másokra gondolna.

A vármegye a nádor leirata után is megmaradt a mellett a meggyőződése mellett, hogy eljárásával a legkevésbé sem jutott ellentétbe az alapító akaratával, a mikor Beregszásznak szavazta meg a jutalmat, mert munkája nemcsak a közvélemény, hanem a tudósok ítélete szerint is tökéletes és másrészt a jutalomról csak a multa nézve kívánt ekként intézkedni. Minthogy

¹⁾ A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1816. Nr. 37.

azonban a nádor elrendelte a bizottság kiküldését, ennek tagjait a szeptember 27-iki közgyűlésen megválasztotta.

A megye által kiküldött bizottsághoz tartoztak: 1. báró Prónay Sándor kamarás, 2. Szentkirályi László alispán, 3. Janovich Miklós, 4. Glosius Dániel, 5. Georch Illés, 6. Stettner Máté, 7. Kovachich Márton György és 8. Schedius Lajos.¹⁾

A nádor, szoroson az alapítólevél szövegéhez tartván magát, mely a bíráló bizottság kirendelését világosan a megyének tartotta fenn, elfogadta a megye megállapodását, hogy azonban a pályakérdések kiválasztásával megbízott Nemzeti Múzeum is képviselve legyen a bizottságban, ezt még Millerrel és Horvát Istvánnal kiegészítette, az elnöki tisztelet pedig gr. Teleky Lászlóra ruházta.²⁾

IV.

A Marczibányi-bizottság, vagy a hogy akkoriban nevezni szokták: küldöttség, 1817 márczius hó 26-án tartotta első ülését.

Mielőtt a bizottság megalakult volna, Teleky László gróf elnök pár szóval kifejezést adott a felett érzett örömeinek, hogy a nádor kinevezéséből kifolyólag alkalmat nyert a bizottság tagjaival a közjó előmozdításán munkálkodni.

Azután előadta, hogy kötelességének ismervén a nádor utasításait kikérni a követendő eljárásra nézve, ő fenségétől azt a szóbeli meghagyást vette, hogy a bizottság, melynek állandó fenmaradását kívánja, első sorban arra törekedjék eljárásában, hogy az alapító szemei előtt lebegő czél az ő szándékainak megfelelően elérhető legyen.

Miután az alapítvány Pest vármegye rendjeinek felügyelete alá lett helyezve és a bizottság tagjai is nagyobb részben a megye részéről küldettek ki, az elnök indítványára a bizottság jegyzőjévé Fejérváry József megyei első aljegyzőt választották meg.

Az első ülésnek főleg a további teendőket megbeszélése és megállapítása képezvén feladatát, ennek megfelelően a bizottság a következő határozatokat hozta.

¹⁾ Pestmegye levéltára. Protocolum congregationis. A. 1816. Nr. 3474.

²⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1816. Nr. 115.

A tanácskozás menetéről mindenkor jegyzőkönyv vezetendő, még pedig magyar nyelven. A jegyzőkönyv egy példánya bemutatandó a nádornak megerősítés és jóváhagyás czéljából, egy másik példány pedig Pestvármegye közönsége elé terjesztendő.

Szóba jövén a jutalmak odaítélésénél követendő eljárás, Miller bemutatta a nádornak 1815 október 17-én hozzá intézett leiratát, a melyben közölte vele a végrendeleti végrehajtó nyilatkozatát a megjutalmazandó munkákra vonatkozólag. A bizottság ezt tudomásul vevén, kimondotta, hogy a nagyjutalomban az részesül, a ki abban az évben a legjobb magyar munkát írta, tekintet nélkül annak tárgyára. A 100 frtos jutalom odaítélésénél pedig a bírálóknak egyaránt figyelemmel kell lenniök az írásmód tisztaságára és tökéletességére, valamint a dolgozat tárgyának hasznos voltára.

Az alapítólevél tulajdonképpen magyarizátának ekként való megállapítása után a 400 frtos nagyjutalom odaítélésére került volna a sor.

Minthogy azonban az úgy kellő módon előkészítve nem lett, másrésről pedig a bizottság belátta, hogy a bizottság tagjaira nézve csaknem a lehetetlenséggel határos az összes 1815-ben és 1816-ban megjelent magyar könyveket az ülésen egyenkint felolvasni és felőlük így véleményt mondani, az elnök indítványára kiküldötték Millert, Georch Illést, Schedius Lajost és Horvát Istvánt, hogy az összes munkákat bírálják meg és véleményüket a június hó 13-án összehívandó ülésen terjeszszék elé.

Horvát István, a munkát tagtársainak megkönnyítendő, ajánlkozott, hogy összeírja a két esztendő leforgása alatt megjelent művek jegyzékét és a kiküldött bizottsági tagoknak rendelkezésére bocsátja.

A tanácskozás további folyamán felmerült az a kérdés, vajjon a bizottsági tagoknak csak az képezi-e feladatát, hogy ítéletet mondjanak a felett, ki fejtette meg helyesebben a Nemzeti Múzeum részéről kitűzött pályatételeket, vagy pedig a bizottság állapítsa meg a kitűzendő kérdéseket is?

Miller nem késett kinyilatkoztatni, hogy a bizottság iránt viseltető bizalomból kifolyólag, meg lévén győződve róla, hogy a bizottság tisztán csak a közjó előmozdítására irányozza figyelmét és távolról sem szándékozik a Múzeum jogait csorbítani,

kész a pályakérdéseket, minden ebből vonható további következtetés nélkül, a bizottság elbírálása elé terjeszteni és ennek megfelelően a következő ülésen több kérdést fog bemutatni, hogy a bizottság tagjai ezekből hármat az 1815. és hármat az 1816. évre kiválaszthassanak.

A bizottság nem kételkedett ugyan abban, hogy az irodalom művelőit nem annyira a kitűzött jutalom nagysága, mint inkább a hazafias buzgóság fogja munkára serkenteni, mivel azonban maga a jutalomdíj is buzdítólag fog hatni, a mennyiben a szegényebb sorsú írók fáradozásai némi jutalmát látják benne, annak a véleményének adott kifejezést, hogy a cél úgy is elérhető lenne, ha évenként csak egy pályakérdés tűztnék ki, eltekintve attól, hogy a jutalmak odaítélésénél bizonyos nehézségek fognak felmerülhetni, ha pl. valaki a három kérdés közül csak egyet fog kifejteni. A bizottság tehát megbizta az elnököt, kérje ki erre vonatkozólag a nádor utasítását.

Végre a felett tanácskoztak, nem lenne-e szükséges az alapítvány rendelkezéseit az újságokban ismertetni, az írókat pedig felszólítani, hogy magyar nyelven megjelent munkáik egy példányát se mulasztják el a bizottság elnökének megküldeni. Az erről való határozatot azonban a következő ülésre halasztották.¹⁾

Az ülés után Horvát István összeállította az 1815. és 1816-ban megjelent magyar munkák lajstromát és rendelkezésére bocsátotta a másik három bírálóknak. Az előbbi évből 30-at, az utóbbiból 52-öt jegyzett össze, a miben természetesen bennfoglaltattak a szépirodalmi és fordított művek is.

A bizottság 1817 június 13-án tartotta meg második ülését.

Bejelentvén az elnök, a nádor hozzájárulását ahhoz, hogy évenként csak egy pályakérdés tűzessék ki, a kiküldött bírálók külön-külön a bizottság elé terjesztették írásbeli javaslatukat a 400 frtos nagyjutalomra nézve. A bizottság egyhangúlag elfogadta a javaslatot és az 1815-iki jutalmat Pethe Ferencz »Természeti históriájá»-nak, az 1816-ikét pedig Virág Benedek »Magyar századok» című munkájának ítélte oda.

¹⁾ Akadémiai irattár. A Marczibányi-küldöttség jegyzőkönyvei és írásai. Nr. 1.

Azt óhajtván a bizottság, hogy a jutalomkiosztás nyilvánosan, lehetőleg ünnepélyes alakban s hogy az egész eljárás annál nagyobb fontosságot nyerjen, az ország nádorának jelenlétében és közreműködésével menjen végbe, megkérte az elnököt, terjessze ebbeli kérelmét a nádor elé.

Majd Miller 6 pályakérdést terjesztett elő, a melyekből a 100 frtos jutalomra a bizottság hármát kiválasztott az 1815., 1816. és 1817. évekre. Egy negyedik megjutalmazására pedig a bizottsági elnök, gr. Teleky László, ajánlott fel 100 frtot.¹⁾

A bizottság megbízta Millert, mint a Nemzeti Múzeum igazgatóját, hogy abban az esetben, ha a nádor jóváhagyja a kitűzendő tételeket, hirdesse ki ezeket a Magyar Courirban, Hazai Tudósításban, Mindenés Gyűjteményben, Erdélyi Mindenésben és Budai Ujságokban azzal, hogy a pályázók 1818 márczius 31-éig küldjék be dolgozataikat, névtelenül, jelíges levélke kíséretében a Nemzeti Múzeum igazgatóságához. Egyszersmind szólítsa fel az írókat, hogy magyar nyelven megjelenendő munkáik egy példányát juttassák el a bizottság elnökéhez. Ha nevezett lapok szerkesztői avagy kiadói nem akarnák a hazafias célra való tekintetből a hirdetéseket díjtalanul közzétenni, az elnök ajánlkozott a költségek fedezésére.

Miután Pestmegye azzal is megbízta a bizottságot, hogy a Marczibányi-alapítvány egyik pontja értelmében azok közt a családtagok közt, a kiket valami anyagi csapás ért s a kik azért

¹⁾ A kitűzött pályakérdések ezek voltak: *1815-re*: »Miképen lehetne a magyar helyesírást egymással ellenkező szokások és önkényes vélemények helyett philosophiai principiumokra építeni.« — *1816-ra*: »Melyik volna a legalkalmasabb mód, mely szerint egy tökéletes magyar szókönyvet lehetne készíteni. Ki kellene-e ennek a nyelv régiségére és a tartománybeli szavakra s szólásmódokra, vagy a magyar nyelv különféle dialectusaira terjedni? Melyik legrövidebb úton lehetne a legalkalmasabb módot végrehajtani?« — *1817-re*: »Mi a dialectus grammatikai tekintetben? Vannak-e ezen értelemben a magyar nyelvnek dialectusai, ha vannak, melyek ezek különösen? Miben különböznek egymástól, és mint lehetne általok bővíteni a magyar írói nyelvet?« — *A gr. Teleky által felajánlott díjra*: »Minő tudományos rendszabások szerint kellene és lehetne új szavakkal és szólásmódokkal a magyar nyelvet bővíteni, a különféle tudományokra és mesterségekre nézve?«

folyamodtak, 1000 frtnyi kamatot segély czímén szétosztzon, a bizottság ennek is eleget tett.

Végre a bizottság jegyzőkönyvileg megörökíteni kívánta Trattner Mátyás pesti nyomdatulajdonos azon törekvését, hogy »a magyar nyelv pallérozását« több munkának ingyen való kinyomatásával szándékozott előmozdítani.

Miller a bizottsági tanácskozások és megbeszélések folyamán azt a tapasztalatot tette — legalább így adja elő a nádornak — hogy a bizottság tagjainak nincsenek helyes fogalmaik az irodalmi jutalmak kiosztásánál és pályakérdések kihirdetésénél kövendő eljárásról. Ennélfogva, midőn június 15-én röviden beszámol a nádornak a bizottsági ülésen törtétekről, a már régebben beterjesztett javaslat szemmeltartásával, a melyet a nádor annak idején elfogadott, bizonyos eljárási módozatot ajánl a nádornak oly czélból, hogy ezt kancelláriája útján mihez tartásul küldje le a bizottsághoz. Miller figyelme ebben mindenre kiterjed. Hogy az ünnepélyes ülésen ki hol üljön, ki mit beszéljen stb.¹⁾

József nádor, a ki oly odaadó figyelemmel kísérte, oly rendkívüli jóakarattal támogatta kulturális előrehaladásunk minden jelentősebb mozzanatát, személyesen akarta a jutalmakat kiosztani, hogy ez által is emelje az első, alapítványilag biztosított irodalmi pályadíj jelentőségét és ennek az irodalomra gyakorlandó üdvös hatását. Nejének bekövetkezett halála azonban meggátolta őt ebben és képviselétével Ürményi József országbíró bízta meg.

A Marczibányi-jutalomdíj első kiosztása *1817 november hó 23-án* délelőtt ment végbe körülbelül olyan ünnepélyesség közt, mint a hogy azt Miller a nádornak ajánlotta.

Már jóval előbb nyomtatott meghívók mentek szét a főpapokhoz, a zászlós urakhoz, a helytartótanács, kamara, a két főtörvényszék tagjaihoz, a városi tanácshoz, s a fővárosban tartózkodó nemesség és író világ tagjaihoz.

November 23-án délelőtt 11 órakor a nádor képviselője fényes díszmagyarban jelent meg, az érte ment küldöttség vezetésével, a Nemzeti Múzeum épületében, a melyet zsúfolásig megtöltött az érdeklődő közönség.

¹⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1817. Nr. 89.

Az országbíró, miután felolvastatta a nádor megbízólevelét, Teleky László gróf, mint a bizottság elnöke, üdvözölte hosszabb beszéddel. Ennek elhangoztával a bizottsági jegyző felolvasta a bizottság legutolsó üléséről szóló jegyzőkönyvet s a nádor jóváhagyó leiratát; az elnök pedig bemutatta Pethe Ferenczet és Virág Benedeket a nádor képviselőjének, a ki átadta nekik a lepecséselt borítékba tett jutalmat. Miután ezek hálás köszönetüket fejezték ki a nádor és a Marczibányi-család iránt, az országbíró felolvastatta a jutalomkérdések kihirdetését jóváhagyó nádori leiratot. Végül Miller köszönetet mondott a nádornak, az országbírónak, Teleky grófnak, a megjelent vendégeknek, hogy jelenlétükkel az ünnepély fényét emelni méltóztattak.

Az ülés után gazdag lakomán látta magánál az országbíró az egész bíráló bizottságot, a Marczibányi-család képviselőjét, a Nemzeti Múzeum tisztviselőkarát, a jutalmazott írókat és néhány főurat.

Az ünnepély lefolyását Horvát István ily czím alatt: «A Ditső Marczibányi Familia Tudományos Jutalom-Tétele s annak első fényes kiosztatása a Nemzeti Múzeum épületében Szent András-hava 23-án, 1817-ben» megírta, Szily József szep-temvir pedig ezt a maga költségén kiadta.

Az ünnepélyre következő napon Miller a lapok útján is közzétette a 100—100 frttal jutalmazandó pályakérdéseket, miután úgymond «a hazában virágzó Marczibányi Familia jeles szerzeménye oly karba helyeztette a Nemzeti Múzeumot, hogy a felséges nádorispány ó ts. k. főherczegsége kegyes engedelméből most egyszerre három, ezután pedig esztendőnként egy jutalomkérdést megfejtésül a magyar nyelvről feltehet.»

V.

Halasztást szenvedvén az ünnepélyes ülés, a melyen a kitűzött pályakérdések kihirdettetettek, a pályadolgozatok beküldésének határidejéül megállapított időpont is szükséges volt változtatni. Ez az 1817 december 31-én tartott bizottsági ülésen történt meg, a melyen a pályamunkák beküldésének határidejéül 1818 november 15. állapított meg. A bizottság ez alkalommal előbbi hatá-

rozatát azzal egészítette ki, hogy a tételek kihirdetése az összes hazai magyar- és németnyelvű újságokban és folyóiratokban történjék. Sőt Schediust felkérte, hogy az előkelőbb német tudományos szemlékben is tegye közzé a kitűzött kérdéseket.

Az 1817. év folyamán megjelent magyar munkák összefírásával pedig ezúttal is Horvát Istvánt bízták meg.

Az 1818 márczius 18-án megtartott ülésen az elnök tudomására hozta a bizottsági tagoknak, hogy a Marczibányi-család az első Marczibányi-jutalom kiosztatásának emlékére érmet óhajt veretni. Miután a terv József nádornak sem volt ellenére, Marczibányi Imre azzal a kéréssel fordult a bizottsághoz, állapítsa meg, milyen felírások és jelképek jöjjenek az emlékéremre.

A bizottsági tagok azt szerették volna, hogy az arany, ezüst vagy más ércből készítendő emlékérem homlokoldalán a nádornak borostyánkoszorúval övezett arczképe legyen feltüntetve, ezzel a felírással: «József Cs. K. Főherczeg Nádor Ispány». A kép alatt ez álljon: «Marczibányi István Hazafiúságnak Pártfogója.» Az érem másik oldalán pedig a Duna innenső oldalán lévő pázsiton egy piramis álljon, egyik oldalán Virág, másikon Pete nevével, s a piramis alján borostyánkoszorúval. Ennek mögötte a Duna vize legyen látható a hajóhíddal, túl rajta Buda várának egy részével, jobbra-balra a hegyek ormaival, középen Minerva sugarai által ketté osztott felhőzettel. Minerva pajzsán a magyar kettős kereszt ragyogjon ezzel a felirattal: «A Magyar Nyelv Első Ünnepén», a segmentumban pedig: «Jutalom Osztatott Pesten Mindszent H. XXIII. Nap. 1817.» Az érem kerületén pedig ezek a szavak legyenek olvashatók: «Boldogítsd Uram a Magyar Nemzetet.»

A bizottság azt az óhaját nyilvánította, hogy Marczibányi Imre az emlékérem rajzait mutassa be megelőzőleg az elnöknek, hogy ez viszont a nádor jóváhagyását kérhesse ki.

Előterjesztvén Horvát István az 1817. esztendőben megjelent magyar munkák jegyzékét — összesen 62-öt írt össze — ezek megbírálására kiküldettek: Miller, Schedius Lajos, Georch Illés, Horvát István és Glozius Dániel.

1818 augusztus 28-án ítélte oda bizottság másodszor a Marczibányi nagyjutalmat, ezúttal az 1817. esztendőre.

Horvát István, Millerrel egyetértve, azt ajánlotta a bizottságnak, adja a jutalmat Fejér György Földrajzi lexikonának.

A bizottság figyelembe vevén, hogy az 1817. évben nem jelent meg oly mű, mely akár tárgyánál, akár terjedelménél fogva kiválóbb lenne Fejér könyvénél, hozzájárult Horvát István javaslatához. Kikötötte azonban, hogy a jegyzőkönyvben hangsúlyoztassék, miszerint a jutalmat elsősorban azon okból nyerte el Fejér, mert Hübner német lexikonát Magyarország geographiájával bővítve fordította le, vagyis a munka eredeti része érdemesítettetett elsősorban a jutalomra, a miből a jövőben semmiféle következtetést nem lehet vonni a fordított munkák megjutalmazására.

A bizottság ezzel kapcsolatban azzal a kéréssel fordult Horvát Istvánhoz, hogy a jutalomdíj odaítélésének megkönnyítése céljából, az általa összeállítandó jegyzékbe írja mindjárt oda az egyes könyvezítmekhez azt is, figyelembe vehetők-e a nagyjutalomra, nehogy a bizottság tagjai rengeteg időt legyenek kénytelenek szánni az összes munkák átolvasására.

A Múzeum részéről bemutatott 6 jutalomkérdés közül — ettől az időtől kezdve nemcsak a nyomtatásban megjelent munkákat írja össze Horvát István, hanem a jutalomtétételeket is mindig ő dolgozza ki — egyet kiválasztván a bizottság az 1818-iki 100 frtos Marczibányi-jutalomra, egyúttal Teleky László gróf elnök felhívására egy másikat is kijelölt az általa újból megajánlott 100 frtnyi jutalomra.¹⁾

Miután Horvát István bemutatta a 4 pályadolgozatot, mely eddig a kihirdetett kérdésekre beérkezett, a bizottság arra kérte elnökét, terjessze a nádor elé kérésüket, hogy, a mennyire körülményei engedni fogják, legyen kegyes ezúttal a jutalomdíjakat személyesen kiosztani.

Nem tartván magukat a pályázók szorosán a kitűzött határidőhöz, a Nemzeti Múzeum igazgatósága nevében Horvát István

¹⁾ Az 1818. évre kitűzött pályakérdés így hangzott: «Mennyire lehet használni a külföldi híres tudósok által rendbeszedetett közönséges Grammatikának újabb találmányait a magyar nyelvre nézve.» — Az újabb Teleky-jutalomra kitűzött pedig: «Vannak-e oly jeles tulajdonai a magyar nyelvnek, amelyek ennek az európai napnyugati nyelvek felett valami elsőséget adhatnak.»

csak 1818 december 25-én számolhatott be a bizottságnak a pályázat eredményéről. E szerint az 1815. évre kitűzött 100 frtos Marczibányi-jutalomra beérkezett 4, az 1816-ra 5, az 1817-re 6 és a gr. Teleky által hirdettetre 8, összesen 23 dolgozat.

Minthogy minden bizottsági tagnak át kellett nézni az összes pályamunkákat, a bizottsági ülést csak 1819 szeptember 13-án lehetett ismét megtartani, hogy a jutalmak felett ítéljenek. Felbontatván ekkor az egyes jeligés levélkék, kiűnt, hogy az első jutalomdíjat Horvát Ádám, a másodikat és harmadikat Teleky József gróf, a bizottság elnökének fia, a negyediket pedig Kalmár József nyerte el.

Miután a bizottsági tagok az 1815-iki kérdésre beérkezett dolgozatok közt a jutalmazotton kívül még egy másikat is minden tekintetben sikerültnek nyilvánítottak, ennek megjutalmazására Teleky gróf elnök hasonlóképpen 100 frtot ajánlott fel. A jeligés levélke tanúsága szerint ennek szerzője Gáty István volt.

Két beküldött dolgozatot, Verseggy Ferencznek nyomtatásban már megjelent egyik munkáját és Georch Illésnek kéziratban benyújtott értekezését a bizottság nem vehette figyelembe, mert a pályázat feltételeinek ellenére mindkettőn olvasható volt a szerző neve. Az elnök tehát azt az ajánlatot tette, hogy Georch Illés dolgozatát a saját költségén fogja ki nyomtatni.

A jutalmazott pályamunkákra nézve úgy határozott a bizottság, hogy kérelmezni fogja a nádornál, nyomattassa ki ezeket a Nemzeti Múzeum által.

A jutalmat nem nyert jobb dolgozatokra nézve viszont úgy határozott a bizottság, hogy kéressenek fel ezeknek ismeretlen szerzői az újságok útján, engedjék át munkáikat a Nemzeti Múzeum könyvtárának.

Végül a pályázat eredményéről időközben értesített Teleky József gróf tudomására adta a bizottságnak, hogy az általa megnyert jutalomdíjakat két újabb pályakérdés kihirdetésére ajánlja fel.

Miller, bár a legteljesebb mértékben elismerésre méltónak találta a gróf e nemes elhatározását, helyeselni nem tudta. Nehogy azonban szembeszállani látszassék a nemzeti nyelvért hevülő buzgósággal, a bizottsági tagok előtt elhallgatta meg-

jegyzéseit és csak a nádornak az ülést követő napon tett jelentésében fejtette ki erre vonatkozó észrevételeit.

Abból indult ki, hogy Teleky példáját mások is követhetik, s akkor minden esztendőben újabb és újabb pályakérdések fognak a Marczibányin kívül kihirdettetni. Ez magában véve még nem lenne baj. Azonban, ha a pályadolgozatok ennyire felszaporodnak, az egyébként is elfoglalt bírálóknak nem lesz elegendő idejük ezeket tüzetesen átnézni, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy némelyik pályázó egész köteteket ír össze.

Azt szeretne volna tehát, hogy ha a jövőben találkoznak a pályázók közt olyanok, a kiket nem a jutalomdíj, hanem a hazafias buzgalom késztet a pályázásra, az ilyenek a többi pályanyertes dolgozat nyomtatási költségeire ajánlják fel jutalmukat.

Vagy ha erre nem volnának bírhatók, ám tüzzenek ki újabb pályatételeket, de ne a nyelvtan köréből, hanem a történelemből, régészetből, természetrajzból, gazdaságtanból, még pedig úgy, hogy bármily nyelven ki lehessen dolgozni a kérdéseket.

Igy aztán a Marczibányi-jutalom mellett lassankint egy másik is létesülne és a külföldieknek legalább nem lenne okuk azzal vádolni bennünket, hogy a magyar nyelv határain túl nem kívánjuk tudományos kutatásaink eredményeit kiterjeszteni, hanem meg akarjuk tartani tudományunkat magunknak.¹⁾

A nádor maga is abban a nézetben volt, hogy az eddigieknél még több nyelvészeti kérdést kitűzni, merőben felesleges. Midőn tehát 1819 november 13-án jóváhagyólag tudomásul vette a megelőzőleg tartott bizottsági ülések határozatait, magas megaláztatását nyilvánítván a két Teleky gróf ajánlata felett, egyúttal felhívta a bizottság tagjainak figyelmét arra, nem lenne-e tanácsosabb a gr. Teleky József által már felajánlott és esetleg a jövőben mások által is felajánlandó összegeket egyéb tudományos tételek megjutalmazására fordítani, miután a nyelvészeti kérdések megjutalmazásáról a Marczibányi-alapítvány elegendőképpen gondoskodik.

Másrészről pedig maga is szívesen vevén a bizottság által nyilvánított azt a kívánságot, hogy a megjutalmazott munkák

¹⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1819. Nr. 76.

a Nemzeti Múzeum javára kiadatván, az egész ország közkincsévé váljanak, megbízta Millert, dolgozzon ki mielőbb javaslatot arra nézve, hogyan lehetne a Marczibányi-díjjal jutalmazott dolgozatokat a Nemzeti Múzeum javára kinyomatni.

Miller maga előtt sem titkolta, hogy a kérdés czélszerű megoldása nem csekély nehézségbe ütközik.

A kiadható dolgozatok száma ekkor már 6 volt, a mi nyomtatásban körülbelül 50 ívnek felelt meg. Bármily silány papirosra nyomassa, ívenként 30 frttal számítva, az egész költség 1660 frtra rüg. Igaz, hogy Teleky grófról bizton hitte, hogy szívesen vállalja fia két dolgozatának nyomdai költségét. De még így is maradt volna négy kézirat.

Miután az előfizetésre való felhívás eredményéhez nem volt semmi bizalma, nem látott más megoldást, mint hogy a Múzeum maga nyomassa ki a dolgozatokat.

Miller így számított. Ha a kiadvány 600 példányban készül, 100-at lehet szánni a szétosztásra; úgymint 10—10 jutna a szerzőknek, 1—1 a bíráló bizottság tagjainak, 4 a helytartó tanácsnak, 10 a Széchényi Országos Könyvtárnak és 23 maradna a nádor rendelkezésére. Az 500 példányt azután áruba lehetne bocsájtani. Ha a kiadvány példányonként 4 frtban kerülne, az 500 példányért 2000 frt jönne be, úgy hogy a Múzeumnak az egész vállalatból 400 frt tiszta haszna lenne.¹⁾

József nádor azonban nem volt hajlandó a Múzeum amúgy is szűken mért tőkepénzét ily kockázatos vállalatba fektetni. Utasította tehát Millert, hogy vagy keressen meczenást, a ki a kiadás költségeit kész fedezni vagy pedig igyekezzék elegendő számú előfizetőt gyűjteni.

Közben Miller a bizottság tagjait is biztatgatta, találjanak ki valamit, ha már a sok pályakérdéssel az ügyet elrontani segítették. Hangoztatta előttök, hogy ha csak egy-egy kérdést tűztek volna ki, vagy pedig többet, de más és más tudományszakból, fel lehetett volna venni a Múzeumi Actákba a dolgozatokat. Ilyen mértékben azonban ezeket sem lehet nyelvészeti fejtegetésekkel túlterhelni.

Erre Teleky gr. csakugyan késznek nyilatkozott fia két

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaci. A. 1820. Nr. 279.

munkáját kinyomatni. Horvát István és Schedius pedig megígérték, hogy gondoskodni fognak a többiről.

Miller azonban ezt nem tarthatta kielégítő megoldásnak. Mert még mindig feleletre várt a kérdés, mi történjék a jövőben?

Folytatta tehát tanácskozásait az ismerősökkel, az írókkal.

Többféle terv merült fel. Voltak, a kik a Tudományos Gyűjtéményben közölték volna a dolgozatokat. Mások viszont a leghatározottabban ellene voltak ennek, szégyenletesnek mondván a nemzetre nézve, ha a nádor közreműködésével pályakoszorúzott munkák magánemberek vállalatában látnának napvilágot. Némelyek Sándor István által a létesítendő Tudós Társaság céljaira hagyományozott 10.000 frtnyi tőkének kamatait óhajtották volna ily célból felhasználni. A Marczibányi-család tagjai külön szerették volna a pályamunkákat kiadatni. Végre találkoztak olyanok is, a kik oly alapot szerettek volna összehozni, a melynek kamataiból minden évben közzé lehetett volna tenni egy kötetet.

Miller is az utóbbiakhoz csatlakozott. És 1820 márczius hó 9-én kelt felterjesztésében, arra való hivatkozással, hogy a Tudós Társaság megalapítása még mindig nehézségekbe ütközik, bár a Nemzeti Múzeum tőle telhetőleg igyekszik hiányát pótolni, mint-hogy a magyar írók abban találják fáradozásuk legnagyobb jutalmát, ha munkájuk nyomtatásban is megjelenik, azt a javaslatot teszi a nádornak, létesítsenek közadakozás útján oly alapot, melynek évi kamata legalább 600 frtot tenne. Ebből ki lehetne adni a pályanyertes dolgozatokat és ha a közönség olesón, mondjuk 1 frt 30 krért kapná a kötetet, hihetőleg nagyobb számban venné és a Múzeumnak még nyeresége is lehetne belőle.

A szükséges tőke összegyűjtésére a következő módot ajánlotta Miller.

A vármegyei gyűjtések alkalmával magyarazzák meg a közönségnek a gyűjtés célját. Különösen pedig a járási szolgabírák buzdítsák a földesurakat, uradalmi tiszteket, plébánosokat és lelkipásztorokat adakozásra.

Mindenkinek bizassék tetszésére, mennyit adjon.

Az adomány lehetne kétféle, úgymint egyszersmindenkorra szóló nagyobb összeg, vagy pedig több évre felosztott részletek. Mert hiszen egyre megy, akár 50 vagy 100 frtot ad valaki egy

alkalommal, akár 2, 3, 5, 10 frtos évi részletekben adja meg ugyanezt.

Minden vármegyénél kimutatást vezessen a főjegyző az adakozásokról.

Ha csak 30 megye vállalkozik is a pénz összegyűjtésére, 3—4 év alatt könnyen össze lehet kisebb adományokból is hozni 10.000 frtot.

A pénzt az országos pénztár kezelje Budán. Az év végén a vármegyék értesíttessenek az összegyűlt összeg nagyságáról, úgyszintén arról is, hogy mennyi hiányzik még az előirányzott tőkéből.

A Nemzeti Múzeum igazgatója tartozék a gyűjtés befejeztével az összes adakozók névsorát kinyomatni és valamelyik kötethez csatolva közzétenni.

Minden olyan megye, a mely részt vesz a gyűjtésben a kiadvány egy példányát kapja meg levéltára részére.

A kiadvány elárúsítását a Széchényi Országos Könyvtár őre végezze, hónaponként beszámolván a begyűlt pénzről az országos pénztárnak.

Az ország nádorától függjön a tőkepenzt 6%-os kamatra kikölesönözni, a kamatokból a nyomtatási költséget fedezni és a példányok eladásából bejövő összeget a Nemzeti Múzeum szükségleteire fordítani.¹⁾

A nádor bölcs megfontolása azonban nem tartotta megengedhetőnek, hogy a közönség áldozatkészsége minduntalan igénybe vétessék; annál kevésbbé, mert az eddig történtek remélni engedték, hogy találkozni fognak a jövőben is bőkezű irodalompártolóknak, a kik a füzetkék megjelenését lehetővé teendik.²⁾

E közben a bizottság megtartotta 1819 november 17-iki ülését, a melyen szóba került a jutalmak kiosztásával egybekapcsolt ünnepélyes gyűlés megtartásának ideje.

A bizottság legszívesebben a nádor születése vagy nevenapjára tűzte volna ki a gyűlést, azért is, hogy szerencsájük legyen a jelenlevőknek kettős örömből gerjedett érzéseket, melyek

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 473.

²⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1820. Nr. 21, 30. Kollányi i. m. 433.

minden igaz magyar szívében forróak, kinyilatkoztatni; készségesen belenyugodott volna azonban abba is, ha a nádor más napot jelöl ki.

Az ülés további folyamán gr. Teleky László elnök azt a nyilatkozatot tette, hogy kész minden évben 100 frtot a bizottság rendelkezésére bocsátani, újabb jutalmak kitűzésére. A bizottság jegyzője pedig, Fejérváry József, a Marczibányi-alapítvány gondnoksága czímén élvezett tiszteletdíjából, míg e tisztséget viseli, évi 200 frtot ajánlott fel hasonló czélra.

A bizottság köszönettel vette tudomásul a két nagylelkű ajánlatot, tekintettel azonban a nádornak a bizottsághoz 1819 november 13-án kelt leiratában felhozott indokokra, abban állapodott meg, hogy ezen újabb jutalmak a történelem, érmészet, statisztika és természettudományok mezejéről vett kérdések megjutalmazására fordíttassanak, még pedig úgy, hogy két jutalomdíjat fognak kihirdetni, egyenkint 150 frttal. Minthogy pedig a bizottságnak még a gr. Teleky által fel nem vett 100—100 frtnyi kettős jutalomdíj is rendelkezésére állott, az első évben ezt is az előbbi két jutalomdíjhoz csatolta, úgy hogy ez most 250—250 frtra nőtt fel.

A bizottság méltán tartott attól, hogy, ha e jutalomdíjak a Marczibányi 100 frtos jutalomdíjjal egyidejűleg lesznek kihirdetve, az utóbbi jelentősége a felületesebben gondolkozók szemében csökkenni fog. Azért úgy intézkedett, hogy a kétféle jutalomdíj külön legyen kihirdetve. A pályakérdések kidolgozását pedig ezúttal is a Nemzeti Múzeumra bízta, azzal a megjegyzéssel, hogy az igazgatóság az egyik évben az egyik, a másik évben a másik tudományszakból merítse a kérdés tárgyát.

Végre Horvát István jelentette, hogy az 1818. évben oly kevés magyar munka jelent meg nyomtatásban, hogy ezek jegyzékét nem tartotta szükségesnek összeírni, minthogy a bíráló bizottság tagjai úgy is ismerik valamennyit.

Az 1820. február 18-án tartott ülésen ismét szóba került a Marczibányi-emlékérem. A nádor ugyanis felhívta a bizottságot legyen gondja rá, hogy a veretni szándékolt éremre ne jöjjenek bizonyos felesleges jelképek, az íráshibák pedig kijavíttassanak. Ilyen hiba volt pl. a »szerencséltesd« szó is a pénz peremén, a mely helyett már a bizottság is a »boldogítsd«-ot javasolta, azzal az

indokolással, hogy szerencsétlenni annyit jelent, mint veszedelmbe ejteni vagy a sorsnak kitenni. Az emlékérem ügyét Millerre, Schedius Lajosra és Horvát Istvánra bízta.

A bizottság tagjai már ismételtén tárgyalták, mennyire üdvös lenne a jutalmat nyert munkákat kinyomatni, mindnyájan meg lévén arról győződve, hogy, ha ez nem történik meg, nemcsak az egyes munkákra borúl rá a feledés homálya, hanem az írók buzgósága is csakhamar megfogyatkozik. Sőt a bizottság a Nemzeti Múzeum igazgatóságát is felkérte már, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne a dolgozatokat az intézet javára kiadatni. Miután azonban Miller előadta, hogy az általa kidolgozott javaslatokat a nádor ismételtén elvetette, nem maradt más hátra, mint hogy a bizottság maga keressen valamely megoldási módot.

A tagok egy része úgy vélekedett, hogy abban az esetben, ha a már eddig megjutalmazott munkákat valahogyan ki tudnák nyomtatni, az ezek eladásából befolyó pénzen folytatni lehetne a közzétételt. És Trattner Mátyásra gondoltak, a ki néhány év előtt késznek mutatkozott egynéhány dolgozat kiadására. Miller azonban felvilágosította a bizottságot, hogy Trattner ez idő szerint már nem vállalkozhatik a kiadásra.

A buzgó elnök erre kijelentette, hogy nemcsak Georch, hanem Kalmár és Gáti munkáinak nyomdaköltségeit is magára vállalja. A bizottság ezt annál nagyobb örömmel fogadta, mert méltán remélhette, hogy gr. Teleky példája másokat is buzdítani fog.

Az ülés további folyamán Horvát István előadta, hogy az 1818-ban megjelent munkák közt egyedül Mártony Lexikona és Kisfaludy Sándor Regéi jöhetnek a Marczibányi nagyjutalomra tekintetbe. Mire a bizottság egyetértő akarattal Kisfaludy Sándornak ítélte oda a 400 frtos jutalmat, azzal a kijelentéssel, hogy ha Kisfaludynak a magyar nyelv pallérozására irányított törekvéseit eddig, hiányozván erre az alkalom, nem részesíthették is kitüntetésben, azért minden, saját anyanyelvének felvirágoztatását óhajtó hazafi előtt a legnagyobb becsülésben állottak.

Miután a Nemzeti Múzeum részéről előterjesztett 12 kérdés közül kettőt kiválasztott a bizottság a két 250 frtos díjra,¹⁾

¹⁾ Az egyik pályakérdés ez volt: »Minő neveket tulajdonítottak a régi történetírók a magyar nemzetnek? Melyik történetíróban találta meg

Miller előadta, hogy abban a szerencsés helyzetben van, hogy még egy 100 frtos jutalomdíj létrejöttéről számolhat be. Ez a jutalomdíj a következő módon jutott a Nemzeti Múzeumhoz.

Elhalálozván 1817 márczius havában Bécsben Vitéz József magyar- és erdélyországi udvari ágens, a két végrendeleti végrehajtó, gr. Festetich György és Szűts István, az elhunyt végső akaratának megfelelően, két 1000 frtos alapítványt tett.

Az egyik alapítólevél szerint a Nemzeti Múzeum igazgatójának kezelésére bízott 1000 frt 6 százalékos kamatain a magyar- és erdélyi kancellária ismertetésével foglalkozó nyomtatványok és kéziratok lettek volna vásárlandók a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára részére. A másik 1000 frt 6-os kamatait pedig a Nemzeti Múzeum igazgatója által megvásárolt tárgyú, de csakis Magyar- és Erdélyország történelmére, földrajzára, statisztikájára vonatkozó értekezéseket kellett volna kinyomatni. A nyomtatványokból tíz példányt kaptak volna a különféle főbb hivatalok, tízet pedig a református főiskolák. Az elárusított példányok után befolyó összeget a tőkéhez kellett volna csatolni, hogy a kamatokon idővel terjedelmesebb munkákat is ki lehessen nyomtatni. Az eredményről pedig a Nemzeti Múzeum igazgatója az örökösöknek tartozott volna elszámolni.

Miller egyik alapítólevelet sem tartotta elfogadhatónak. Az egyikben homályosnak találta azt a kikötést, hogy 60 frton oly munkák vásároltassanak, a melyek a két kancellaria ismertetését célozzák; azt kívánta tehát, hogy a végrendeleti végrehajtók magyarazzák meg, mely munkákat értenek ezek alatt.

De még jobb szerette volna, ha a 60 frtot külföldön megjelenő magyar vonatkozású munkák megszerzésére lehet fordítani.

Még kevésbé tartotta keresztülvihetőnek a másik alapítólevél intézkedéseit. El sem tudta képzelni, mit lehetne

régiebb nyoma mindegyik nevezetnek? Vagyon-e elegendő okunk elhinni, hogy Bölcés Leó görög császár előtt a magyarok törököknek neveztetettek? Meddig mégyen fel a régiségben a török nemzet története és elneveztetése? — A másik pedig: »Miben és mennyiben különbözött az Európába költözött magyar nemzet erkölcsi és polgári kulturája vagy durvasága Európának akkori kulturájától vagy durvaságától?»

60 frton kinyomatni, a mikor oly drága volt a nyomás és a papiros, hogy az egyetemi nyomda egy ív kinyomatásáért 116 frtot kért.

Az alapítólevelek szerint a kamatokát a Nemzeti Múzeum igazgatója kezelte volna. Minthogy azonban az intézet pénzeit az országos pénztár gondozta, Miller szerint a kamatok is oda lettek volna befizetendők. Annál is inkább, mert nem tarthatta megfelelőnek, hogy az intézet igazgatója — mint az alapítólevél kívánta — az örökösöknek, tehát magánszemélyeknek, tartozék számadással.

Midőn tehát József nádor leküldötte hozzá a két alapítólevelet, előadván az elsorolt kifogásokat arra kérte felterjesztésben a nádort, intézkedjék az alapítványra vonatkozólag akként, hogy vagy tőkésítsék az 1000 frt kamatait addig, a még a tőke 2000 frtra növekszik, vagy pedig fordítsák a 60 frtra rúgó kamatot, mint a Marezibányi-alapítványnál történik, pályakérdések megjutalmazására.

József nádor Miller észrevételeit közölte gr. Festetich Györggyel, a ki már most egyenesen Millerrel lépett érintkezésbe, hogy az alapítvány ügyét dülőre vigye. Miller azonban nem volt hajlandó engedni abból a felfogásából, hogy az alapítólevél intézkedései egyaránt sérelmesek az intézetre és ennek fenséges védnökére, a nádorra. Azt ajánlotta tehát Festetich grófnak, állítson ki új alapítólevelet oly tartalommal, hogy a 2000 frtos alapítvány kamataiból 20 frtot a Széchényi Országos Könyvtár kapjon kötésre vagy kéziratok, nyomtatványok vásárlására, 100 frt pedig a Nemzeti Múzeum igazgatója által évenként kitűzendő pályakérdések megjutalmazására fordíttassék.

Midőn gr. Festetich György elhalálozott, mielőtt még az alapítvány ügye végleges elintézést nyert volna, a másik végrendeleti végrehajtó, Szűts István udvari ágens, az összes kamatokat pályadíjakra kívánta felhasználni. A nádor azonban nem akarta az alapítványt másként elfogadni, csak ha a Nemzeti Múzeum is részesül valamely alakban az alapítvány kamataiban. Mire azután Szűts csakugyan úgy állította ki az alapítólevelet, a mint azt Miller Festetich grófnak ajánlotta, hogy t. i. az évi kamatokból 20 frt a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtáré legyen könyvkötésre vagy kéziratok és nyomtatvá-

nyok vásárlására, 100 frtot pedig tűzzön ki pályadíjakra a Nemzeti Múzeum igazgatója.¹⁾

Erre a pályadíjra hívta fel most Miller a Marczibányi-bizottság figyelmét, nagy előzékenységgel rábízván a bizottság tagjaira a kitűzendő kérdés megválasztását, a minek ezek eleget is tettek.²⁾

Valamennyi pályamunka beküldésének határidejét 1821. József-napjára tette a bizottság.

Felterjesztvén az elnök az ülés jegyzőkönyvét a nádorhoz, ó fensége utasította Millert, gondoskodjék mielőbb a kijelölt kérdések kihirdetéséről is.

Miller azonban arra kérte a nádort, egyezzek bele, hogy a kérdések közzététele a Tudós Társaságoknál követni szokott eljárás szerint, az általuk eddig is megtartott módon, a jutalomdíjak kiosztásával egyidejűleg történjék.

A nádornak ez ellen sem volt kifogása, sőt arról is értesítette a bizottságot, hogy a jutalmakat az 1820. márczius 23-án megtartandó ülésen személyesen szándékozik kiosztani.

A bizottság hálás érzelmekkel vette tudomásul a nádor elhatározását és megbízta Millert, gondoskodjék oly alkalmas helyiségről, a melyben az ülést a lehető legnagyobb ünnepélyességgel lehet megtartani.

Miller legzélszerűbbnek vélte volna erre a Nemzeti Múzeumnak természetrajzi tárához tartozó egyik helyiségét. Ezt azonban a bizottság tagjai megrepedezett boltívei miatt majdnem közveszélyesnek találták. Ekkor Miller a régiségár termére gondolt. Csakhogy ez viszont annyira zsúfolva volt mindenféle szekrényekkel, hogy ezeket csak tetemesebb költség és fáradság árán lehetett volna innen kihelyezni. Kérdést intézvén a nádorhoz, hogy ezt készítse-e elő az ülés céljaira, azt az utasítást vette, hogy kérje fel inkább az országbíró, engedjen át egy alkalmas termet az egyetemi épületben.³⁾

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 1. A. 1819. Nr. 1242. A. 1820. Nr. 82. Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1818. 16. A. 1819. 95, 103. A. 1820. Nr. 7, 13, 28, 59.

²⁾ Az 1820-iki Vitéz-féle pályakérdés: »Micsoda római császárok vagy fejedelmek alatt és különösen minő városokban verettek római pénzek Pannóniában?»

³⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1820. Nr. 14. 22, 24.

Márczius 23-án délelőtt tíz órakor a jutalmat nyert írók, a gyengélkedő Kisfaludy Sándor kivételével (Horváth Ádám pedig időközben elhalálozott), a bizottság tagjaival együtt gr. Teleky László lakásáról az egyetemi épületbe mentek át, míg József nádort egy küldöttség hívta meg az ünnepélyre.

Az egyetemen ekkor már igen előkelő és nagyszámú közönség volt együtt; köztük Ürményi József országbíró, gr. Gyulay Ignác horvát bán, Almássy Pál főlovászmester és számos egyházi és világi méltóság.

József nádor Ferdinand főherczeg kíséretében jelent meg, s miután elfoglalta a számára fentartott helyet, gr. Teleky elnök üdvözlő beszédet intézett hozzá. Majd a bizottság jegyzője felolvasta a bizottsági jegyzőkönyveknek a jutalmak odaiteléről szóló részeit, az elnök pedig egyenként bemutatta a megjutalmazott írókat a nádornak, a ki elismerő szavakkal buzdította őket eddigi munkásságuk folytatására és a hazai nyelv további művelésére, a melynek tökéletesítése a koronás királynak is szívéen fekszik. Bevégezvén szavait, a Horvát István által, lepecsételt borítékokban átnyújtott jutalomdíjakat átadta a jutalmat nyerteknek.

A jutalmak kiosztása után először Fejér György, utána pedig a többi megjutalmazott mondott köszönő szavakat a nádor kegyességeért. Fejér György és Teleky József gróf azt is kinyilatkoztatták, hogy az elnyert jutalmat hazafias czélra ajánlják fel. A távollévő Kisfaludy Sándor pedig levélben jelentette ki, hogy a 400 frtot egy zsebkönyv kiadására fogja fordítani.

Felolvastván végül a bizottság jegyzője az 1818. évre szóló 100 frtos Marczibányi, valamint a Teleky gr. adományából létesült 100 frtos jutalomdíjra kitűzött két pályakérdést, miután Horvát István köszönetet mondott a nádornak és Ferdinand főherczegnek, valamint a többi résztvevőnek a megjelenésért, az ünnepély a nádor élénk éljenzése közt véget ért.

József nádor az ünnepély napján a bizottság elnökét, jegyzőjét és a jutalmat nyert írókat abban a kitüntetésben részesítette, hogy asztalánál vendégül látta őket.¹⁾

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény. 1820. VI. 36.

VI.

A második jutalom-osztásra következő legközelebbi ülést 1820 november 15-én tartotta meg a bizottság.

Ezen Horvát István szóbeli jelentést tett arról, hogy a Marczibányi-émlékéremre vonatkozólag mindeddig nem mondhattak véleményt, mert Millert hivatalos elfoglaltsága gátolta a tanácskozásban való résztvevésben. Mire a bizottság Szentkirályi Lászlót küldte ki helyébe.

Miután a jegyzőkönyvekben semmiféle nyomát nem találjuk a kiküldöttek további működésének, azt kell hinnünk, hogy a család elállott az emlékérem veretésétől s így a jelentéstevés szüksége sem forgott fenn többé.

Az 1818. évi Marczibányi-jutalomra és a vele kitűzött másik jutalomkérdésre, a melyeknek kihirdetése, mint láttuk, az ünnepélyes ülésre halasztódott, a kitűzött határidőig, november hó 15-éig, csak egy dolgozat érkezett be. A bizottság tehát szükségesnek látta a beküldés határidejét meghosszabbítani és kimondani, hogy a pályamunkák felett csak az 1821 január 12-én megtartandó ülésen fog dönteni.

Hogy pedig a jövőben több idejük legyen az íróknak dolgozataik elkészítésére, megbízta a Nemzeti Múzeumot képviselő Horvát Istvánt, hogy a legközelebbi ülésen egyszerre mutassa be az 1819. és 1820. évekre kitűzendő kérdéseket.

Majd rátértek a pályamunkák kiadásának ügyére.

Horvát István, a ki, a bizottságtól 1820 február 18-án nyert utasításnak megfelelően, időközben érintkezésbe lépett a megjutalmazott munkák kinyomatására nézve egyes nyomdákkal, most azzal számolt be eljárása eredményével, hogy az egyetemi nyomda 25 frt 36 krt, Trattner Mátyás pedig 22 frtot kér ívenként a nyomás fejében. Mire a bizottság Trattnernek jutányosabb ajánlatát fogadta el. A szükséges költségekre nézve pedig következőleg intézkedett. A kiadás költségeinek fedezésére Fejér György már felajánlott 400 frtot; hasonló ajánlatot tett most Teleky gr. elnök is, egyedül azt kötvén ki, hogy elsősorban azok a dolgozatok nyomassanak ki, a melyeknek közzétételét ő már előbb magára vállalta. Marczibányi János pedig arra vállal-

kozott, hogy atyjánál lépéseket tesz az iránt, hogy az alapítvány első pontjában a családtagok felsegélyezésére szánt 1000 frtot, egy éven keresztül, engedje át a nyomdaköltségek fedezésére.

Az 1821 január 24-iki ülésen Marczibányi János bejelentette atyjának hozzájárulását az 1000 frt átengedéséhez. Erre a bizottság, miután a nyomtatásra vonatkozó intézkedések megtételére felhatalmazta az elnököt, azon óhajának adott kifejezést, kéressék fel a nádor, engedje meg, hogy anyanyelvünk felvirágoztatása érdekében tanusított jóindulata iránt való hálából a kiadvány neki ajánltassék. Horvát István pedig azonnal megszerkesztette az ajánlást magában foglaló előszót is.

A Marczibányi-nagyjutalmat a bizottság az 1819. évre Mokri Benjamin «Historiai és biográfiai kézi lexikoná»-nak ítélte oda.

Miután az 1818. évre kihirdetett kérdésekre mindössze 6 pályadolgozat érkezett be s a bizottság ennek okát abban kereste, hogy az írók közül némelyek családi körülményekből kifolyólag, mások pedig egyéb okokból nem tudtak elkészülni munkáikkal, a pályázati határidőt ismét, most már másodízben, meghosszabbította a legközelebbi József-napi pesti vásárig.

E mellett azonban a Nemzeti Múzeum részéről előterjesztett 6 kérdés közül ismét kitűzött egyet az 1819., egyet pedig az 1820. évi Marczibányi-jutalomra is.¹⁾

Az 1821. évben súlyos veszteség érte a bizottságot nagyérdemű elnökének, gr. Teleky Lászlónak, elhunytával.

Helyére a nádor báró Podmaniczky Józsefet nevezte ki, a ki az 1821 december 21-én megtartott ülésen szerepelt először e minőségben.

Legelső teendője egy újabb pályadíj bejelentése volt.

¹⁾ Az 1819-iki ez volt: «Fejtessék ki elegendő tudománnyal a név eseteinek természete, és különböztető jegye, s a fenekes magarázat szerint a nyelv természetéből határozottassék meg, hány eseteik (casus nominum) vagynak vagy lehetnek a magyar nyelv neveinek. Vagyon-e szenvedő ige hajtogatása a magyar nyelvnek, s ha vagyon, miképen és mi okoknál fogva kell a magyar nyelv szenvedő igéit módok és idők szerint hajtogatni?» — Az 1820-iki pedig: «Micsoda befolyása volt a deák nyelv belső alkotmányának a magyar nyerv belső alkotmányára; tökéletesedett-e ezáltal a magyar nyelv vagy sem?»

Özvegy Motesitzky Jánosné született Pongrácz Teréz grófnő ugyanis 1821 május 23-án kelt levelében arról értesítette a bizottságot, hogy mások példájára, a magyar nyelv felvirágoztatásának előmozdítására ő is két 100 frtos jutalomdíjat ajánl fel, már a folyó évre, azután pedig, míg életben lesz, minden esztendőben, azzal a kérelemmel, hogy ezen elhatározását ajánlja a bizottság a nádor jóakarató pártfogásába.

Az egyik pályadíjat minden kikötés nélkül, a másikat pedig kizárólag az egyetemi hallgatók részére óhajtottá volna kihirdettetni, felváltva, egyik évben a jogi, másik évben az orvosi tudományból veendő kérdésre, hogy így az ifjúság is hozzászakjék a komoly munkássághoz és lelkében lánggra lobbanjon a nemzeti nyelv iránt való szeretet.

A bizottság nagy örömmel fogadta a grófnő ajánlatát, csupán arra kérte őt, hogy, ha a nádor is hozzájárul ehhez, a megajánlott 200 frtot évről évre fizesse be az országos pénztárba. A kitüzendő kérdések kidolgozását pedig ugyancsak a Nemzeti Múzeum igazgatóságára bízta.

Miután Horvát István jelentéséből arról értesült a bizottság, hogy a boldogult gr. Teleky László és a bizottsági jegyző által megajánlott, valamint a Vitéz-féle pályadíjakra még mindig nem érkezett be elegendő számú dolgozat, a határidőt ezek részére is meghosszabbította a legközelebbi ülésig. Az ülés további folyamán Horvát István bejelentette, hogy a jutalmazott pályadolgozatókból tervezett kiadvány már kikerült a nyomdából.¹⁾ Mire a bizottság felhatalmazta, hogy a szerzőknek küldjön a nyomtatványból egy-egy példányt. A többi példány felett való rendelkezést, valamint a pénzalap ellenőrzését pedig az elnökre ruházta.

Azt is jelentette továbbá Horvát István, hogy a Nemzeti Múzeum az 1819. és 1820-ra kijelölt jutalomkérdéseket még mindig nem hirdethette ki a lapok útján, mert a nádori

¹⁾ Czime: Jutalom Feleletek a magyar nyelvről a Magyar Nemzeti Museum 1815., 1816., 1817. esztendei kérdéseire. Kiadta Horvát István, a Széchenyi-országos-könyvtár őrzője a Magyar Nemzeti Museum mellett. Pesten, 1821. I. kötet. VIII + 78 + 340 + 6. II. kötet. 2 + 69 + 4 + 150 + 59 + 130. Az I. kötetben Horváth Ádám és gr. Teleky József egyik dolgozata a II-ban gr. Teleky József másik dolgozata és Kolmár József, Georch Illés és Gáti István munkái vannak közölve.

jóváhagyás nem érkezett le, daczára annak, hogy az erre vonatkozó leiratot látta a boldogult elnöknel, a kit bizonyára közbejött halála akadályozhatott meg az irat elküldésében.

A bizottság tehát utasította jegyzőjét, kérje el az örökösöktől a szóbanforgó iratot, hogy az elnök ennek alapján felhívhassa a Nemzeti Múzeumot a hirdetmény közzétételére, határidőül az 1823. év márczius havát szabván meg.

Az 1822 márczius 21-iki ülésen az elnök közölte, hogy a nádor hozzájárult, miszerint az özvegy Motesiczkyne által megajánlott összeget az országos pénztár elfogadhassa és felhasználásáig kezelhesse.

A bizottság tagjai meg akarván örökíteni Marczibányi Imre emlékét, a ki a Marczibányi-alapítvánnyal oly maradandó érdemeket szerzett a magyar nyelv pallérozása körül, elhatározták, hogy a nádor engedélyével elhelyezik a Nemzeti Múzeumban arezképét, őt magát pedig egyidejűleg felkérték, küldjön e czélból a Nemzeti Múzeumnak egy megfelelő festményt.

Horvát István bemutatta a Nemzeti Múzeum részéről kidolgozott 6 kérdést a Motesiczky Jánosné által megajánlott pályadíjakra, a melyek közül a bizottság négyet jelölt ki az 1821. és 1822. évekre, egyet-egyet a tanuló-ifjúság, egyet-egyet pedig általában az írók részére.¹⁾

Podmaniczky báró eddigi rövid elnökösködése alatt is arra a meggyőződésre jutott, hogy a sokféle pályadíjra beküldött pályadolgozatok megbírálását nem lehet az eddigi eljárás szerint továbbfolytatni; mert minden egyes bizottsági tag nem képes valamennyi dolgozatot átnézni és felőlük véleményt mondani. Azt az indítványt tette tehát, alakítsanak bizonyos szakcsoportok

¹⁾ *A tanulóifjúságé az 1821. évre:* »Mennyire megyen fel a szolgabíró-ság eredete? Miben áll egy szolgabírónak törvényes foglalatossága?» — *Az íróké:* »Voltak-e olyan rabzolgák (mancipia) Magyarországon is, mint a milyenekről a római törvények szólnak? Ha voltak, mit kell róluk tudni, és mikor szűntek meg lenni?» — *A tanulóifjúságé az 1822. évre:* »Melyek a köznépek közönségesebb nyaválái Magyarországon? Miből erednek, és mi sodra dietetica életmódjával lehessen azokat megelőzni és elkerülni? — *Az íróké:* »Mi a szokás a magyar törvény szerint, és mit jelentenek a régi törvényeknek és okleveleknek eme gyakori kifejezései: ezen országnak régi és helybenhagyott szokásai szerint?»

szerint albizottságokat, a melyeknek tagjai csakis a saját tudományszakukba tartozó pályamunkákat tartozzanak átnézni. Összesen öt ily albizottságot óhajtott volna létesíteni; egyet a Marczibányi-nagyjuttalom odaítélésére, a mi már régebben meg is volt alakítva, egyet-egyét pedig a jogi, történelmi, nyelvészeti és philologiai értekezések átvizsgálására.

A bizottság maga is belátta az indítvány életrevalóságát és kimondotta, hogy a jövő ülésen megválasztja az albizottságokat. Végül Horvát István bemutatta a jutalmazott pályamunkákból készült kiadványról szóló elszámolását.

E szerint a nyomdaköltségekre összesen 1240 frtot kapott; és pedig a Marczibányi-esaládtól átengedett 1000 frtból ötszázat (a másik 500 Teleky grófnál maradt), Fejér Györgytől 400, gr. Teleky Lászlótól 300, Szily József septemvirtól 40 frtot.

A nyomtatott 10 velinpapirosú és 290 közönséges papírú példány összes nyomdaköltsége 1152 frtra rúgott; a nádornak, valamint az egyes íróknak adott példányok bekötetése pedig 18 frtba került. Maradt tehát nála készpénzben 70 frt. A kiadványból pedig 1 velin és 278 közönséges példány.

Horvát István azt ajánlotta a bizottságnak, hogy az egy velin-példányt ajánlják fel elnöküknek, a többiből pedig a bizottsági tagok kapjanak egyet. A mi ezenfelül marad, azt helyezték el bizományba a könyvárúsnaknál 15% haszon mellett.

Egyúttal felhatalmazást kért ahhoz, hogy a kezeinél levő pénzből néhány ezer hirdetményt nyomathasson és ezeket időközönként szétküldhesse az újságoknak, mert különben attól tartott, hogy e nélkül a kiadvány példányai nagyon lassan fognak fogyni.

Az 1822. június 9-iki ülésen először arra nézve határozott a bizottság, hogy özv. Motesiczky Jánosné jutalomdíjaira kiválasztott pályakérdéseket kihirdeteti a Nemzeti Múzeum igazgatója által, még pedig ötnegyedévi határidővel.

Majd az albizottságokat alakították meg a következő beosztással. A Marczibányi-nagyjuttalom odaítélésére kiküldötték Teleky József grófot, Jankovich Miklóst, Schedius Lajost, Glozius Dánielt.

A nyelvészeti kérdések megbírlására: Madarassy Ferencz, vál. püspök, septemvirt, gr. Telekyt, Schediust, Georch Illést és Horvát Istvánt.

A történelmi dolgozatokéra: báró Prónay Sándort, gr. Telekyt Jankovichot és Horvát Istvánt.

A jogi munkálatokéra: Szentkirályi Lászlót, Bárczay Pált, Gloziust és Georch Illést.

Miután pedig az özv. Motesiczky-né-féle jutalmakból minden második évben egy orvostudományi kérdést is kellett kitűzni,¹⁾ a bizottság felkérte a nádort, utasítsa Pestmegyét, küldjön ki a bizottságba 3 orvost is, lehetőleg Bene és Kováts orvosokat, valamint Pest vármegye főorvosát, Forgó Györgyöt.

Kimondotta azonban a bizottság azt is, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatójának és Marczibányi Jánosnak jogában áll bármelyik albizottság munkálataiban részt venni.

Az 1818. évre hirdetett 100 frtos Marczibányi-juttalomra a kitűzött határidőig 2 munka érkezett be. Horvát István véleményes jelentése alapján azonban ezek egyikének sem ítélte oda a bizottság a jutalmat, hanem abban a reményben, ha a pályázók bizonyos útbaigazításokat nyernek és ezek szerint átdolgozzák kézírataikat, mégis eredményvel járhat a pályázat, utasította a nyelvészeti albizottságot, tegye meg a szükséges megjegyzéseket a két dolgozatra oly alakban, hogy a pályadíj újabb kihirdetésével kapcsolatban ezt is közzé lehessen tenni.

De nem volt kiadható — Horvát István ítélete szerint — az ezzel egyidejűleg kihirdetett gr. Teleky-féle pályadíj sem.

Úgyszintén az 1820 február 18-iki ülésből kihirdetett két 250 frtos pályakérdésre beérkezett két pályadolgozat sem találtatott érdemesnek a jutalomra.

Mínt hogy pedig az ugyanakkor kitűzött Vitéz-díj viszont meddő maradt, a bizottság abban állapodott meg, hogy a Nemzeti Múzeum valamennyi kérdést újból hirdesse ki.

A Horvát István által bemutatott 6 kérdés közül a bizottság ismét kettőt választott ki, egyet az 1821-iki, egyet pedig az 1822-iki Marczibányi-juttalomkérdésre.¹⁾

1) 1821-re: »Micsoda előmenetelt tett a magyar nyelv a múlt század közepétől fogva a különféle tudományokból írott munkák által.« — 1822-re: »Vagynak-e az erdélyországi magyar nyelvnek a magyarországi magyar nyelvre nézve különösségei? Ha vagynak, melyek azok? És melyek egyenesen a székelység magyar nyelvének különös tulajdonai?«

Az 1820-ban megjelent 32 munka közül Horvát István különösen két könyvet ajánlott a bizottság figyelmébe a nagyjutalomra: Horatius leveleinek fordítását Virág Benedektől és Kisfaludy Károly több eredeti színdarabját.

A bizottság azonban, bár a maga részéről is elismeréssel adózott úgy ezeknek a munkáknak, mint Dugonics András Magyar példabeszédeinek, Schedius jelentése után indulva, egyhangulag Horvát István Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről írt munkájának ítélte oda a Marczibányi-nagyjutalmat, mint a mely nemcsak történelmi kérdéseket világít meg, hanem a genealogiát is előbbre viszi, eltekintve attól, hogy a nemesbirtokok eredetét, tulajdonságait, mely Verbőczy előtt ismeretlen volt, régi oklevelek alapján valósággal felfedezi. Sőt ezzel be nem érve, a bizottság még azt is kimondotta, hogy megkéri az ország nádorát, buzdítsa Horvát Istvánt munkája második részének megírására.

Az 1821-ben napvilágot látott magyar munkák közül pedig Vályi Nagy Ferencz Homer Iliasának fordítása nyerte meg a nagyjutalmat.

Az 1822 augusztus 31-iki ülés a Múzeum részéről előterjesztett kérdések közül egyet kijelölt a Fejérváry József bizottsági jegyző által megajánlott 1823-iki 200 ftos jutalomdíjra.¹⁾

A Vitéz-féle jutalomra nézve pedig abban állapodott meg, hogy mielőtt újabb kérdéseket tűzne ki, felszólítja a Nemzeti Múzeum igazgatóját, adjon az alapítványról minden irányban kimerítő felvilágosítást, hogy lássa, biztosítva van-e elegendőképpen a jutalomdíj fenmaradása, és nem fog-e e tekintetben idővel valami nehézség felmerülni.

Miller a következő, 1822 december 29-iki ülésen bemutatta a bizottságnak a Vitéz-féle jutalom királyilag jóváhagyott alapítólevelét és miután ismertette az alapítvány rövid történetét, azt indítványozta, hirdessék ki a pályakérdést, a melyre dolgozat

¹⁾ Ez a következőleg hangzott: «Számíltassanak fel hazánknak mindazon helyei, ahol a kőszemek leginkább előfordulnak, jegyeztessenek fel az ő fekvéseik, vegyületeik, külömbfélésegeik és minéműsegeik, hozzáadván azt, hogy miképpen lehessen azokat az ő természetük és mivoltuk szerint, a házi gazdaságban, mesterségekre is és óczok elolvasztására hasznosabban fordítani.»

nem érkezett be, újból, de úgy, hogy a következő év 100 frtjával nagyobbítsák meg az eredeti pályadíjat.

A bizottság erre nem volt hajlandó, hanem az 1820-iki kérdést újból kitűzve, az 1821. és 1822-iki évekre új kérdéseket jelölt ki.¹⁾

Az albizottságok számát is megszorították egygyel, az orvostudományi pályamunkák megbírálására és ebbe beválasztották: Glozsius Dánielt, Schedius Lajost, Bene Ferenczet, Kovács Mihályt és Forgó Györgyöt.

1823 márczius 23-án, miután felolvastatott a nádornak az előbbi ülés jegyzőkönyvét jóváhagyó leirata, a bizottság felhívta a Nemzeti Múzeum igazgatóságát a Vitéz-féle jutalomkérdések kihirdetésére.

Áttérvén az 1822-ben megjelent magyar munkák megbírálására, Teleky József, Schedius Lajos s Horvát István, mint az albizottság tagjai, főleg Kövi Magyar polgári törvényét és Virág Benedek Poétai munkáit ajánlották a bizottság figyelmébe. A bizottság Kövi munkáját jutalmazta meg 400 frttal, Virág Benedek könyvét, Kovács Mihály Ásványnévtárát, valamint Baritz György Cornelius-fordítását pedig dícséretre érdemesítette.

A bizottság egyúttal egyik mulasztását is helyreigazította, a mennyiben Horvát Istvánt, a ki nemcsak összeállította kezdettől fogva az évenként megjelent magyar könyvek jegyzékét, hanem a jutalom odaítélése is rendszerint az ő javaslata alapján történt, s a kit az albizottságok megalakításakor éppen ebből az albizottságból kihagytak, most ide beválasztotta.

Végül a bizottság elhatározta, felkéri a nádort, hogy a már négy évre — 1819., 1820., 1821. és 1822-re — odaítélt nagyjutalmat személyesen ossza ki az illetőknek.

József nádor teljesítette a bizottság kérelmét és az ünnepélyes ülés napjára 1823 június 5-ét tűzte ki.

A jutalom kiosztása ezúttal a vármegyeháza nagytermében ment végbe, ugyanolyan ünnepélyesség mellett, mint a megelőző alkalommal. Az ünnepély fényét az a körülmény is emelte, hogy az ország nádorának kíséretében nemcsak Ferdinánd

¹⁾ 1821-re: «Melyek a nemzeti történelmnek hazai kútfői és forrásai? Miképen kellene azokat a kritika szabályai szerint, a külföldi kútfőkkel és forrásokkal együtt, leghasznavehetőbbekké tenni?» — 1822-re pedig: «Egy volt-e a kún nemzet nyelve a magyar nemzet nyelvével?»

főherczeg vett részt az ülésen, hanem a nádor neje is kitüntette ezt megjelenésével.

A megjutalmazottak közül azonban csak Horvát Istvánnak és Kövi Sándornak nyújthatta át a nádor a jutalomdíjat, mert Vályi Nagy Ferencz időközben meghalt, Mokri Benjamint pedig betegeskedése gátolta a megjelenésben.

VII.

Podmaniczky József báró 1823 május 11-én elhalálozván, helyére a nádor gr. Cziráky Antalt nevezte ki a bizottság elnökévé, a ki az 1823. november 30-án megtartott ülésen töltötte be először tisztét. Ez alkalommal mondott beszédét, a melyben a hazai nyelvnek a nemzeti jellemre gyakorolt hasznos befolyásáról szólt, a bizottság tagjai oly nagyfontosságúnak tartották, hogy felhívták a Nemzeti Múzeum igazgatóságát, gondoskodjék ennek a lapokban való közzétételéről.

Az ülésen szóba került, hogy az egyes jutalmakra legutóbb kitűzött kérdéseket a Nemzeti Múzeumnak alig pár nappal előbb elhalálozott igazgatója még mindig nem hirdette ki az újságokban; ezt tehát mielőbb meg kellene tenni. Ha csak az nem szolgálna akadályul, hogy a hirdetménynek az intézet igazgatójának neve alatt kellene megjelennie, Haliczky pedig, a ki az igazgatósági teendőkkel időközben megbízva lett, nem tagja a bizottságnak.

A bizottság legcélszerűbbnek látta felkérni a nádort, hogy addig, a míg a Nemzeti Múzeum igazgatóját, a ki hivatalból tagja a bizottságnak, kinevezi, a Marczibányi-alapítvánnyal kapcsolatos múzeumi teendők végzésével, a jutalomkérdések kidolgozásával, kihirdetésével, a beérkező pályamunkák átvételével és bemutatásával stb. bízva meg Horvát Istvánt. A kit a megbízás-leérkezéskéig is arra utasított, hogy a már beérkezett pályamunkákat juttassa az illető albizottságokhoz, az 1823-ban megjelent munkák lajstromát pedig mutassa be az elnöknek.

Miután köztudomású dolog volt a bizottsági tagok előtt, hogy sem maguk a nyomtatványok, sem ezeknek valamelyes jegyzéke nem érkezik be a Széchényi Országos Könyvtárba, és így csakis Horvát István rendkívüli szorgalma és utánjárása tette

eddig lehetővé, hogy a megjelent könyvek lajstromát a bizottság megkapta, elhatározták, hogy megkeresik a nádort, rendelje el, hogy a Helytartótanács, a melynél a fennálló kir. rendeleteknek megfelelően úgy is bejelentendők a megjelent nyomdatermékek, közölje ezek jegyzékét mindig a bizottsággal is.

A nádor deczember 28-án kelt leiratában értesítette a bizottságot, hogy mindkét kérelmét teljesítette.

Az 1824 június 5-én megtartott ülésen Horvát István beszámolt a beérkezett pályamunkákkal.

A Marczibányi-alapítványból 1819-re hirdetett két kérdésre 4 dolgozat érkezett be; az 1820-ra kihirdetett egy kérdésre 2 pályamunka; az 1821-re kihirdetettre egy sem, az 1822-re 1.

Az özv. Motesiczky Jánosné által megajánlott pályadíjakból a tanulóifjúság részére 1821-re kihirdetett kérdésre nem érkezett be dolgozat; a másakra bejött 1 kézirat. Az 1822-iki évre az egyetemi hallgatók részére kiirt kérdésre 1 dolgozat érkezett be, a másakra 2.

A Fejérváry József adományából 1823-ra hirdetett kérdésre 1 pályadolgozatot nyújtottak be.

Mindezek az illető albizottságokhoz utasítottak.

Eredménytelen maradt a Marczibányi-alapból és a gr. Teleky adományából 1818-ra kitűzött két pályakérdés; a gr. Teleky és Fejérváry által megajánlott összegből kihirdetett két kérdés és a Vitéz-alapból 1820, 1821- és 1822-re kitűzött három kérdés.

Mindezeket újból kihirdettetni rendelte a bizottság. E mellett azonban új pályakérdéseket is tűzött ki. Úgy mint: az özv. Motesiczkykné adományából az 1823. évre kettőt, és ugyanannyit az 1824. esztendőre.

A Marczibányi-alapítványból pedig egyet-egyet az 1823. és 1824. évekre.¹⁾

¹⁾ A Marczibányi-alapítványból az 1823. évre: «Kik irtak eddig magyar nyelvtanító könyveket, érdemel-e egyik vagy másik közülök valamely elsőséget a többiek felett, és mi az különösen, a mire az ilyen elsőséget építeni lehet?» — 1824-re: «Hol laknak nevezet szerént a palócok, és miképen beszélik a magyar nyelvet?» — Az özv. Motesiczkykné adományából az ifjúság részére 1823-ra: «Mik és hányfélék a próbalevelek (Documenta) Magyarországon, mi kívántatik ahhoz, hogy hiteles bizonyossággal szolgáljanak?» — Az írók részére 1823-ra: «Volt-e fejedelmi hatalom a magyar

A bizottság számításba vevén a legindokolatlanabb érzékenykedés eshetőségét is, jónak látta felkérni elnökét, hogy abban az esetben, ha a második Marczibányi-pályakérdés kihirdetését, mely által a bizottság egyedül azt óhajtaná felderíttetni, vajjon a palócok csakugyan magyarok-e és ha nem, mely néptől származnak, netalán úgy tekintenek, mint a nemzeti nyelv egyik dialectusának kigúnyolását, keresse meg a bizottsági elnök Heves, Borsod és Gömör megyék első alispánjait, hogy e balvélekedések eloszlításához nyújtsanak segédkezet.

Végre kimondotta a bizottság, hogy a pályázók megnyugtására ezentúl a pályadolgozatok beérkeztéről és átvételéről is értesíteni fogja a lapok útján a közönséget.

Felolvastatván az 1824 szeptember 4-én megtartott ülésen a nádor leirata, a melyben az előbbi ülés jegyzőkönyvét jóváhagyólag tudomásul veszi, a bizottság utasította Horvát Istvánt, hogy a már kiválasztott pályakérdések kihirdetése iránt intézkedjék.

Ezután a Marczibányi-nagyjuttalmat az 1823. évre Szlemenits Pál Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény című munkájának ítélte oda, Horvát Péter értekezését a Hunok és Jászok eredetéről, Gorové Lászlóét a Férfinak tökéletességéről, Egyed Antal Ovidius Bús verseinek fordítását, Homonnai Imre Ovidius Szomorú verseinek fordítását és Kozarits György tanulmányát a veszettségéről pedig elismerésben részesítette.

A Fejérváry József által felajánlott összegből az 1824. évre ismét kitűzött a bizottság egy pályakérdést¹⁾.

nemzetnél szent István király országlása előtt? Milyen változást tett a magyar polgári alkotmányon a nagy fejedelem? — *Az 1824-i évre az egyetemi hallgatók részére:* »Milyen mérges plánták teremnek a pesti és budai határon, hol találhatunk és mikor virágnak, mely hasznos vagy ártatlan plántákhoz hasonlítanak, és hogy lehet őket egymástól különböztetni, mely veszedelmes történeteket gerjesztenek fel és hogy lehet azokon segíteni? — *Az íróknak 1824-re:* »Magyaríztassék meg a Karoknak és Rendeknek igazi esmérete, és határoztassék meg, kik teszik a Karokat és kik a Rendeket Magyarországon?»

¹⁾ Ez így hangzott: »Számíltassanak el Magyarországnak minden folyóvízei, hol ered mindegyik folyóvíz, hol és melyik nagyobb folyóvízbe szakad? Melyek lehetnek a folyóvizekből kereskedői tekintetből figyelemre méltók?»

Az 1825 márczius 21-én megtartott ülésen Horvát István bemutatta az előző évben megjelent munkák jegyzékét, a melyhez az elnök hozzácsatolta a Helytartótanácsból leérkezett kimutatót. Ennek azonban nem nagy hasznát lehetett venni, mert csak az első negyedév nyomdatermékét tüntette fel, a győri, székesfehérvári, komáromi, pécsi, szombathelyi, soproni, pesti és nagyváradai nyomdák részéről, összesen 23 nyomtatvány és 3 kézirat címét adván.

Az albizottságok jelentése szerint az 1819-iki Marczibányi-juttalomra beküldött négy pályamunka közül egy nem volt figyelembe vehető, a másik három azonban annyira kielégítette a bírálók várakozását, hogy mind a háromnak megjutalmazását és kinyomatását kívánatosnak mondták. Hogy ez megtörténhessék, az egyik 100 frtot megajánlotta gr. Cziráky Antal elnök, a másik 100 frtot pedig összeadták gr. Teleky József, Jankovich Miklós, Schedius Lajos és Horvát István. A felbontott jelígyeslevélkékből kitűnt, hogy a megjutalmazott három dolgozat szerzője Beregszászi Nagy Pál, Gáty István és Szeder Fábian voltak.

Az 1820-iki Marczibányi-díjat Gáty Károly, az 1822-ikét Kovács Tamás nyerte el, az 1821-ikire pedig nem érkezett be pályadolgozat.

Özv. Motesiczkyne 1821-iki, az írók részére kitűzött pályakérdésére beérkezett dolgozat még nem lett megbíráva. Az 1822-re két dolgozatot küldtek be, a melyek közül a jutalmat Simon Flórián nyerte el.

Ugyancsak az özv. Motesiczkyne adományából az 1822. évre a tanulóifjúság részére kitűzött pályadíjra is beérkezett egy dolgozat, a mely azonban nem ütötte meg a mértéket.

S miután a bizottság úgy vélekedett, hogy ez a kérdés meghaladja a tanulóifjúság készségét, utasította Horvát Istvánt, hogy e helyett egy másikat dolgozzon ki.

A Fejérváry József által felajánlott jutalomdíjra 1823-ra kitűzött kérdésre egy pályadolgozatot küldtek be, a melynek a jutalom oda is ítéltetett; szerzője Szadler József volt.

VIII.

A Marczibányi-bizottság 1825 márczius 21-től számítva több mint három éven keresztül nem tartott ülést.

A bizottság tevékenységének e hosszúra nyúlt szünetelését főleg azzal kell megmagyaráznunk, hogy elnöke, Cziráky Antal gróf tárnokmester, az 1825 szeptember 11-ére összehívott és közel két esztendeig tartó országgyűlésen volt elfoglalva Pozsonyban.

Ezen minden tekintetben nevezetes országgyűlésen több oly esemény ment végbe, több oly terv lett megbeszélve, a melyeket, tárgyunknál fogva bennünket is közelebből érdekelvén, el nem hallgathatunk.

Köztudomású dolog, hogy az 1825-iki pozsonyi országgyűlésen sikerült végre a nemzeti nyelv térfoglalása és fejlesztése érdekében kifejtett törekvéseknek, az összes akadályokat legyőzve, a Tudós Társaság eszméjét harmincz évig tartó vajudás után megvalósítani.

Mindnyájunk előtt ismeretes, hogyan állott fel a november 3-iki kerületi ülésen Széchenyi István gróf, hogy megtegye fejedelmi ajánlatát. S mint követték példáját Vay Ábrahám, gr. Andrássy György és gr. Károlyi György.

A négy alapító november 8-án az ország nádorához és az országgyűlés mindkét házához benyújtott nyilatkozatában írásban is megújította ajánlatát, kérvén a nádort, vállalja el az új intézmény védnökségét, az országgyűlést pedig, hogy küldjön ki egy bizottságot az alapszabályok kidolgozására.

November 25-én a nádor felszólítására, Vay Ábrahám benyújtotta a Tudós Társaság tervezetét. Vay véleménye szerint a Tudós Társaságot legcélszerűbb lett volna Pesten felállítani; nemcsak, mert itt a védnök szemel előtt lett volna, mert itt voltak a legfőbb hivatalok és az egyetem, hanem különösen azért, mert itt volt a hasonlóan Széchenyi lelkéből született könyvtár és Múzeum, mely a Tudós Társaságon és a melyen a Tudós Társaság kölcsönösen segíthetne. Ellenkező esetben éppen az ily könyvtár és gyűjtemények megszerzésére kellett volna a legtöbb pénzt fordítani, a mi nemcsak szerfölött megterhelte volna a

Tudós Társaság pénzalapját, hanem esetleg teljesen fel is emésztí ezt.

Vay beérte volna, ha a Tudós Társaság számára valamely megfelelő épületet lehetett volna szerezni az egyik csendesebb, félreesőbb, de azért tisztességes utcában.

Az épületben szükség lett volna egy nagyobb és egy kisebb teremre, a nagyobb és kisebb gyűlések tartására, egy többszobás titkári lakásra, szomszédságában az irattári helyiséggel, a pénztárnok lakására a pénztári helyiséggel, egy-egy szobára a vidékről bejövő rendes tagok részére, és a szolgáló lakásokra.¹⁾

Az alsó tábla január 28-iki ülésében foglalkozott először a négy alapító ajánlatával, a mikor a főrendekhez intézendő üzenetbe felvette a Tudós Társaság megalapítására felajánlott adományokat, kijelentvén, hogy ő felségéhez folyamodni kíván, miszerint úgy a Tudós Társaság tervezetét, mint az ajánlattevőknek neveit törvénybe iktathassa.

Ugyanekkor Pest vármegye követe előadta, hogy a Marczibányi-alapítvány is első sorban a nemzeti nyelv művelését akarja előmozdítani. Hogy tehát ennek az áldozatnak az emléke szintén megörökíttessék, a Karok és Rendek ezen alapítvány törvénybe iktatására is felkérni határozták ő felségét.

Az 1826 február 15-iki ülésen, miután felolvastatott a négy alapító november 8-iki nyilatkozata, a nádor rendeletéből közölve lett a Karok és Rendekkel, hogy Sándor István még 1815-ben 10.000 frtot és összes gyűjteményeit a felállítandó Tudós Társaságra hagyományozta, özvegy Motesiczky Jánosné született Pongrácz Teréz grófnó pedig 1821-ben kötelezte magát, hogy élte fogytáig évi 200 frtot ad két magyar nyelven megírt pályadolgozat megírására. Az ülés elhatározta, hogy a megszerkesztendő és a főrendiek táblájához intézendő üzenetbe mindez szintén fel fog vétetni.

Pest vármegye követét küldői egyebek közt utasították, hogy a Nemzeti Múzeumról »a szükséges gondosságot és elősegélést eszközölni igyekezzen«. Minekutána a négy alapító nyilatkozatából a követ úgy értette, hogy bizottságot óhajtanának kiküldetni a Tudós Társaság tervezetének kidolgozására, azt a

¹⁾ Acta Comitiorum Hungariae. A. 1825. I. 277.

kívánságát terjesztette elő, bízássék meg a bizottság annak megfontolásával is, nem lehetne-e a Nemzeti Múzeummal esetleg a Tudós Társaságot, a Nemzeti Színházat és a Ludovika Akadémiát is valamiképpen összeköttetésbe hozni?

A szatmári követ abban a véleményben volt, hogy nem lehet sem a színházat, sem pedig a létesítendő Tudós Társaságot a Múzeummal kapcsolatba hozni, mert mindegyiknek más és más a rendeltetése.

Ellenkező nézetet nyilvánított Győr vármegye követe, valamint Borsod és Torna küldöttei, a kik a színházat szintén össze akarták kötni a Tudós Társasággal. Sopronmegye követe pedig azt vitatta, hogy a Tudós Társaságot, a Nemzeti Múzeumot és a magyar színházat igenis össze lehet hozni.

Végre az elnök azzal vetett véget az eszmecserének, hogy a tárgy további megvitatását célszerűbb lesz akkorra halasztani, ha majd a bizottság kiküldetésére nézve fognak határozni.

Ezek után rátértek a bizottság részére adandó utasítás megállapítására.

Az elnök úgy nyilatkozott, hogy nézete szerint a Karok és Rendek nem kívánják a Ludovika Akadémiát és a létesítendő Tudós Társaságot semmi módon egymáshoz fűzni. Óhajtanónak tartotta volna azonban, hogy a bizottság javaslatot dolgozzon ki arra nézve, miként lehetne a Tudós Társaság és a Múzeum közt kapcsolatot létesíteni, mert azt nem lehet tagadni, hogy ez a két intézet egymás működését nagy mértékben előmozdítaná. Az egyesítésnek azonban úgy kellene történnie, hogy azért a két intézetnek a pénzalapja egymástól elkülönítve maradjon, úgyszintén az alapítók szándéka is mindenben tiszteletben tartassék.

Borsod megye követe, Vay Ábrahám, megjegyezte, hogy a négy alapító már benyújtotta a nádor felhívására a Társaság tervzetét és ebben ők is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a két intézet egymással szoros összeköttetésbe lépjen. Ő tehát azt az utasítást óhajtotta volna adni a bizottságnak, hogy ennek a tervzetnek, valamint az 1790. és 1807. évi országgyűlési munkálatoknak figyelembe vételével igyekezzenek a reábizandó feladatnak megfelelni.

A soproni követ több tekintetben nem értett vele egyet. Szerinte korán lenne még az intézet szabályzatairól gondoskodni,

hanem inkább azokat az eszközöket és módokat kellene a bizottságnak megjelölnie, a melyek alkalmasaknak mutatkoznának az intézet pénzerejének megerősítésére. De nem helyeselte azt sem, hogy az első alapítók rendelkezzenek a Tudós Társaság felől, mert ez által mások elidegenednek az eszme felkarolásától.

Az elnök sietett megjegyezni, hogy senki sem gondol arra, hogy az intézetnek okvetlenül a négy alapító akaratának megfelelően kell létesülnie; de mindenesetre figyelembe kell venni az ő kívánságukat is, nehogy ők is, mások is elidegenedjenek a Tudós Társaságtól és éppen azért kell a szabályzatot mielőbb kidolgozni, hogy az ország lakosai lássák ennek közhasznú voltát és annál szívesebben áldozzanak ennek céljaira.

Vay Ábrahám pedig kijelentette, hogy a fődolog a Tudós Társaság megalapítása, erre nézve pedig az országnak kell határozni. Nekik négyüknek semmiféle különös céljaik nincsenek, egyedül azt kívánják, hogy adományaik arra a célra legyenek felhasználva, a melyre szánták. A tervzetet ők a nádor parancsára nyújtották be, de ez semmiképpen nem kötelez senkit, mert hiszen a tulajdonképpeni szervezeti szabályzat megalkotásával a bizottság lesz megbízva s ők örömmel veszik, ha más jobbat fog ajánlani. Az azonban nem szenved kétséget, hogy, ha a tervzet már meg lenne, az adakozások száma is megnövekednék, mert már eddig is többen úgy nyilatkoztak, hogy akkor fogják elhatározásukat foganatosítani, ha az előkészületek már megtörténtek és az intézet fennállásának valami látszatja lesz.

Megegyezvén a Karok és Rendek arra nézve, hogy a Tudós Társaság létesítésének és szervezetének, valamint más intézetekkel való lehető összeköttetésének módját egy bizottság dolgozza ki, még csak arra nézve kellett határozni, hogy a bizottságot kiküldvén, megvárják-e, míg ez munkálatával elkészül, hogy a felséghez intézendő feliratban már a kész tervzetet is bemutatassák vagy pedig most csak bejelentvén az intézet megalapítását, a tervzet összeállításához csak akkor kezdjenek, ha feliratukra már leérkezett a királyi válasz.

Az elnök a követek egy részével attól tartott, hogy a bizottsági jelentés bevárása szerfelett késleltetni fogja a felirat elküldését, ennél fogva jobb szerette volna, ha az országgyűlés egyelőre csak bejelenti a történeteket.

Mások ellenben ezzel szemben azt hangoztatták, hogy ő fellege könnyebben és bizonyosabban jóvá fogja hagyni az új intézet megalapítását, ha ennek a tervezetét már most bejelentik; a mi annál könnyebben keresztülvihető, mert hiszen Révainak, Prónay Lászlónak és az 1790. és 1807. évi országgyűlési küldöttségeknek munkálatai meglévén, ezek alapján a bizottság rövid idő alatt elkészülhet munkájával.

Végre abban történt megállapodás, hogy a bizottság haladéktalanul állíttassék össze, fogjon munkához és ha elkészül addig feladatával, a míg az országgyűlés a feliratot letárgyalja, akkor terjesztessék fel ezzel együtt a tervezet is. Máskülönbön pedig csak azt jelentse be az országgyűlés a legfelsőbb helyen, a mi eddig történt és a tervezetet pótlólag mutassa be.

E határozatnak megfelelően a feliratnak idevonatkozó részét akként fogalmazták meg: «hogy a nagylelkű alapítók szándéka annál biztosabban megvalósulhasson, a Karok és Rendek szükségesnek látják egy bizottság kiküldését, melynek tagjai kézhez kapván a már eddig kidolgozott tervezeteket, vegyék gondosan fontolóra azon eszközöket, a melyek a cél elérésére vezethetnének, valamint azt is, hogy nem volna-e lehetséges, és ha igen, hogyan, ezen tervbe vett intézetet a Nemzeti Múzeummal megfelelő összeköttetésbe hozni, magától értetődővén úgy, hogy az alapítók szándéka ez által ne szenvedjen, az intézetek pénzalapjai pedig elkülönítve maradjanak.»¹⁾

A megalakított bizottság Végh István koronaőr elnöklété alatt február 21-én kezdette meg üléseit és oly szorgalmasan dolgozott, hogy márczius 15-ére már elkészült jelentésével.

A bizottság beható vizsgálat tárgyává tevén a Vay Ábrahám által benyújtott tervezetet, ezt bizonyos módosításokkal elfogadta és a Karok és Rendek elé terjesztette.

A mi pedig azt a kérdést illeti, hogy miként lehetne a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeummal összekapcsolni, erre vonatkozólag, miután a bizottság a nádor által rendelkezésre bocsátott iratokból arról győződött meg, hogy a Nemzeti Múzeum úgy van megalapítva, hogy azt nem lehet más intézettel összekötni, sem pénzeit más alapokkal összevegyíteni és miután az első alapítók

1) Az 1825. évi országgyűlés jegyzőkönyve. I. 676.

is a leghatározottabban kinyilatkoztatták megmásíthatlan akaratukat, hogy úgy az intézet, mint ennek pénzei minden mástól elkülönítve maradjanak, a bizottság a mellett foglalt állást, hogy mindkét intézet, bár különböző eszközökkel, ugyanazon célnak, a nemzeti művelődésnek és tudománynak szolgálatában állván, legyen egymás támogatására az irodalom terén, egyébként azonban őrizze meg mindegyik a maga függetlenségét.

Megvizsgálván a bizottság a Sándor István, Marczibányi és özv. Motesiczky Jánosné-féle alapítványok természetét is, úgy találta, hogy míg a Sándor István-féle hagyaték határozottan a létesítendő Tudós Társaságot illeti, addig a másik két alapítvány, bár szintén a nemzeti kultúra céljait szolgálja, miután az alapítók az alapítványok kezelését kifejezetten Pest vármegye küldöttségére bízták, ennek hozzájárulása nélkül onnan el nem vonhatók.

Két nappal azután, hogy a Karok és Rendek a bizottság e jelentését tudomásul vették, márczius 17-én gróf Teleky László fia József, maga és testvérei, Ádám és Sámuel, valamint mostohaanyjuk, szül. Mészáros Johanna báróné és ettől született testvérük, László, nevében egy, az ország Rendeihez és a nádorhoz intézett nyilatkozatukban az atyjuk által gyűjtött és mintegy 30.000 kötetre tehető könyvtárt a Tudós Társaság céljaira ajánlották fel, még pedig úgy, hogy ez mint hitbizomány a Nemzeti Múzeummal hozassék kapcsolatba.

E végből a következő kikötéseket tették: A könyvtárt a Nemzeti Múzeumnak és a Tudós Társaságnak kiküldendő tisztviselői vegyék át jegyzék mellett, mely jegyzék annak idején a család költségén nyomtatásban is meg fog jelenni. Az átvétel megtörténtével, a Múzeum vezetősége és a Tudós Társaság igazgatósága által erre kijelölendő helyiségben állítsák fel és tegyék a közönség számára hozzáférhetővé. A gyűjteményhez tartozó nyomtatványok, kéziratok és földabroszok sem a Nemzeti Múzeum, sem pedig a Tudós Társaság egyéb gyűjteményeivel össze nem vegyítendőek, sem el nem idegenítendőek, hanem külön bélyegzővel ellátva mindenkor gondosan megőrzendőek. A könyvtár órét, kinek fizetése 300 frt legyen, a Tudós Társaság rendes tagjai sorából a család jelölje ki, a nádor pedig, mint a Nemzeti Múzeum és Tudós Társaság védnöke, erősítse meg. A könyvtár óre a Múzeum igazgatójának felügyelete alatt álljon. A gyűjtemény

mindenkor Teleky-könyvtárnak neveztessek. A gyűjtemény tárgyait a család tagjai térítvény ellenében kikölcsönözhessek. A könyvtárban évenként revisio tartassék a Tudós Társaság elnöksége, a Nemzeti Múzeum igazgatósága és a család megbízottjának közbenjöttével. Ha idővel akár a Tudós Társaság, akár a Nemzeti Múzeum megszűnnék vagy kivitetnék az országból, a könyvtár felett való szabad rendelkezés szálljon vissza a családra. A családnak jogában álljon a könyvtárt gyarapítania, természetesen figyelemmel lévén a Tudós Társaság szükségleteire.¹⁾

Az országgyűlés a nagylelkű adományt élénk örömmel és hállával fogadta.

Április 17-én újból szóba kerül az országgyűlés előtt a Tudós Társaságnak a Nemzeti Múzeum mellett való felállítása, annak a jelentésnek révén, a melyet József Nádor a Múzeum állapotáról terjesztetett a Karok és Rendek elé.

A jelentés egyik pontja szerint a Nemzeti Múzeum céljainak mindenben megfelelő új épületet úgy kellene megalkotni, hogy ebben a Tudós Társaság ülései részére is biztosítsassék megfelelő helyiség.

Sőt a jelentés még azt a módot is megjelöli, a hogyan a Tudós Társaságnak mintegy betetőznie kellene a Nemzeti Múzeum feladatát. Elsorolván ugyanis azokat a segédeszközöket, a melyek alkalmasoknak mutatkoznak az intézet további fejlődésének biztosítására, ezek közé egy múzeumi folyóirat megindítását, a becsebb kéziratok kiadását számítván, hozzáfűzi, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményeit, a hazai dolgok megvilágítása céljából, a Tudós Társaságnak kellene tanulmányozás és kutatás tárgyává tenni.²⁾

Az országgyűlés a Nemzeti Múzeum állapotáról szóló jelentés átvizsgálására hasonlóképpen bizottságot küldött ki, mely nemcsak elismerte az új épület felállításának elodázhatatlan voltát, hanem javasolta, hogy az országgyűlés szavazzon meg e célra 25.000 aranyat. S miután a létesítendő Tudós Társaság is kénytelen lesz valamely alkalmas helyiség kibérlésére évenként nagyobb összeget fordítani, azt ajánlotta, csatoltassék az ennek megfelelő tóke a

¹⁾ 1825-iki országgyűlés irásai. I. 281.

²⁾ Az 1825—27. évi országgyűlés irásai. I. 355—369.

Múzeum építkezési alapjához s akkor olyan múzeumi épületet lehet emelni, a melyben a Tudós Társaságnak is meglennének a maga rendes, állandó helyiségei, úgy hogy mindkét nemzeti intézményünk a haza dicsőségére virágozhatnak.¹⁾

A Karok és Rendek azonban nem fogadták el a bizottságnak ezt az ajánlatát, hanem az új épület ügyét boldogabb időre halasztották.

Szerencsésebb elintézést nyert a Tudós Társaság megalapításának ügye, a mennyiben 1827 április 11-én leérkezett az országgyűlés feliratára adott királyi válasz, a melyben a felség a Karok és Rendeknek a Magyar Tudós Társaság felállítása iránti kérelmét teljesítvén, létrejött az 1825—27-iki XI. törvényczikk, a mely elrendelte, hogy a Tudós Társaság minél rövidebb idő alatt felálltassék és ennek szabályzatai kidolgoztassanak.

IX.

Véget érven 1827 augusztus 18-án a hosszúra nyúlt pozsonyi országgyűlés, a Marczibányi-bizottságot mi sem hátráltatta többé abban, hogy működését újból megkezdjé. Ennek daczára csak 1828 április 17-én jött össze ismét ülésre; kétségtelen jeléül annak, hogy a bizottság működésének fennakadását nem egyedül és kizárólag az elnök távolléte okozta. Erre mutat az a levél is, a melyet a bizottsági jegyző, Fejérváry József, 1828 január 10-én írt Horvát Istvánhoz s a melyben közli vele, hogy gr. Cziráknak megírta ugyan, »ne tartson deputatiot, nem lévén mi felett tanácskozni«, de ha mégis tartana, kéri, helyettesítse őt.²⁾

A bizottság tehát nem ülhetett össze, mert — több mint három esztendei pihenés után — nem volt anyaga, a mi felett tanácskozzék. Daczára annak, hogy egész sereg pályamunka sorsa volt még mindig függőben.

A bizottság tevékenységének ezt a megbénulását Horvát István az 1828 április 17-én megtartott ülésen azzal magyarázza, hogy az 1821., 1823., 1824-re kiszemelt Marczibányi-, özv. Mote-

¹⁾ Az 1825—27. évi országgyűlés irásai. II. 1003.

²⁾ Széchényi Országos Könyvtár. Irodalmi levelek.

siczky Jánosné- és Fejérváry József-féle pályakérdések nem lettek kihirdetve, még pedig abból az okból, mert terjedelmüknél fogva díjtalanul nem voltak a lapokban közzétehetőek. Miután azonban most ő »foglalatoskodik az újság szerkesztésével«, a kihirdetés is meg fog történni.

Horvát István bizonyára arra gondolt, hogy majd a Hazai és Külföldi Tudósításokban fogja a kihirdetést eszközölni, a melyet alapítójának és eddigi szerkesztőjének, Kultsár Istvánnak halála után, különösen az alatt az idő alatt, a míg az özvegy a lap folytatására engedélyt nyert, nagy jóakarattal karolt fel, sőt a szerkesztési teendőkbe is befolyt. Azonban a hirdetések díjtalan közzétételének itt is akadályokba kellett ütköznie, mert a pályatételek kihirdetése jó ideig nem történt meg.

Eppen nem volt tehát felesleges a bizottságnak az az eljárása, hogy Horvát István ígérete daczára is jónak látta a felett tanácskozni, nem lehetne-e valamiképpen bizonyos pénzalapot összehozni a hirdetési költségek fedezésére?

A bizottság ezen tanakodását annál indokoltabbnak kell találnunk, mert még ebből az ülésből egy másik hirdetmény közzétételét is elrendelte, t. i. hogy Gáty István, Szeder Fábrián, Gáty Károly, Kovács Tamás, Simon Flórián és Szadler József pályadolgozatai jutalomra érdemesítették.

A pályakérdésekre vonatkozólag a bizottság szükségesnek látta határozatilag kimondani, hogy abban az esetben, ha a kitűzött kérdésekre pályamunkák nem érkeznek be, ugyanazokat a tételeket legfeljebb még kétszer lehet kihirdetni. Úgyszintén, hogy a magyar nyelv tökéletesítése céljából létesített jutalmakat nem nyerhetik el a latin vagy német nyelven írt dolgozatok. Ez azért vált szükségessé, mert legutóbb egy latin és egy német nyelvű pályadolgozatot küldtek be.

A bizottság utasította továbbá Horvát Istvánt, dolgozzon ki több pályakérdést, hogy ezekből a Marczibányi-, özv. Motesiczky Jánosné- és Fejérváry József-féle jutalmakra az 1825 évtől számítva, valamint arra az 1822-ben kitűzött tételre, a melyet a bizottság utóbb nem talált megfelelőnek a tanuló ifjúság képzettségére való tekintettel, új pályakérdéseket lehessen kitűzni.

A Vitéz-féle jutalomkérdéseket pedig újból hirdettesse ki.

Horvát István jelentése szerint a kihirdetett pályakérdésekre

ezek a dolgozatok érkeztek be. Az 1818. évi Marczibányi-díjra és az ugyanezen évre gr. Teleky László által megajánlott díjra egy-egy dolgozat. Az özv. Motesiczky Jánosné adományából az írók részére 1822-re kitűzött kérdésre szintén egy.

Ezenfelül még egy pályamunkát küldtek be arra a kérdésre, a mely a Marczibányi-díjra lett 1819-re kihirdetve; ez azonban, miután a jutalom már odaitéltetett, nem volt figyelembe vehető.

Mindennek tudomásulvétele után a bizottság felkérendőnek határozta a nádort, hogy Madarassy Ferencz helyére, a ki a hét-személyes táblától a kancelláriához lett előadónak kinevezve, nevezzen ki más egyházi férfit, addig pedig Jankovich Miklóst bízta meg helyettesítésével.

1828 augusztus 30-án a bizottság, mintha csak a múlt években meg nem tartott üléseket akarta volna pótolni, ismét összeült. Végezni azonban nem végzett semmit.

Miután ugyanis felolvastatott a nádor leirata, a melyben megerősítvén a legutóbbi ülés jegyzőkönyvét értesítette a bizottságot, hogy Madarassy helyére kinevezte Horvát János vál. püspököt, helytartótanácsi tanácsost, a bizottság azt az észrevételt tevén, hogy a múlt ülésen elrendelt kihirdetések »a közben jött akadályok tekintetéből« (mik voltak ezek, nem tudjuk), még mindig nem történtek meg, és arra utasítván Horvát Istvánt, a ki különben az ülésen nem vett részt, hogy a kihirdetést foganatosítsa, az ülés szétoszlott. Alig telt bele három hét, a bizottságot szeptember 22-én ismét ülésezni látjuk. Ezúttal már volt mi felett tanácskoznia és határoznia.

Mindenek előtt a Marczibányi-nagyjutalmat ítélte oda, az albizottság véleményezése alapján, még pedig egyszerre négy évre. Az 1824. évi munkák közül a 400 frtos jutalmat Fáy András Újabb eredeti meséi nyerték el. Dícséretben részesültek: Virág Benedek Horatius ódái-nak fordítása, Katona Mihály Közönséges természetű földleírása, Guzmits Izidor Theokritosz maradványi fordítása.

Az 1825. évi nagyjutalom Vörösmarty Mihály Zalán futásá-é lett. Dícséretet nyertek: Kisfaludy Sándor Gyula szerelme, Kiss János Juvenalis satirája fordítása; ugyancsak tőle Falusi Élet Delille után való fordítása, Udvardi Jánosnak Gazdasági földmérő-je.

1826-ra a nagyjuttalom nyertese Kisfaludy Károly Auróra-ja. Dicsérettel említettett Mocsáry Antal Nógrád vármegye historiai stb. esmértetése.

1827-re a nagyjuttalmat Bitnitz Lajos Stiliztiká-ja kapja. Elismeréssel emeltetett ki Szilasy János Neveléstudomány-a, Bacsányi János Versei, Lassú István leírása Francia-, Angol- és Oroszországról.

Majd a többi jutalomdíjra került a sor.

A Marczibányi-alapítványból 1818-ra kihirdetett pályakérdésre két munka közül egyik sem érdemesítettven a jutalomra, a tétel újból, most már harmadízben, kihirdettetni határozottatott. A gr. Teleky László adományából ugyanezen évre kitűzött jutalmat Gáty István nyerte el.

A Vitéz-alapítvány 1822-iki jutalma Jerney Jánosé, a Motesiczky Jánosné-féle 1821-iki Horvát Antalé lett.

Ezek után az új jutalomkérdések tüzetek ki: a Marczibányi-alapítványból 1825, 1826, 1827, 1828-ra.¹⁾

Özv. Motesiczky Jánosné adományából az 1825—1828. évekre összesen nyolcz kérdés.²⁾

1) *A Marczibányi-alapítvány 1825-iki tételle:* »Iratassanak le a sárközi és ormánsági magyar nyelvnek különösségei.« — *1826-iki:* »Miben áll a különféle nyelveknek rokonsága és mikor s miből lehet ezt tévedés nélkül meghatározni? Mely nyelvek rokonok különösen a magyar nyelvvel, és mely nyelvekre nézve állittatik hibásan a magyar nyelv rokonsága?« — *1827-iki:* »Mik a név másai (Pronomina) közönségesen a nyelvben? Melyek a magyar nyelvnek régi és mostani névmásai? Meg lehet-e határozni ezeknek az eredetét? Minő rendszabásokat lehet megállapítani a magyar nyelv névmásairól?« — *1828-iki:* »Minő előmenetelt tett a magyar nyelv grammaticájának Syntactica része a régi és újabb nyelvtanítóknak igyekezetei és rendszabásai által?«

2) *Az özv. Motesiczky Jánosné-féle pályakérdések: 1825-re az íróknak:* »Minő hitelt érdemel Béla király névtelen jegyzőjének históriája a görög írókra nézve? Melyek bizonyos tévedései? Mikben vádoltatik helytelenül?« — *A tanuló ifjúságnak:* »Volt-e s mikor különösen a római törvényeknek kelete Magyarországon? Vagy találtatnak-e ennek bizonyos nyomai a magyar törvényben?« — *1826-ra az írók részére:* »Mi a nádorispányi ajándékozás Magyarországon? Mikor kezdetek e jussal élni a nádorispányok? És mekkora jöszágot ajándékozhatnak a későbbi törvények szerint?« — *Az egyetemi hallgatók részére:* »Hányféle piócák és hol találtatnak a pesti és budai határban? Hogy lehet őket egymástól megkülönböztetni, mi a természetük anatomice, physiologicce, pathologicce? Mikor használnak,

Fejérváry József adományából 3 kérdés az 1826—1828. évekre.¹⁾ Az 1825. évi 200 frtnyi jutalmat illetőleg pedig úgy határozott a bizottság, hogy ezt az kapja meg, a ki az özv. Motesiczky János által megajánlott díjból az írók részére 1825-re kihirdetett kérdést sikeresen megoldja.

Nehogy a legközelebbi időben megtartandó ünnepélyes jutalom-kiosztás alkalmával valami fennakadás történjék, a bizottság jónak látta felkérni elnökét, tájékozódjék illetékes helyen az iránt, vajjon a Motesiczky- és Vitéz-féle alapítványok pénze befolyonak-e rendszeresen.

A Marczibányi-alapítvány kamatait illetőleg a bizottság jegyzője azt a megnyugtató felvilágosítást nyújtotta, hogy ezek mindig pontosan be lettek fizetve az országos pénztárba.

A bizottsági ülésezésekben ezután ismét kétesztendei szünet állott be, mialatt ennek érdemes jegyzője és egyúttal a Marczibányi-alapítvány gondnoka, Pest vármegye főjegyzője, Fejérváry József, elhalálozott.

A vármegye számvevősége, mely a megboldogult számadá-

mikor ártanak? Mire kell vigyázni a véle való ólésnél? Miképen lehet a legjobb nemüket szaporítani, fenntartani és elvenen messzire elvinni?« — *1827-re az íróknak:* »Mit jelent e szó privilegium a magyar törvényekben és oklevelekben? Kik adtak ugyanezek szerint privilegiális leveleket, mit jelent a magyarországi ajándék- s egyéb levelekben eme szokott befejezés, mely még ma is keletben vagyon: »ubi praesentes vobis in specie reportatae fuerint, easdem in formam privilegii redigi faciemus?« — *A tanuló ifjúságnak:* »Mi a leánynegyed, mikor jött országunkban keletbe, és mit rendelnek róla a magyar törvények?« — *1828-ra az íróknak:* »Mik voltak a hármat valló levelek (trinae litterae inquisitoriae) s mit rendeltek róluk a magyar törvények?« — *Az ifjúságnak:* »A csömörről, Magyarországon többször tapasztalt betegségről mely munkákat írtak a magyar orvosok akármicsoda nyelven? Ezen munkáknak foglalatjait rövideden és critice kell előadni. Találtatik-e ezen betegség más országokban? Írtak-e róla és mit a külföldi orvosok? Miben áll a természete ennek a betegségnek, honnan támad, miképen kell orvosolni?«

1) *Fejérváry József-féle kérdések: 1826-ra:* »Hányféle octávák jönnek elő a magyar törvénykönyvben és oklevelekben, mik voltak különösen, és hogyan tartattak az octavale judiciumok?« — *1827-re:* »Számáltassanak és iratassanak az azon mérges növények, a melyek Magyarországon nőnek, melyek azoknál az illó emberi testben ártalmas foganatjaik és ezeknek gyógyszereik?« — *1828-ra:* »Miféle vizözön előtti állatoknak maradványai találtattak mostan is hazánkban?«

sainak átvizsgálását végezte, jelentésében arra hívta fel a megye közönségének figyelmét, hogy a Marczibányi-alapítólevél 2. pontja értelmében kiküldendő bizottság tagjai közül már többen elhaltak, a kiknek helyei nem lettek betöltve.

A megye erre 1830 márczius 20-án tudomására hozta Cziráky Antal gr. elnöknek, hogy Fejérváry helyére a bizottságba jegyzőül Sárközy Imre megyei főjegyzőt küldötte ki s arra kérte őt, közölje vele az időközben elhunyt többi bizottsági tag nevét is, hogy újakat nevezvén ki helyükre, e részben is eleget tessen kötelességének. Egyúttal pedig Marczibányi Jánosnak a számvevőszék ülésén nyilvánított óhajához képest arra kérte az ország bíróját, hogy a mennyiben terhes hivatalos elfoglaltsága megengedi, tegye lehetővé, hogy az egy idő óta nem ülésező bizottság munkálkodását újolag megkezdje.

Gr. Cziráky tekintettel arra, hogy József nádor csak a legutóbb nevezte ki Madarassy János helyébe Horvát János püspököt bizottsági taggá, kötelességének tartotta a vármegye kívánságát a nádornak bejelenteni és csak a mikor a nádor úgy nyilatkozott, hogy nincs kifogása az ellen, ha, az alapítólevélnek megfelelően, mely csupán az elnök kinevezésének jogát ruházza rá, a bizottsági tagokat a megye küldi ki, közölte a vármegyével a bizottság élő és elhalt tagjainak névjegyzékét. Mire a megye június 12-iki közgyűléséből Horváth János vál. püspök helyére, a ki 1829. végével a kancellária-hoz neveztetett ki előadónak, Palugyay Imre vál. püspököt, helytartótanácsosi tanácsost, Bárczay Pál volt alispán helyett pedig a mostani alispánt, Kovách Györgyöt választotta meg a bizottság tagjaiul.

Teljesítette Cziráky gróf a vármegye másik kérelmét is, a mennyiben 1830 augusztus 30-ára ülésre hívta össze a bizottságot.

Miután a bizottság tagjai közt többen voltak olyanok, a kik a bizottság teendői felől tájékozva még nem lettek, Horvát István szükségesnek látta rövid előadásban összefoglalni a bizottság eddigi működését. A mit a bizottság nemcsak köszönettel fogadott, hanem elrendelte, hogy ez írásban is minden egyes bizottsági tagnak rendelkezésére bocsáttassék.

Ügyszintén felolvasta Horvát István az összes 1815. óta kitűzött jutalomkérdéseket is, felsorolván, melyek lettek ezek közül megfejtve, melyek maradtak megoldatlanok.

Végül ismertette a bizottság tagjaival a Marczibányi nagyjutalmat elnyert munkák jegyzékét.

A bizottság Horvát István e részletes jelentése után mindenek előtt arra nézve intézkedett, hogy a jutalmat nyertek nevei a lapokban közöltessenek; a megoldatlanul maradt tételek pedig újból kihirdetessenek. Hasonlóképpen utasította a bizottság Horvát Istvánt, hogy az 1822. évtől kitűzött kérdéseket, a melyek még mindig nem lettek kihirdetve, az ujságokban tegye közzé.

Mínt hogy pedig ennek folytán úgysis számos új pályakérdés várt kihirdetésre, a bizottság kimondotta, hogy az 1829. és 1830. évekre egyelőre nem jelöl ki másokat.

Az ülés folyamán Horvát István bemutatta Beregszászi Nagy Andrásnak hozzá intézet levelét, a melyben arról értesíti, hogy elhalt bátyja, Pál, az elnyert 100 frtos jutalomdíjat reá hagyományozta. A bizottság felhívta őt, hogy ennek igazolására mutassa be bátyja végrendeletét.

Miután a bizottság felújította azt az utóbbi időben be nem tartott régebbi rendelkezését, hogy a bizottsági ülések jegyzőkönyvei, a nádor jóváhagyása után, Pest vármegyének is bemutatassanak, elhatározta, hogy, tekintettel a már odaítélt jutalomdíjak nagy számára, a melyek mindez ideig kiosztva nem lettek, felkéri a nádort, «mint a bizottság kegyelmes főigazgatóját», tűzőn ki határidőt a jutalmak kiosztására, és ezen szentélyesen is megjelenni méltóztassék.

József nádor a hozzá 1831 márczius 21-én felterjesztett jegyzőkönyvet szokatlanul későn, csak 1832 január 8-án erősítette meg. Úgy látszik, egyrészt az 1830 szeptember 8-tól december 30-áig tartott pozsonyi országgyűlés, másrészt pedig az 1831. nyarán kiütött kolerajárvány miatt. Ez alkalommal arról értesítette gr. Czirákyt, hogy véleménye szerint legalkalmasabb lenne a jutalomkiosztást akkorra halasztani, a mikor a Magyar Tudós Társaság legközelebbi ünnepélyes közülését fogja tartani.

A jutalmak kiosztása azonban — miért, miért nem, nem tudjuk — a Tudós Társaság 1832 szeptember 8-án megtartott első közgyűléséről elmaradt.

Sőt elakadt újból a bizottság működése is, úgy az egész 1832., mint az 1833. esztendőben és csak 1834-ben indult meg

újra, a midőn József nádor, gr. Cziráky Pozsonyban lévén elfogalva az országgyűlésen, Pest vármegye sürgetésére, hogy osztásának ki végre-valahára az odaitélt jutalmak, az ünnepélyes jutalomosztó-ülésre a maga képviselőjében kiküldötte Végh István koronaórt.

Végh, hogy az ünnepély előkészítésére szükséges intézkedések megtehetőek legyenek, 1834 május 13-ára előzetes tanácskozáásra hívta össze a bizottság tagjait.

Az ülésnek főleg két fontosabb tárgya volt: a pályakérdések kihirdetése és a jutalomdíjak rendezése.

A bizottság mindenekelőtt megállapította, hogy a pályakérdéseket mindaddig abból az okból nem lehetett közzétenni, mert a bizottság eddig követett felfogása szerint ezek kihirdetésének a jutalomosztó ünnepélyes ülésen lett volna helye, ilyen ülést pedig hosszabb időn keresztül nem tartottak.

Majd a jutalomdíjakra tértek át.

A bizottság tagjai közül többen abbéli aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy most, a mikor a Tudós Társaság nagyobb jutalomdíjakat szokott kitűzni, aligha lesz a jutalomdíjak megalapítói előtt lebegő cél megvalósítható, ha ezek a jutalomdíjak a jövőben is csak 100—100 frtosak maradnak.

A bizottság ennél fogva elhatározta, hogy a június 5-én megtartandó jutalomosztó nagygyűlésen nem fog minden egyes elmúlt évre külön-külön pályakérdést kihirdettetni, hanem csak annyit, a mennyire az eddigi 100 frt helyett 200 frtot lehet kitűzni jutalmul a rendelkezésre álló kamatokból. A jövőre nézve pedig felkéri a nádort, mint ezen alapítványok fővédnökét, hasson oda az alapítók utódainál, hogy az alapítók szándékának megvalósíthatása érdekében egészítsék ki az alapítványi összegeket konvenziós pénzre, mert — minden mástól eltekintve — a tapasztalás a mellett szól, hogy az eddigi 100 frtnyi jutalmakat a jutalomdíj nyertesei elköltik az átvétellel egybekötött ide-oda utazásra.

A határozat hatása alatt az 1823-ra kijelölt, de eddig még ki nem hirdetett Marczibányi-pályakérdés jutalmazására, a rendes 100 frton felül, Ocskay Antal vál. püspök újabb 100 frtot, az 1824-iki kérdés jutalmazására Mérey László 100, Horvát István pedig 200 frtot ajánlottak fel. Míg az 1826-ikira Forgó György ajánlott meg 100 frtot.

Miután a bizottság még mindig nem volt bizonyos abban, hogy az özv. Motesiczky Jánosné-féle pályadíjak befizettettek-erendesen az országos pénztárba, utasította jegyzőjét, szerezzen erre nézve felvilágosítást.

A bizottság végre az iránt intézkedett, hogy miután palócok nemcsak Nógrád, Gömör és Hont megyében vannak, hanem Heves és Borsodban, valamint Nyitra és Egerszeg vidékén is, ezekre a helyekre is küldessék oly értelmű tudósítás, hogy a pályakérdés kitűzése által kizárólag a magyar nyelv dialectusainak megállapítása czéloztatik, nem pedig a palócok beszédmódjának kigúnyolása.

Az 1834 május 20-án megtartott ülésen a bizottsági jegyző azt a meglepő jelentést tette, hogy az özv. Motesiczky Jánosné-féle jutalomdíjakból még semmi sem folyt be az országos pénztárba és miután a az időközben elhalt Motesiczky Jánosné örökösei is megtagadták a megajánlott jutalomdíjak befizetését, a királyi ügyész pert indított ellenük.

A bizottságot ez a jelentés annál nagyobb zavarba hozta, mert az 1821. és 1822. évekre nemcsak a pályakérdéseket hirdette ki, hanem a jutalomdíjakat már oda is ítélte Horváth Antalnak és Simon Florentinnak. Sőt ezeket a június 5-ére tervezett jutalomosztó nagygyűlésre már meg is hívta.

A bizottság, hogy az előtte álló kínos helyzetből szabadulhasson, a nádorhoz fordult, mint az alapítvány védnökéhez, kérvén őt, hogy addig is, míg a per eldől, tegyen valamely megfelelő intézkedést.

Egyidejűleg pedig úgy határozott, hogy miután az özv. Motesiczky Jánosné-féle jutalomra most úgy sem lehet pályakérdéseket kitűzni, az e czélból már kidolgozott és a nádor által jóváhagyott tétéleket a Vitéz-alapítvány jutalomdíjaira fogja június 5-én kihirdettetni.

A nádor 1834 május 27-én kelt leiratában a bizottságnak úgy a jutalomdíjak felemelésére, mint az özv. Motesiczky Jánosné jutalomdíjának kifizetésére vonatkozó kérelmét teljesítette. Hozzájárult, hogy a Marczibányi-alapítványból 12 évre rendelkezésre álló 100—100 frtból 6 kérdés, a Vitéz-alapból 14 évre esedékes 100—100 frtból 7 kérdés hirdettessék ki 200—200 frtnyi jutalomdíjjal és a 100 frtos jutalmak a jövőben 200 frtra emeltessenek

fel, ha az alapítványok ezt megbírják; az országos pénztárt pedig utasította, hogy az özv. Motesiczkyne ajánlatából kitűzött két 100 frtos jutalmat a Nemzeti Múzeum alapjából, annak idején történetendő visszafizetés kötelezettsége mellett, fizesse ki.

Most végre meg lehetett tartani az oly sokáig halogatott nagygyűlést, mely 1834 június 5-én Pest vármegye nagytermében, Végh István koronaőr elnöklete alatt, a szokásos ünnepek közt ment végbe.

A tárgysorozat első pontja a különféle jutalomdíjak kiosztása volt.

A Marczibányi-nagyjutalmat 1823—1827-re Szlemenics Pál, Fáy András, Vörösmarty Mihály, Kisfaludy Károly és Bitnicz Lajos kapta meg.

A Marczibányi kisjutalmat — a Cziráky Antal, Teleky József, Jankovich Miklós, Schedius Lajos és Horvát István által megajánlott pójtutalmakkal — Beregszászi Nagy Pál, Gáty István, Szeder Fábián, Gáty Károly és Kovács Tamás nyerték el.

A Vitéz-jutalmat Jerney János.

Özv. Motesiczkyne jutalmát Horvát Antal és Simon Florentin.

Teleky László gróf jutalmát Gáty István.

Fejérváry Józsefét pedig Szadler József.

Ezek közül azonban csak négyen jelentek meg személyesen az ünnepélyen, úgymint Fáy András, Vörösmarty Mihály, Jerney János és Simon Florentin. Beregszászi Nagy Pál, Kovács Tamás időközben elhaltak, a többiek pedig részint betegség, részint más körülmények akadályozták a megjelenésben.

Átadván a különféle hazafias és buzdító beszédek elhangzása után Végh István koronaőr, nádori biztos, a megjutalmazottaknak a jutalomdíjakat, Fáy, Simon és Jerney köszönetüket fejezték ki az őket ért megtiszteltetésért. A bizottság jegyzője pedig felolvasta a már régebben kitűzött, de még eddig ki nem hirdetett új pályakérdéseket, valamint Fáy András és Jerney János azon nyilatkozatát, a melyben az előbbi az elnyert jutalomdíjat a sárospataki ref. kollegium könyvtárának gyarapítására, az utóbbi pedig egy már kétszer eredménytelenül maradt pályakérdés jutalmának növelésére ajánlotta fel.

A jutalomosztó nagygyűlést Horvát István köszönő beszéde

fejezte be, mely után a nádori biztos a jutalmat nyert írókat s a bizottság tagjait lakomán látta vendégül magánál.¹⁾

Most már mi akadályos sem volt annak, hogy november 30-án Horvát István a Tudományos Gyűjteményben közzé tegye a kitűzött pályakérdéseket. Ezek a következők voltak:

A Marczibányi-alapítványból:

1. Az 1818-iki kérdés, ezúttal hirdettetett harmadszor; jutalma 100 frt.

2. Az 1821-iki, ezúttal hirdettetett másodsor; jutalma 100 frt.

3. Az 1823-iki, először; jutalma az alapítványból 200 frt, Ocskay Antal püspök adományából 100 frt, összesen 300 frt.

4. Az 1824-iki, először; jutalma az alapítványból 200 frt, Mérey László adományából 100, Horvát Istvánéból 200, összesen 500 frt.

5. Az 1825-iki, először; jutalma az alapítványból 200 frt.

6. Az 1826-iki, először; jutalma az alapítványból 200 frt, Forgó György adományából 100, összesen 300 frt.

7. Az 1827-iki, először; jutalma az alapítványból 200 frt.

8. Az 1828. évi, először; jutalma 200 frt.

A Vitéz-alapítványból:

1. Az 1820. évre kitűzött tétel, ezúttal hirdettetett harmadszor; jutalma 200 frt.

2. Az 1821. évre választott kérdés, ezúttal hirdetve másodsor; jutalma 200 frt.

3. Az özv. Motesiczkyne-féle pályadíjra 1823-ra kiszemelt kérdés, először; jutalma 200 frt.

4. Ugyanebből az 1827-re kiválasztott tétel, először; jutalma 200 frt.

5. Ugyaninnen az 1825-re kitűzött kérdés, először; jutalma az alapítványból 200 frt és Cziráky Antal adományából ugyanennyi, összesen 400 frt.

6. A Motesiczkyne-féle 1822. évi ifjúsági jutalomdíjra kiválasztott kérdés, először; jutalma 200 frt.

7. Ugyancsak a Motesiczkyne-jutalomdíjra az 1827. évre kiválasztott kérdés, először; jutalma 200 frt.

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1834. XI. 84—103.

Egyéb jutalomdíjakból:

1. Az 1820 február 18-án kitűzött első kérdés, kihirdetve ezúttal harmadszor; jutalma Teleky László és József grófok adományából 150 frt, melyhez Reseta János két aranyat csatolt.

2. Az ugyanakkor kitűzött második tétel, hirdetve ezúttal szintén harmadszor; jutalma Teleky László és József grófok adományából 150 frt, melyet Jerney János azzal, hogy az általa elnyert 100 frtos pályadíjat e kérdés jutalmazására felajánlotta, 250 frtra emelt.¹⁾

A pályadolgozatokat 1836 augusztus 29-éig kellett lepecsételt jelítség levél kíséretében, a Nemzeti Múzeumnak megküldeni.²⁾

IX.

1836 május 2-án ért véget az 1832-ben összehívott pozsonyi országgyűlés. Miután a kihirdetett pályázatok határideje lejárt, Cziráky Antal gróf elnök 1836 szeptember 26-ára ülésre hívta össze a bizottság tagjait.

Az ülésen Cziráky örömét fejezte ki a felett, hogy a bizottság ismét megkezdheti működését. Azután felolvastatott Pest vármegyének szeptember első napjaiban tartott közgyűléséből az elnökhöz intézett azon értesítése, hogy az elhalt bizottsági tagok helyére Perényi Zsigmond, Prónay Albert bárók, Fáy András, Liptay Sándor és Szentkirályi Mórícz lettek küldve.

A bizottság ezt tudomásul vevén, az egyes albizottságokat egészítette ki.

A nyelvészeti albizottság tagjai lettek: Prónay Albert báró, Mérey László, Schedius Lajos, Liptay Sándor.

A jogié: Perényi Zsigmond báró, Ocskay Antal vál. püspök és Fáy András.

Az orvosié: Bene Ferencz, Dubroviczky Simon, Jankovich Miklós, Kovács Mihály.

Ennek megtörténte után Horvát István beszámolt a pályázatok eredményéről.

¹⁾ Az 1819 november hó 17-iki ülés jegyzőkönyvéből úgy tudjuk, hogy ez a két legutóbbi jutalomdíj eredetileg 250 frtos volt.

²⁾ Tudományos Gyűjtemény. 1834. XI. 131.

A kihirdetett 10 pályakérdésre beérkezett összesen 14 dolgozat. És pedig az első számú Marczibányi-jutalomra 2; a harmadikra, hatodikra és hetedikre 1—1.

A harmadik számú Vitéz-jutalomra 1, a negyedikre 2, az ötödikre 1, a hatodik és hetedikre 2—2.

Az egyéb jutalomdíjakból kitűzött második kérdésre 1.

A többi 7 kérdés pályázata eredménytelen maradt.

Egyes bizottsági tagok hajlandók voltak annak tulajdonítani e nem egészen kielégítő eredményt, hogy a Tudós Társaság megalapításától kezdve egyéb, sokkal tekintélyesebb jutalomdíjak létesülvén, a bizottság hatáskörébe tartozó pályadíjak sokat veszítettek jelentőségükből. Mérey László tehát azt a javaslatot tette, hogy a jövőben több évnek a jutalmát összefoglalva tűzzék ki egy-egy pályakérdésre.

A bizottság nem idegenkedett ettől. Mielőtt azonban határozatot hozott volna, ismerni kívánta az egyes alapítványok nagyságát. Megbízta tehát Benyovszky Pétert és a bizottság jegyzőjét, hogy erre nézve tegyenek legközelebb jelentést.

Ekkor a bizottság működésében ismét több mint négy esztendői fennakadás történt, a minek a bizottság jegyzőkönyveiben semmiféle okát nem találjuk. Egyéb körülményekben is hasztalan keressük ennek valamely elfogadható magyarázatát.

Országgyűlés nem volt, csak 1839 nyarától a rákövetkező év május haváig. A pályakérdések ki lettek hirdetve, sőt a pályadolgozatok is beérkeztek. A bíráló-bizottságok kiegészítettek, köztük a dolgozatok kiosztattak. Bízvást feltehetjük tehát, hogyha az elnök nagyobb erélyt fejt ki az albizottságokkal szemben, ha többször összehívja a bizottsági ülést, hogy a dolgozatok megbírálását megsürgesse, elkészülhettek volna, ha egy év alatt nem, kettő alatt, a szükséges jelentések.

Úgy látszik azonban, hogy éppen ez az erély hiányzott gr. Czirákytól, a ki egyébként is mindinkább kezdte érezni többirányú elfoglaltságának súlyát, terhét. Úgyannyira, hogy 1839-ben lemondott nemcsak országbírói méltóságáról, hanem az egyetemnél és a Marczibányi-bizottságnál viselt elnöki tisztéről is.

Utódja előbb az országbírói méltóságban, majd a Marczibányi-bizottság elnökségében is Majláth György lett.

Ekkor már egyes pályadolgozatok szerzőin, a kik mun-

káikról attól fogva, hogy Horváth István 1836 szeptember 26-án a Tudományos Gyűjteményben a pályázat eredményéről beszámolt,¹⁾ mit sem hallottak, oly nagyfokú türelmetlenség vett erőt, hogy 1839-ben hárman közülök a lapok útján arra kérték a bizottságot, nyugtassák meg legalább arra nézve őket, hogy dolgozataik kiadattak bírálatra és tűzzenek ki, úgy mint ez máshol is történik, valamely határidőt, az eredmény kihirdetésére.

Sőt az egyik pályázó egyenesen a nádorhoz fordult panaszával, arra kérvén őt, hogy miután a dolgozatok beküldésétől számítva éppen nyolcszor annyi időt telt el, mint a mennyi alatt a Tudós Társaság végezni szokott a pályamunkák megbíráásával, nehogy a jutalmak kihirdetése addig húzódjék, a míg a pályázók közül többen meghalnak, a mint ez 1834-ben is történt, a mikor a pályázók közül hárman költöztek át a másvilágra, mielőtt a pályázat eredménye kihirdettetett volna, rendelje el ő fensége, hogy a bizottság bizonyos határidőn belül döntsön a pályamunkák sorsa felett, vagy legalább a dolgozatokat küldjék vissza szerzőiknek.

Az új elnök, a kit, alig hogy kinevezetés e megtörtént, Pest vármegye azonnal felkért, hogy az albizottságokat hívja fel a reájuk bízott bírálatok melőbbi elkészítésére s a ki már 1839 augusztus 16-án felszólította Horvát Istvánt, hogy elnöki teendői és kötelességei felől őt tájékoztassa, 1840 november 22-ére hívta össze ülésre a bizottságot. Üdvözölvén a tagokat, örömenek adott kifejezést, hogy alkalmat nyert a Marczibányi-alapítvány rendelkezéseinek pontos teljesítése által a hazai műveltség és tudomány előmozdításán közreműködhetni.

Az üdvözlő szavak elhangzása után a bizottság mindenkéltől az egyes albizottságok kiegészítéséről gondoskodott.

A nagyjutalom odaítélésére kiküldettek: Schedius Lajos, Jankovich Miklós, Horvát István.

A nyelvészeti munkák megbírálására ugyanazok, a kik 1836 szeptember 26-án.

A történelmiekére: Prónay Albert báró, Jankovich Miklós, Horvát István.

1) 1836. IX. 121.

A jogiakéra: Dercsik János vál. püspök, Jankovich Miklós és Fáy András.

Az orvostudományiakra Bene Ferencz, Kovács Mihály.

A Marczibányi-család képviselője és Horvát István pedig, úgy mint eddig, bármely albizottság tanácskozásán részt vehettek.

A bizottság, a melyhez a nádor leküldötte a névtelen pályázó panaszos felterjesztését, utasította az egyes albizottsági tagokat, hogy 6 hó lefolyása alatt a kiosztott pályamunkák felett véleményt mondjanak.

Miután az alapítványokra vonatkozó jelentést még mindig nem kapta kézhez a bizottság, újból felhívta Benyovszky Pétert és a jegyzőt, hogy december havára ezt nyújtsák be. Annál is inkább, mert a jutalmakra nézve nem határozhatnak addig, a míg az alapítványi pénzek kamatairól nincsen pontos kimutásuk.

Horvát István kezeinél két oly kézirat volt, a melyeket szerzőik, miután az 1834-ben kihirdetett 4. és 7. számú Vitéz-féle jutalom-kérdésekre ezeket egyszer már beküldötték, a nélkül hogy a bírálat eredményének kihirdetését bevárták volna, a Helytartótanács-hoz is benyújtották megbírálás céljából. Horvát István abban a véleményben volt, hogy a kéziratokat mindaddig vissza kellene tartani, míg a pályázatok sorsa el nem dől.

A bizottság azonban czélszerűbbnek látta, ha a kéziratokat visszaküldi a Helytartótanács útján a szerzőknek, a két pályamunkát pedig, miután a szerzők a Helytartótanács-hoz intézett levelükben megnevezték magukat, a pályázatból kizárja.

Miután 1828. óta sem újabb jutalomkérdések nem lettek kitézve, sem az azóta megjelent munkák nem irattak össze, a bizottság, hogy ezt a fáradságos munkát megkönnyítse, felkérte elnöke útján a Tudós Társaság elnökségét, közölje a bizottsággal azoknak a munkáknak a sorozatát, a melyek a Tudós Társaság fennállása óta megjelentek.

Az 1840 december 6-iki ülésen a bizottság jegyzője előterjesztette jelentését az alapítványi pénzek felől.

E szerint a Marczibányi-alapítványból a nagyjutalomra 1828 július 1-től 1840 december végeig befolyt az országos pénztárba összesen 5000 frt váltócédulában.

A 100 frtos jutalomdíjakra 1821 július 1-től 1840 december végeig 1900 frt.

A Vitéz-alapítványból 1823 január 1-től 1840 június 30-áig 1750 frt.

Az özv. Motesiczkyne alapítványából az 1821. és 1822-ből fenmaradt 100—100 frttal együtt, 1823 január 1-től 1827 december 31-éig utólag befizettek 1200 frtot.

A bizottság legfőbb kötelességének ismervén az alapítók szándékának végrehajtását, intézkedett, hogy a mint a Tudós Társaságtól megérkezik a kért jegyzék, az albizottság tegyen javaslatot a nagyjutalom odaitélésére az 1828. évtől bezárólag.

A Marczibányi-kisjutalmat illetőleg azt határozta a bizottság, hogy ha a most bírálat alatt lévő pályamunkák közt lesz olyan, mely a jutalomra érdemesnek ítéltetik, ennek szolgáltatassék ki a kitűzött jutalomdíj. A mi az 1900 frtból ezen felül marad, azt a nádor hozzájárulásával tőkésíteni fogják oly módon, hogy kamatai mindig a jutalomdíjhoz esatoltassanak. A jutalomdíjat pedig ezentúl mindig összefoglalják két évről, hogy jelentőségét ezzel biztosítsák.

Hogy pedig tudni lehessen, hogy az 1900 frtból mennyi marad a tőkésítésre, Schedius Lajos, Horvát István és a jegyző mutassák ki pontosan, milyen kérdések voltak eddig kitűzve, melyekre érkeztek be dolgozatok, melyek lettek ezek közül megjutalmazva.

A nevezettek az 1841 február 14-én megtartott ülésen tettek eleget megbízatásuknak.

Jelentésük felölelte mindazt, a mi a pályakérdéseket illetőleg eddig történt.

Kimutatták, hogy a nagyjutalmat 1815—1827-ig mely munkáknak ítélték oda.

A kisjutalomból az 1815., 1816., 1817., 1819., 1820., 1822-re kihirdetett pályakérdések nyertek 100—100 frtot. Ebből azonban gr. Teleky József az 1816—17-iki pályadíjat, 200 frtot, nem fogadta el. 1834-ben határozatba ment, hogy az 1823—1828-ra kihirdetendő 6 kérdés pályadíja egyenkint 200 frt legyen. Ezek közül csak háromra érkezett be pályadolgozat, és arra, a mely még az 1818. évre kitűzött 100 frtból hirdettetett, harmadszor. A bizottságnak tehát még mindig rendelkezésére állottak az 1821., 25., 26., 27., 28., 33—41. évi jutalmak 1300 frtnyi összegben és

Teleky József 200 frtja, mely utóbbiról azonban nem lehetett tudni, hová lett. Nemkülönbén az Ocskay Antal, Mérey László, Horvát István és Forgó György által megajánlott 500 frt.

A Vitéz-alapítványból 1820., 1821. és 1822-re kitűzött kérdések közül csupán az 1822-iki jutalom lett kiadva Jerney János dolgozatának, a ki ezt ismét a bizottság rendelkezésére bocsátotta. Ez az összeg azonban nem lett az országos pénztárba befizetve; tehát szintén nyomozandó, mi történt vele. 1834-ben erre nézve is kimondták, a két évi díjnak összevonását és így hirdettetett ki 7 kérdés, a mely közül 5-re érkezett be pályamunka. Ezek egyikére Cziráky még 200 frtot adott. Viszont az 1820. évre esedékes 100 frt hiányzott. Mindent összevéve, 1840 június végeig 1850 frtja volt a bizottságnak; levonva ebből az 5 pályakérdés jutalmát, 1000 frtot, maradt 850 frt.

Az özv. Motesiczkyne jutalomdíjból négy kérdést hirdettek ki 1821. és 1822-re. Ebből jutalmat nyert 1821. és 1822-re egy-egy kérdés. Miután pedig 1823—1827-ig befizettetett az országos pénztárba 1000 frt, az 1821. és 1822-ből fenmaradt 200 frttal együtt volt 1200 frt.

A jelentéstartók az 1834. évi jutalomosztó nagygyűlés irómanyai közt megtalálták Jerneynek 1835 február 1-én kiállított kötelezvényét, a melyben 250 frtot ajánlott fel az 1820 február 18-án először kihirdetett második kérdés jutalmául. Meghallgatván erre nézve Jerneyt, ez úgy nyilatkozott, hogy miután ez az általa megajánlott jutalom soha kihirdetve nem lett, a pályakérdést nem is részesítették az írók oly figyelemre, mintha erről tudomásuk lett volna, ezen összeg lefizetésére nem érzi magát kötelezettnek.

A jelentést tudomásul vevén, a bizottság a következő megállapodásokra jutott.

A nagyjutalom odaitélésére hivatott albizottság lehetőleg rövid idő alatt nézze át az 1828—1830-ig megjelent munkákról Horvát István által megküldött jegyzéket és a jutalmazásra nézve tegyen javaslatot.

A Marczibányi kisjutalomból pedig, minthogy a 200 frtos jutalom is oly csekélység, mely az írókban aligha lesz képes érdekföldést kelteni a kitűzendő kérdések iránt, az a pénz, a mi esetleg

a mostani pályamunkák megbírálása után is fenmarad, az 1300 frttal együtt tőkésíttessék, kamatai pedig évről-évről a jutalomdíjak növelésére ferdíttassanak.

A gr. Teleky József által fel nem vett 200 frt felől az elnök tudakozódjék a grófnál, nem tud-e e tekintetben felvilágosítást adni?

Az egyes bizottsági tagok által felajánlott jutalomdíjak közül csak azok fizetendők le, a melyekre pályadíjak érkeztek be.

A Vitéz-alapítványból meglévő 850 frt hasonlóképpen tőkésítendő és a kamatok az évenként kifizendő jutalomdíjakhoz, csatolandók.

A Jerney által megnyert 100 frt behajthatatlannak tekintendő mert nem lehet megállapítani, hová tünt el.

Az özv. Motesiczkyne jutalmaiból fennlévő 1200 frt, miután alig remélhető, hogy akár per útján is be lehessen hajtani még valamit az örökösökön, szintén tőkésítendő és kamatai mindaddig a tőkéhez csatolandók, a míg olyan összeg nem áll elő, a melynek évi kamataiból jutalomdíjat lehet kifizetni.

A gróf Telekyek által kifizetett kérdésre nézve gróf Teleky József megkérdezendő, kívánja-e ennek újabb kihirdetését.

Jerney Jánosnak kötelezvénye az általa felhozott okokra való tekintettel visszaadandó.

Miután a Vitéz-alapítványból az 1817. évtől számítva két éven keresztül nem lett a bizottság rendelkezésére bocsátva a jutalomdíj, a bizottság jegyzője által kérdés intézendő az országos pénztárnál, mi okból történt ez?

Végül felmerülvén az a kérdés, hogy nem kellene-e most már, a mikor a bizottság tájékozva van, mily pénzek állanak rendelkezésére, újabb jutalomkérdéseket kihirdetni, a bizottság abban egyezett meg, hogy tekintettel arra, miszerint az 1834-ben kihirdetett kérdések, közbejött akadályok folytán, még csak most vannak bírálat alatt, mely késedelem az írókban nem csekély idegenkedést szült a bizottság iránt, újabb pályakérdéseket mindaddig nem fog kifizetni, míg az eddigiek sorsa el nem dőlt.

X.

A mikor a Marezibányi-bizottság tagjai az 1841 február 14-iki ülésben az alapítványi pénzeket, valamint a jövőben kihirdetendő jutalomdíjakat illetőleg bizonyos rendet teremtven, széteszlottak, bizonyára nem gondoltak arra, hogy ezzel a bizottság egyszersmind be is fejezte negyedszázadra terjedő, több jóakarattal, mint eredménnyel folytatott működését.

A bizottság, mint a talán kelleténél nagyobb részletességgel ismertetett ülések lefolyásából megítélhetjük, mindig tisztában volt azzal, mit kell határozni, elrendelni, hogy feladatának megfelelhessen; csak érvényt nem tudott mindig szerezni annak, a mit elhatározott és foganatosítani nem volt képes azt, a mit elrendelt.

A bizottság pl. többé-kevésbbé idejekorán választotta meg a kifizendő pályakérdéseket. De arra már nem tudta magát rászánni, hogy a helytelennek bizonyult gyakorlattal felhagyva, ne a jutalomosztó nagygyűlésen hirdesse ki e pályakérdéseket, hanem a mint a nádor tudomásul vette ezeket, közzétettesse a lapokban a hirdetését.

Hasonlóképpen a pályadolgozatok megbírálására nézve is nagyon helyesen úgy intézkedett a bizottság, hogy ezek egyes szakemberekből összeválogatott albizottságoknak adassanak ki. De annyi erélyt már nem tudott kifejteni, hogy elég gyakran és határozottan megsürgesse a bizottságoknál a bírálatok idején történő benyújtását.

Ez a kettős hiba nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy az egyik év pályakérdései a második, harmadik stb. évré lettek áttolva, úgy hogy egy alkalommal 5—6 esztendőről kellett háromféle kérdéseket kihirdetni, hanem azzal is, hogy az ekként túlterhelt bírálóknak sem kedvük, sem idejük nem volt a nagy anyaggal megküzdni.

A legutóbbi időben a késedelmes eljárás miatt elhangzott panaszok ugyan arra bírták a bizottságot, hogy kötelezőleg kimondja, miszerint a bírálók tartoznak félév alatt munkájukkal elkészülni. Ez az intézkedés azonban nem volt képes az albizottságokat nagyobb buzgósággal eltölteni avagy fokozottabb tevékenységre serkenteni.

Igy telt el ismét négy esztendő 1841 február 14-től számítva, a nélkül, hogy a szakbizottságok akár a pályadolgozatok megbírálásával, akár pedig a nagyjutalomra vonatkozó jelentéssel elkészültek volna.

Ennek a négy évnek teljesen indokolatlan és érthetetlen tételese arra győzte meg első sorban annak elnökét, Majláth György országbíró, hogy az alapítók szándékának sérelme és az irodalmi érdekek érzékeny hátránya nélkül a mostani állapot tovább fenn nem tartható. Arra kérte tehát 1845. elején a nádort, mentse fel őt elnöki tisztétől.

A nádor elfogadta Majláth lemondását és utódjául gróf Teleky Józsefet, a Tudós Társaság elnökét nevezte ki, hihetőleg abból indulva ki, hogy Teleky nemcsak több időt fog szentelhetni a bizottság ügyeinek, hanem, mint a Tudós Társaság elnökének, sikerülni fog a Társaság és a bizottság közt bizonyos kapcsolatot is létesítenie.

A nádor, midőn Pestvármegyét május 17-én értesítette az új elnök kinevezéséről, nem mulasztotta el a megye közönségét figyelmeztetni, hogy a jövőben különösen ügyeljen a bizottsági tagok megválasztásánál arra, hogy ezek olyanok legyenek, a kik tájékozottsággal bírnak az irodalomban és foglalkoznak is ezzel és a kiknek kedvük és egyúttal elegendő idejük is van a pályamunkák megbírálására.¹⁾

Nemcsak Majláth György jutott azonban az utóbbi években arra a meggyőződésre, hogy a bizottság nem képes többé feladatának megfelelni, hanem a Marczibányi-család tagjai is. Ezek tehát, hogy az alapító szándékának végrehajtását biztosítsák, arra gondoltak, nem lehetne-e a jutalomkérdésekkel összefüggésben lévő teendők végzését az erre kétségkívül leginkább hivatott Tudós Társaságra bízni?

És midőn azt tapasztalták, hogy ez a terv az alapítvány kezelésével eddig megbízott vármegyénél sem kelt idegenkedést, felhatalmazták Marczibányi Lajost, hogy tegye meg erre nézve a szükséges lépéseket.

Marczibányi ennek alapján családjá többi tagjainak, Antalnak, Lőrincznek és Liviusnak, nevében április 8-án oly értelmű

¹⁾ Pestvármegye levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1845. év. 3684. sz.

megkeresést intézett a Tudós Társasághoz, hogy tekintettel egyrészt arra, miszerint a megye rendei most, a nagy átalakulások idejében úgy is nagyon igénybe vannak véve a politikai élet és hivatalos teendők mindenféle kötelezettségei által, másrészt pedig arra, hogy tulajdonképpen úgy is a Tudós Társaság feladata a magyar nyelv és irodalom fejlődését figyelemmel kísérni és ezt előbbre vinni, nyilatkozzék az iránt, vajjon abban az esetben ha Pest vármegye lemondana az alapítvány gondozásáról, hajlandó lenne-e ezt az alapító neve alatt, a családból is befogadván valakit a pályamunkák megbírálására alakítandó bizottságba, külön kezelni és ez által az alapítvány felvirágoztatását biztosítani? ¹⁾

A Tudós Társaság április 14-én tartott XIV. közgyűlésén foglalkozott Marczibányi levelével és a nagygyűlés hozzájárulása reményében késznek mutatkozott az alapítvány átvételére és kezelésére, ha azok, a kik erre eddig befolytak, a nádor és a vármegye, ebbe beleegyeznek.

Minden részről meglévén az ügy kedvező elintézésére a hajlandóság, nem volt ok, miért tovább halogatni a végrehajtáshoz szükséges intézkedések megtételét. Pest vármegye június 10-én tartott közgyűlésén, miután felolvastatott a nádor leirata, a melyben a megyét Teleky József gróf kinevezetéséről értesítette, felállott Marczibányi Lajos és előrebocsátván, hogy a mint minden egyes embernek legszebb törekvése, nevét a késő utókornál is emlékeztetéssé tenni, szintúgy a nemzetnek is legfontosabb kötelessége nemcsak fennmaradásáról gondoskodni, hanem letűnt életének emlékeit a feledés homályából kiemelve a jövő számára megőrizni, azzal a kérdéssel fordult a megyéhez, hogy miután néhai nagybátyja, Marczibányi István, az általa több üdvös célra hagyományozott tőke kamataiból 500 frtot bocsátott az ország nádorának rendelkezésére, a Nemzeti Múzeum tisztviselőinek fizetésére vagy a szükséges nyomtatványok megszerzésére, esetleg újabb tőke alapítására, annak azonban, hogy ez a rendelkezés miként lett foganatosítva, semmi nyomára nem jöhetett, hasson oda a vármegye, hogy az alapító akarata e tekintetben is teljesüljön és erről a közönség évenként tudomást szerezzen.

¹⁾ A Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. IV. 44.

Előadta továbbá Marczibányi, hogy miután a jutalomdíjak odaitélésére kiküldött bizottság tagjai, nagy elfoglaltságukból kifolyólag, a legjobb akarat mellett sem voltak képesek a reájuk ruházott feladatnak megfelelni, úgyannyira, hogy a jutalmak kiosztása már több mint tíz éven át nem történt meg, a legcélravezetőbbnek tartaná, ha a megye az alapítvány kezelésének a Tudós Társaságra való átruházásához, a család eddigi befolyásának biztosításával, hozzájárulna.

Végre, tekintettel arra, hogy az alapító által meghatározott jutalomdíjak a Tudós Társaság által nyújtani szokottaknál jóval csekélyebbek, óhajtanónak tartaná, ha az eddig ki nem osztott jutalompenz az alapítványi tőke növelésére fordíthatnának.

Miután Széchenyi István gróf, mint a Tudós Társaság másodelnöke kinyilatkoztatta, hogy a Tudós Társaság legutóbbi ülésén vállalkozott az alapítvány átvételére, a közgyűlés határozatilag kimondotta az alapítvány átadását, hogy így az alapító szándékának pontos teljesítését, a hazai nyelv felvirágoztatását, a tudományos ismeretek fejlesztését a legmegfelelőbb módon biztosítsa, felmentvén egyidejűleg a Marczibányi-bizottság tagjait eddigi megbízatásuk alól.

A vármegye azonban szükségesnek látta az átadást a következő feltételekhez kötni.

Az alapítvány mindenkor az alapító neve alatt, a család befolyásával kezeltesék.

A mennyiben az alapító által meghatározott jutalomdíj a kor viszonyainak meg nem felelne, a nádor engedélyével és a család hozzájárulásával, a jutalomdíjaknak miképpen és mennyiben történő megnagyobbítása a Tudós Társaságra bizassék.

Hogy az alapító által kitűzött cél teljes mértékben elérhető legyen, az erre érdemesítettéknek megjutalmazása mindig a legnagyobb nyilvánossággal történjék.

A megye az alapítványról vezetendő számadások átvizsgálásába ezentúl is befolyjon.

A megye főjegyzője által az alapítványra vonatkozó bizottsági jegyzőkönyvek a Tudós Társaságnak átadandók.

Minderről értesítendő az ország nádora és a Tudós Társaság.

És végre, miután a vármegyének a Nemzeti Múzeumnak fizetendő évi 500 frtot illetőleg csak arról van tudomása, hogy az

500 frtot a Nemzeti Múzeum évenként pontosan megkapta, Marczibányi Lajos oda utasítandó, hogy a pénz hováfordításáról a Múzeumnál igyekezzék felvilágosítást szerezni.¹⁾

József nádor, a kihez a vármegye ezen intézkedése jóváhagyás czéljából felterjesztetett, annál szívesebben megadta hozzájárulását az alapítvány átadásához, mert ezt nemcsak a család élő tagjainak akaratával találta összeegyeztethetőnek, hanem az alapító szándékával is, a mennyiben bátran feltételezhető volt, hogy az esetben, ha a Tudós Társaság akkor már fennáll, maga Marczibányi István is erre bízta a jutalmak odaitélését. Ennélfogva felhívta a Tudós Társaság elnökét, hogy átvevén az alapítólevél mását és a jegyzőkönyveket a megyei főjegyzőtől, a jövőben az alapító szándékának megfelelően járjon el, az országos pénztárt pedig utasította, hogy az alapítvány pénzeiről pontos számadást készítsen a Tudós Társaság részére.²⁾

A Tudós Társaság titoknok a július 7-iki kis ülésen jelentette, hogy átvette Nagy István megyei főjegyzőtől a Marczibányi-bizottság iratait, úgymint az összes jegyzőkönyveket, két orvostudományi pályamunkát, a melyeket Bene Ferencz és Kovács Mihály már megbíráltak és Jerney Jánosnak két pályadolgozatát, a melyek közül az egyik a magyarországi Karok és Rendekről, a másik pedig a privilegium szó értelméről értekezett. A többi pályamunka, a főjegyző felvilágosítása szerint a bírálónál maradt.

A kisgyűlés kiküldötte Schedius Lajos ig. tag elnöklete alatt Fáy András ig. tagot, Bajza József, Döbrentei Gábor, Schedel Ferencz és Vállas Antal rendes tagokat, hogy átvizsgálván az összes irományokat, tegyenek jelentést az alapítvány feltételeiről, eddigi kezeléséről, jelen állapotáról, és tegyenek egyúttal javaslatot arra nézve, hogy a megváltozott viszonyokra való tekintettel miként lenne ez a jövőben kezelendő.

Ezenkívül a kisgyűlés intézkedett, hogy Jerney kéziratai a szerzőnek visszaadassanak, miután megnevezvén magát, a pályázatban részt nem vehet; a többi pályamunka pedig a Tudós Társaságnál szokásos módon bíraltassék meg.

1) Pestvármegye levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1845. év. 3685., 3686. sz.

2) A Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. év. III. sz.

És pedig a két orvosi munka, a melyekről két tudóstársasági tag már véleményt mondott, adassék ki Gebhardt Ferencz r. tag-nak. Az 5 nyelvészeti pályadolgozatot, ha a bírálóktól beérkeznek, vizsgálják át Balogh Pál, Fábíán Gábor és Nagy János r. tagok; a két jogi munkát Szalay László, Szlemenics Pál és Sztrokay Antal r. tagok, a két történelmit Czech János, Horváth Mihály és Péczely József r. tagok, a kik véleményüket még a legközelebbi nagygyűlés előtt nyújtják be, hogy a jutalmakat a többi tudóstársasági nagyjuttalommal együtt lehessen kihirdetni.

A Schedius Lajos elnöklete alatt kiküldött bizottság két részletben számolt be eljárásának eredményéről.

Az október 28-án tartott kis gyűlésen, mint sürgősebb természetű kérdéstről, a nagyjuttalomról tett a következőkben javaslatot.

Kiosztatván 1815—1827-ig a Marczibányi-bizottság által a 400 frtos, úgynevezett nagyjuttalom a nyomtatásban megjelent legjobb magyar munkának, most az 1828—1845. évekre vonatkozólag kellett volna határozni. Miután azonban 1831-től a Tudós Társaság már megjutalmazta a maga részéről a legjobb magyar nyelven megírt könyvet és így az alapító akarata, ha mindjárt más forrásból is, teljesítve lett és miután a Tudós Társaság a 400 frtos jutalmat is csak a már jutalmat nyert legjobb munkáknak ítélhetné oda, a bizottság abban a véleményben volt, hogy utólagosan csak az 1828—1830. években megjelent legjobb munkákat kellene a 400 frttal jutalmazni, az 1831—1845-re esedékes 6000 frt pedig tőkésítendő lenne és kamatai a jutalomdíj növelésére lennének fordítandók.

A kisebb jutalmakra benyújtott dolgozatok közt olyanok is lévén, a melyeket nem a Marczibányi-, hanem a Vitéz-alapból kellett volna megjutalmazni, a bizottság szükségesnek látta felkérni a nádort, nyilvánítsa akaratát, mi történjék ezekkel a pályamunkákkal.

Minthogy úgy a nádor, mint Pest vármegye kikötötte, hogy az alapítványt érintő kérdések tárgyalására a Marczibányi-család képviselője is meghívassék, a legközelebbi nagygyűlésre szóló meghívóban arra is szerette volna a bizottság felszólítani Marczibányi Lajost, mint a család legidősebb tagját, hasson oda a családtagoknál, hogy a mint ezt már annak idején a Marczibányi-bizottság

is ajánlotta, emeltessék fel az 500 váltó forint ugyanannyi pengő értékre.

Október 31-én benyújtotta a bizottság jelentésének második részét is, a melyben mindenekelőtt azt javasolta, kéressék ki a nádor elhatározása arra nézve, átvegye-e a Tudós Társaság az özv. Motesiczkyne adományából létrejött 1200 frtot is, és különösen, hogy nem lenne-e kifogása az ellen, ha ez a különben sem alapítványi természettel bíró összeg a Marczibányi-bizottság által megjutalmazott és az Akadémia által a jövőben megjutalmazandó pályamunkák kinyomatására szolgáló tőkéhez csatolatnák, a mely Teleky László gróf, Szily József, Fejér György adományából, valamint a Marczibányi-alapítványból átengedett 1000 frtból jött létre.

Ebből a tőkéből a bizottság számítása szerint még mindig rendelkezésre állott a gr. Telekyek kezénél lévő 500 frt, Horvát Istvánnál 70 frt, és a kiadványból 278 példány.

Ezt a készpénzt és a kiadvány árából várható összeget szánta volna a bizottság a Marczibányi- és Vitéz-alapítványokból megjutalmazandó pályamunkák nyomtatási költségeinek fedezésére, úgy gondolkozván, hogy az alapítók által kitűzött czélt csak így lehet elérni.

A mi pedig a kiadás módját illeti, erre nézve az volt a bizottság véleménye, hogy először az 1834-ben megjutalmazott munkákat kellene kiadni egy kötetben. Azok pedig, a melyek az Akadémia által lesznek a jövőben megjutalmazva, az akadémiai pályamunkák gyűjteményébe lennének felveendőek.

Az alapítványi pénzekből a még függőben lévő pályadolgozatok esetleges megjutalmazására, leszámítván a Marczibányi-kisjuttalomra 700, a Vitéz-juttalomra 1000 frtot, a következő összegek állottak az Akadémia rendelkezésére.

A Marczibányi-nagyjuttalomból 6245 frt 17½ kr. A kisjuttalomból 2250 frt. A Vitéz-alapból pedig 1600 frt. A bizottság e pénzek felhasználására, valamint az összes jutalomdíjak újból való rendezésére nézve a következő javaslatot tette.

A nagyjuttalom, mely ezentúl nem 400 váltó, hanem körülbelül 300 pengő forintból állana, mint második jutalma az évenként megjelenő legjobb magyar munkáknak, igen jelenték-

telen lenne az Akadémiának 200 aranyat tevő nagyjutalma mellett.

Hogy tehát ez a jutalom »mintegy függelékessé ne aljasuljon», az alapító szándékával összhangban nyitassék ennek külön tér, pl. a hazai történelem művelése és a klasszikusok fordítása.

Alkosson tehát az Akadémia két év jutalmának összevonásával egy 100 aranyból álló jutalmat, az egyik alkalommal valamely, az Akadémia által megjelölendő vármegye történelmi, természettudományi szempontból történő ismertetésének, más alkalommal pedig hasonlóképpen az Akadémia által meghatározandó görög vagy római klasszikus író fordításának megjutalmazására, a melyet akár kéziratban, akár nyomtatásban lehetne benyújtani, csakhogy az előbbi esetben tartoznék a szerző a kéziratot kinyomatni.

A kis jutalom, mely a rendes évi 100 frtból és mintegy 140 frtnyi kamatból állana, mely utóbbinak egyhatodrésze azonban mindenkor az Akadémia tókéjéhez lesz csatolandó, szintén nem elég nagy arra, hogy az írók munkakedvét fokozza. Ennélfogva itt is legalább két év jutalmát kellene összefoglalni és ekként egy 40 aranyat tevő Marczibányi-díjat alkotni, nyelvtudományi kérdések megjutalmazására.

A Vitéz-jutalom hasonlóképpen az alapítványból biztosított 100 frtból és 60 frt kamatból állván, mely utóbbi hatoda az Akadémia alapját illeti, szintűgy nincs arányban az alapítólevélben kikötött kérdéseket megillető jutalommal. Vagy három, vagy öt esztendőre kellene tehát összevenni és e szerint 30 vagy 50 aranyban megállapítani a jutalmat. Az esetleg fenmaradó csekélyebb összegeket pedig a Vitéz-alaphoz lehetne adni, hogy valamikor kisebb időközökben lehessen a jutalmat kiosztani.

Az összes pályamunkák, a mint ezt már a Marczibányi-bizottság is kimondta, kizárólag magyar nyelven lennének irandók.

A Marczibányi- és Vitéz-jutalomért, minthogy az alapítók senkit sem kívántak a pályázatból kirekeszteni, az akadémikusok is pályázhatnak, annak az egynek kivételével, a ki a kitűzött pályakérdést indítványozta.

A jutalmat mindig a legjobb dolgozat nyerje el: kivéven ha ez olyan, hogy belőle a tudományra semmiféle haszon nem származik. Ezt az elvet követte a Marczibányi-bizottság is.

A jutalomdíjak mindig az Akadémia közgyűlésein, az ala-

pítók neve alatt lennének kihirdetendők és erről Pest vármegye is értesítendő lenne.¹⁾

A közgyűlés a bizottság jelentését tudomásul vevén, leg-sürgősebb feladatnak a még függőben levő pályamunkák meg-bírálását tekintette. Megbizta tehát az Akadémia titoknokát, kérjen felvilágosítást a kéziratokra vonatkozólag Horvát Istvántól.

Ennek megfelelően Schedel Ferencz titoknok október 27-én azzal a kérdéssel fordul Horvát Istvánhoz, legyen szíves az 1834 június 5-én kihirdetett pályakérdésekre 1836-ban beérkezett dolgozatokat, a melyeket Schedius Lajos neki átküldött, minél-előbb hozzá juttatni.

November 5-én pedig, hivatkozva arra, hogy az Akadémia a már megjutalmazott, de eddig még napvilágot nem látott dolgozatokra is ki akarja terjeszteni gondoskodását, értesítést kéri arra nézve, hogy ő, a ki köztudomás szerint a Marczibányi-bizottság lelke volt, nem tudja-e, hová lettek ezek a pályadolgozatok, a melyeknek az Akadémiához áttett irományok közt semmi nyomuk, úgyszintén kéri az 1822-ben készült kiadványról szóló számadást is.²⁾

Horvát István, a ki, mint látni fogjuk, nem a legbarátságosabb viszonyban állott az Akadémiával, ámbár orvosai minden írástól eltiltották, az elnök, Teleky József gróf iránt érzett régi és mély tisztelete által indítatva mégis válaszol a titkár által hozzá intézett felszólításra.

Mindenekelőtt kijelenti, hogy a pályadolgozatok nála nincsenek és hollétükről tudomása nincs. Majláth György elnöksége idején már nem is folyt bele a bizottsági munkálatokba »néhány ideetlen írónak igazságtalan durvaságai miatt». Hogy Schedius Lajos vagy Prónay Albert báró az utóbbi időben kéziratokat küldtek volna hozzá bírálatra, az részükről egy kis feledékeny-

¹⁾ A Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. év. 44. sz.

²⁾ A keresett pályadolgozatok ezek voltak: 1. Beregszászi Nagy Pálé, 2. Gáty Istváné és 3. Szeder Fábriáné a magyar néveset természetéről. 4. Gáty Károlyé a deák nyelv befolyásáról a magyarra, 5. Kovács Tamásé az erdélyi magyar nyelv sajátosságairól. 6. Gáty Istváné a magyar nyelv elsősegeiről. 7. Jerney Jánosé a kún nyelvekről. 8. Horváth Antalé a rab-szolgaságról Magyarországon. 9. Simon Florentiné a szokásról a magyar törvényben. 10. Szadler Józsefé a magyarországi köszénről.

ségre mutat s abból magyarázható, hogy régebben csaknem egymaga intézte a bizottság összes ügyeit, minden jutalom nélkül, úgy hogy végre már maguk a bizottsági tagok is azt hitték, hogy ő a jegyzőjük, holott e tiszteletet mindig Pest vármegye főjegyzői vitték, fizetés mellett.

Pénze sem volt soha a Marczibányi-bizottságnak, úgy hogy e miatt lépten-nyomon fennakadt. Még a jutalomosztó nagygyűlésekre szóló meghívókat is ő nyomatta ki a maga költségén. Utóbb az elnök boldogult atyjának gondoskodásából kapott a bizottság a Marczibányi-alapból 1000 váltó, vagyis 400 pengő forintot. Ebből 500 frtot ő kapott kézhez a kiadvány nyomdaköltségeinek fedezésére, a miről 1822 márczius 20-án már el is számolt, 500 frtot pedig az akkori bizottsági elnök kölcsönadott az épülőben lévő pesti református templomnak.

Az első 500 frtból nála mindössze 70 váltó forint maradt. Ezt azoknak a példányoknak a beköttetésére fordította, a melyeket a kiadványból a nádor és más előkelőségek, valamint a bizottság tagjai kaptak.

A kiadvány példányainak egy részét Eggenberger József könyvkereskedése bocsátotta áruba. Ezekből többszöri hirdetés daczára is csak 75 példány fogyott el 510 váltóforint értékben. Ezt a pénzt ő átvette és a bizottságtól nyert utasításhoz híven kiadta kamatra. Minthogy azonban a kamatokat nem fizették meg, a tőkét felmondta és mindaddig ő fizette a kamatokat — hazafias áldozatkészségből — a míg 1844-ben az 1204 frt és 52½ krnyi összeget el nem helyezte a pesti takarékpénztárban.

Ebből az összegből neki 543 frt jár, azon a czímen, hogy 1818-ban, megírván az első jutalomosztás lefolyását és nem lévén a bizottságnak a nyomtatás költségeire pénze, ő a 204 frtot a magáéból fizette.¹⁾ Éppen e miatt a második és harmadik jutalomosztás ünnepélyét csak a Tudományos Gyűjteményben tette közzé és csak innen készítettett néhány különnyomatot az előkelőbb vendégek és a bizottsági tagok részére.

¹⁾ E tekintetben Horvát Istvánt, úgy látszik, cserben hagyta emlékezete, mert a nádornak 1817 december 11-én a Nemzeti Múzeum igazgatójához intézett leiratából kitűnik, hogy a nyomdaköltségeket Szily József septemvir vállalta el.

A mint ezt a neki járó pénzt kamatostól megkapja, azonnal át fogja adni a takarékpénztári könyvecskét.

A kiadvány példányait pedig, a melyek a pesti árvíz idején a Ludovika Akadémiába vitettek, mihelyt egészségi állapota engedi, kikeresi és átszolgáltatja a titkárnak.

Még egyszer hangsúlyozza, hogy ő Marczibányi-családnak vagy alapítványnak soha sem volt fizetéses vagy számadásra kötelezett tisztviselője. A mit tett, azt tisztán hazafiságból tette. Ő írta össze mindig a kitűzendő pályakérdéseket, a hirdetéseket, bírálatokat, az ünnepélyeken elhangzott beszédek egy részét, ő írta le az ünnepélyes jutalomosztásokat is stb., a nélkül hogy mindennek fejében valaha valakitől köszönetet nyert volna. Annál több része volt azonban durva támadásokban, mintha tőle függött volna a bizottsági ülések megtartása vagy elmaradása. Ezek okozták az ő csendes visszahúzódását. Szívéből óhajtja azonban, »hogy a Tudós Társaság buzgalma soha ne lankadjon úgy, mint már némelyekben ellankadott a Marczibányi-alapítvány ügyében, mely mindenestre közöttünk első nyilvánosság ébresztés volt.«¹⁾

Az Akadémia titkára nemcsak Horvát Istvánon kereste a kéziratokat, hanem egyéb bizottsági tagokon is; így pl. Mérey Lászlót is felkérte, hogy a mennyiben nála lennének a dolgozatok, küldje meg az Akadémiának. Azonban itt is hiába kopogtatott.

Épp ily eredménytelen volt az a felszólítása, a melyet Sárközy Lőrinczhez, Imrének, Pestmegye egykori főjegyzőjének öcséséhez intézett, kérvén őt, nézzen utána, nincsenek-e e kéziratok elhunyt bátyja irományai közt.

Mindeddig csak a Marczibányi István alapítványából keletkezett nagy- és kisjutalom ügye lett elintézve, a nádor és a Marczibányi-család hozzájárulásával, az Akadémia és Pest vármegye közönsége között. Nem történt azonban semmiféle irányban intézkedés a Vitéz-alapítványra és az özv. Motesiczkyne adományából létesült alapra vonatkozólag, a melyeket szintén a Marczibányi-bizottság kezelte eddig.

Ezeknek az alapítványoknak a hovatartozását annál inkább tisztázni kellett mielőbb, mert hiszen azok közt az irományok

¹⁾ Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. év. 88., 123. sz.

közt, a melyeket az Akadémia a Marczibányi-bizottságtól átvett, több oly pályadolgozat volt, a melyeket a Vitéz-jutalomra nyújtottak be. Az Akadémiának tehát mielőbb tudnia kellett, megbíráltassa-e ezeket vagy sem?

Az Akadémia elnöke ennél fogva azzal a kéréssel fordult a nádorhoz, értesítse az Akadémiát, vajjon a Vitéz-féle jutalomra beérkezett pályamunkák megjutalmazását is az Akadémiára akarja-e bízni, úgyszintén az Akadémiára akarja-e ruházni az özv. Motesiczkyne adományából létrejött 1200 frt kezelését is? És ha igen, az 1823—1834-ig terjedő évekre kitűzze-e az Akadémia utólag a jutalmakat vagy pedig a jutalmazott pályadolgozatok nyomtatási költségeire használhatja ezt fel, úgy azonban, hogy erről az olvasóközönség is értesüljön. Igaz, hogy így az adományozó akarata nem teljesülne, de ennek egyedül ő volt az oka, mert nem fizetvén le idejében a megajánlott összegeket, a pályakérdéseket sem lehetett kihirdetni.

József nádor most is arra az álláspontra helyezkedett, mint a mikor a Marczibányi-alapítvány átadásáról volt szó, hogy t. i. az alapító és adományozó szándékát kell szem előtt tartani. És miután feltételezhetőnek találta, hogy ha tudós társaság már Vitéz és özv. Motesiczkyne idejében fennállott volna, erre és nem a Nemzeti Múzeumra vagy a Marczibányi-bizottságra bízta volna a jutalomkérdések kitűzését s a díjak odaítélését, úgy az egyik, mint a másik alappal kapcsolatos teendők végzését az Akadémiára ruházta, azt sem ellenezvén, hogy a Motesiczkyne adományából létrejött 1200 frt a megjutalmazott pályadolgozatok nyomdaköltségeire legyen fordítható¹⁾

Most már mi akadályja sem volt annak, hogy az Akadémia az alapítványok és jutalmak ügyében véglegesen határozzon.

Az 1845 november hó 16-án tartott XIV. igazgatóülésen tehát a következő megállapodás jött létre.

A Marczibányi-alapítvány pénzeiből az Akadémia kétféle jutalmat alkot.

Az egyik *Nagyobb Marczibányi-jutalom* név alatt 50 aranyból fog állani és az a magyar nyelven írt munka fogja megkapni, mely az Akadémia évi nagyjutalmát elnyert munkát becsben

¹⁾ A Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. év. 111., 125.

leginkább megközelíti. Ennek a jutalomnak az odaítélésénél ugyanazok a szempontok fognak útmutatásul szolgálni, a melyek az Akadémia nagyjutalmát szabályozzák, minthogy a két jutalom teljesen azonos természetű.

Ezenkívül minden második évben egy nyelvtudományi jutalomkérdés fog kitűzteni az Akadémia által, melynek legjobb megfejtője 30 aranyat nyer, *Kisebb Marczibányi-jutalom* néven. Ez a jutalom azonban csak akkor lesz kiadva, ha a dolgozat a kitűzött kérdést helyesen fejt meg vagy legalább jelentékenyen előbbre viszi.

A mi az alapítványi összegből a jutalomdíjakon felül netalán megmarad, mindenkor az alapítványi tőke növelésére lesz fordítva, hogy ennek kamatai idővel meggyarapodván, ha esetleg valamikor alább száll is a kamatláb, az 50 és 30 aranyból álló jutalom soha ne csökkenjen, hanem inkább idővel növekedjék.

Azokra az ülésekre, a melyeken a jutalomkérdések kitűzettek, és a jutalmak odaítélteknek, mindig meg lesz hívva a Marczibányi-család legidősebb tagja is.

Az alapítvány felől és a jutalmazásokról minden $\frac{1}{2}$ évben jelentés megy a nádorhoz, Pest vármegyének pedig értesítés küldetik.

A Vitéz József-féle alapból az Akadémia hasonlóképpen egy 30 aranyból álló jutalmat létesít, a melyre az alapítólevél értelmében minden második évben egy irodalomtörténeti vagy históriai (egyházi vagy világtörténelem, statisztika, érmészet, régészet) vagy természettudományi (állat-, növény-, ásványtan, gazdaszat) kérdés lesz kitűzve. A jutalom csak oly dolgozatnak ítéltető oda, mely a kérdést jól megfejté, vagy annak bővebb megvilágítását adja.

Ennek az alapítványnak az állapotáról, valamint a jutalmazásról is jelentést kell tenni a nádornak.

A jutalmak mindenkor az adadémiai jutalmakkal együtt lesznek kihirdetve a közgyűlésen, a szokott ünnepélyességek között.

Végre kimondotta az igazgatósági ülés, hogy a Marczibányi-bizottság által már megjutalmazott, valamint az ezután megjutalmazandó pályadolgozatokat, nemkülönben a kiadásra ajánlott másod- és harmadrangú értekezéseket is közzé fogja tenni az

Akadémia és ehhez elsősorban az özv. Motesiczky né szül. Pongrácz grófnő adományából összegyűlt 1200 frtot fogja felhasználni.

Az igazgatóság november 22-iki ülésén Horvát Istvánnak az elnökhöz intézett értesítésével is foglalkozott, a mely tulajdonképpen a jutalomfeleletekből készült kiadvány költségeinek elszámolását is magában foglalta.

Minthogy Fáy András ig. tag azt jelentette az ülésnek, hogy a gondnoksága alatt álló pesti református egyház a Horvát István levelében említett 500 frttal sem nem tartozik, sem nem tartozott, az igazgatóság az 500 frtot egyszerűen leírta. Egyben kimondotta, hogy Horvát Istvánnak az 543 frt 39³/₅ krt megfizeti, tőle az 1204 frt 52¹/₂ krról szóló takarékpénztári könyvecskét átveszi, ezt az özv. Motesiczky né 1200 frtjához csatolja, a kiadvány példányainak átvételét a titkárra bízva, Horvát Istvánt pedig minden kötelezettség alól felmenti.¹⁾

Leérkezvén a nádornak 1845 november 24-én kelt leirata,²⁾ a melyben az igazgatóság határozatait a maga részéről is megfelelőknek találván, megerősíti, az Akadémia végre hozzáfoghatott a pályamunkák ügyének végleges lebonyolításához.

Itt azonban többféle akadály merült fel.

Az első az volt, hogy az 1834-ben kihirdetett kérdésekre 1836-ban benyújtott pályamunkák közül kettő újabban ismét megkerült ugyan, csak hogy az egyiknek szerzőjére a titkár a kézírásról ráismert; így tehát ezt ismét vissza kellett a szerzőnek küldeni, hogy idegen kézzel újból leírassa.

Nagyobb baj volt ennél, hogy a már megjutalmazott dolgozatokat nem lehetett a leggondosabb utánjárás mellett sem megtalálni. Végre is az 1846 márczius 16-án tartott kisgyűlés azt ajánlotta, hogy miután Jerney János r. tag úgy sem ragaszkodik a maga dolgozatának közzétételéhez, Horváth Antalé pedig már megjelent nyomtatásban, maradjon el a tervbe vett gyűjtésményes kiadás.

A függőben lévő jutalomdíjak felett pedig következőleg döntött az Akadémia.

¹⁾ Az 1845. évi igazgatósági ülések jegyzőkönyve a M. Tudományos Akadémia irattárában.

²⁾ U. ott, 1845. év. 11. sz.

Az 1845 november 20-án tartott nagygyűlésen a 400 frtos Marczibányi-nagyjutalmat 1828-ra Czuczor Gergely Aradi gyűlés című époszának, 1829-re Balásházy János Tanácslatok a mezei gazdaság körében, 1830-ra pedig gr. Széchenyi István A hitel című munkájának ítélte oda.

Az 1846. évi nagygyűlésen pedig kihirdette az Akadémia, hogy az 1834-ben kitűzött pályadolgozatok közül csak kettőt talált érdemesnek a jutalomra; Szlemenics Pálnak a Privilegium szó jelentőségéről írt értekezését és Horváth Mihálynak az Európába költöző magyarok kulturájáról szóló munkáját.¹⁾

Ezzel végleg lezáródik az a korszak, a mely a Marczibányi, Vitéz és özv. Motesiczky né nevét viselő jutalomdíjak történetének első fejezetét foglalja magában és a melyben a Marczibányi-bizottságnak és vele együtt a Nemzeti Múzeum igazgatóságának, majd ennek helyetteseként a Széchenyi Országos Könyvtár halhatatlan órének, Horvát Istvánnak, oly jelentékeny szerep és még jelentékenyebb munka jutott osztályrészül.

XI.

Ugyanabban az időben, a mikor a jutalomdíjak ügyét a nádor, Pest vármegye közönsége és a Marczibányi-család egyetértő akarata kivonta a Nemzeti Múzeum eddigi hatásköréből és az Akadémiába utalta át, a körülmények úgy alakultak, hogy az a régi terv, mely a Tudós Társaságot és Nemzeti Múzeumot egy közös otthonba szerette volna összehozni, már-már közel jutott a megvalósuláshoz.

Emlékeznünk rá, hogy az 1842-iki országgyűlés elé terjesztett és a Nemzeti Múzeum állapotát feltűntető jelentés, József nádor tudtával és beleegyezésével, a létesítendő Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeum mellett kívánta volna felállítani.

Ettől az időtől kezdve nem volt országgyűlésünk, a melyen a Nemzeti Múzeum fejlődésével, szükségleteivel foglalkozó Karok

¹⁾ A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. VIII. 16., 18., 45. l.

és Rendek előtt ne lett volna ez az eszme valamely alakban újra meg újra megpendítve.

A terv felelevenítésére rendszerint az a jelentés szolgált alkalmul, a melyet József nádor rendeletéből a Nemzeti Múzeum állapotáról az országgyűlés elé terjesztettek.

Az 1825—27-iki országgyűlésnek bemutatott jelentés kifejtette, hogy a Nemzeti Múzeumnak mennyire szüksége lenne egy új, tágasabb, megfelelő épületre. Miután azonban az intézet pénzügyi viszonyai nem engedték meg a nagyobb arányú építkezést, legalább annyit ajánlott, hogy egyelőre az új palota tervei készíttessenek el, a melyben a létesítendő Tudós Társaságnak is lehetne alkalmas helyet juttatni.¹⁾

Az 1830-iki országgyűlés részére készült jelentés már más alakban kívánta ugyanezt megvalósítani; a mennyiben azt ajánlotta, hogy a Tudós Társaság és a Nemzeti Múzeum együttesen, közös erővel építsenek új palotát. Ez mindkét intézetre jelentékeny megtakarítással járna, a mellett, hogy azért mindkét intézet megőrizhetné a maga függetlenségét és önállóságát. Előnye lenne ennek a tervnek az is, hogy a Nemzeti Múzeum már rendelkezik az ehhez szükséges telekkel.²⁾

Az 1832—36-iki országgyűlés elé terjesztett jelentés pedig ismét visszatért az előbbi tervhez és azt javasolta, hogy az új múzeumi épület építéskor gondoskodjanak arról, hogy ebben a Tudós Társaság is elhelyezkedhessék, mindkét intézet különállásának biztosításával.³⁾

Midőn az országgyűlés megszavazta 1836-ban a Nemzeti Múzeum új épületére az 500.000 frtot, sem arról nem történt említés, hogy az Akadémia is hozzájáruljon a maga pénzerejével az építkezéshez, sem pedig arról, hogy az új épületben a Tudós Társaságnak is biztosíttassék a szükséges hely. József nádor azonban nem ejtette el régi kedvenc tervét, hanem arra gondolt, hogy a mint a Nemzeti Múzeum palotája felépül betelepíti ide az Akadémiát is.

Ez azonban még a távoli jövőben volt. Addig sok mindenféle

¹⁾ Az 1825—27-iki országgyűlés irásai. I. 355—369.

²⁾ Az 1830-iki országgyűlés irásai. I., 265.

³⁾ Az 1832—36-iki országgyűlés irásai. V. 35.

történt. Egyebek közt nem egy olyan dolog is, a mi jóval alkalmasabb volt arra, hogy a két intézet vezető emberei egymástól elidegenedjenek, mint arra, hogy az egyesülésnek bármely alakban történő megvalósulásáért valami különösebb módon lelkesedjenek.

Midőn az oly sokáig óhajtott, az annyi részről szorgalmazott Tudós Társaság végre-valahára eljutott odáig, hogy 1830 november 17-én megválaszthatta az első rendes tagokat, besorozta ezek közé természetesen az ország egyik legkiválóbb tudósát és íróját, Horvát Istvánt is. Ő azonban 1831 február 3-án az elnökhöz intézett levelében, hálás köszönetének kifejezése mellett, elhárította magától e kitüntetést.

Nem lehetetlen, hogy igaza van Horvát István életrajzírójának¹⁾ abban, hogy Horvát István, a kit a nádor 1827 november 30-án az 1825—27-iki országgyűlés XI. cikké értelmében megalakított bizottságba, melynek feladata volt a létesítendő Tudós Társaság alapszabályait megállapítani, szintén kinevezett, s a ki itt a jegyzői teendőket is nagy buzgalommal végezte, a miatt nem fogadta el az akadémiai tagságot, mert gr. Széchenyi István befolyása nem őt, hanem Döbrentei Gábort választotta meg titkárrá.

Nem lehetetlen — mondjuk — hogy ez volt közvetlen oka Horvát István lemondásának. Kétségtelen azonban előttünk, hogy a választásnak ez az eredménye inkább csak megnyilatkozása volt azoknak az ellentéteknek, a melyek kettőjük közt fennállottak, s a melyeknek forrását sokkal mélyebben fekvő okokban kell keresnünk, mint a személyes ellenszenv lehetett volna.

Horvát István teljesen a multnak élt. A nemzet legősibb nyomait kutatta tengernyi munkával, éjjelt nappallá tevő szorgalommal, egy nagyverejű elme világosságával és egy gyermek könnyenhívó álmodozásával. Fájdalommal látta minden tisztelője, mint válnak ezek az álomképek évről évre kedvesebbékké előtte; mint áldozza fel ezeknek a szigorú valóságot, mint vesztesítik meg ezek utóbb már annyira ítélőképességét, hogy ennek az elképzelhetetlenül gazdag tudású embernek alkotóerejét végre már csakis ezek az ábrándok termékenyítették meg.

¹⁾ Vass Bertalan: Horvát István életrajza. Budapest, 1895. 415.

Széchenyi István ellenben semmitől sem idegenkedett jobban, mint a multnak e soha meg nem világítható sötétjében való téveteget tapogatódzástól, ha még annyi tudás, ha még annyi munka, ha még oly lelkes tűz párosult is ezzel.

Sőt minél több és nagyobb értékeket látott így veszendőbe memmi, annál elítélőbb, annál keserűbb volt kritikája az ily eljárás felett.

Nála, a kinek szemei előtt folyton ott lebegett a nemzet szellemi újjáébredése, anyagi haladása, a ki lángeszének fénysugaraival mindig arra az útra világított rá, a melyet a magyarnak saját boldogulása érdekében a jövőben kell megtennie, a ki nyíltan vallotta, hogy »nem néz annyit hátra, mint előre, nincs annyi gondja tudni, mik voltunk valaha, mint inkább látni, idővel mivé lehetnénk és mivé leendünk«,¹⁾ a ki arra tanította a mult dicsőségén elmerengni szerető honfitársait, hogy »Magyarország nem volt, hanem lesze, valóban nem csodálhatjuk, hogy azért az irányért, a melyet Horvát István képviselt, nemcsak nem lelkesedett, hanem ezt a leghatározottabban kárhoztatta.

Az évről évre érzékenyebbé váló Horvát Istvánt nagyon bántották a legnagyobb magyarnak itt-ott elejtett s ellene irányuló éles megjegyzései, a melyekért a Tudományos Gyűjtemény hasábjain gúnyoros csipkedésekben vett magának elégtételt.

Igy pl. felveszi a Tudományos Gyűjtemény 1833. évfolyamába a Tudós Társaság igazgatóságának legutolsó üléséről szóló tudósítást, mely Döbrentei tollából került ki. Ennek a) pontjában az áll, hogy V. Ferdinánd király a Tudós Társaság *alap-tökéjéhez* 10.000 forintot adott. A b) pont szerint pedig gr. Eszterházy Miklós a magyar nyelv terjesztésére 8000 forintnyi *tökepénzt* ajánlott fel.

Ehhez Horvát István a következő szerkesztői megjegyzéseket fűzi: »Ha alább a *tökepénz* állhat, mit csinál ott az *alap-töke* szó? A M. T. Társaság nem hináros helyen épült Kófal, hogy *alaptökére* szorult volna. A ki egy tudós intézet nevében egy egész Nemzettel beszél, pongyola nyelven soha se szóljon. Ha a szó végét elharapni szabad, úgy maholnap a Tudós Társaság is csak Tudós Társ lesz.«

¹⁾ Gróf Széchenyi István munkái. II. sorozat. I. kötet. 243 l.

A tudósítás d) pontja szerint Villax Nándor zirczi apát a Társaság *tökét* 10.000 forinttal növelé.

Erre megjegyzi a szerkesztő: »a Bakonyban igaz, sok szénégető vagyon s a szénégetőnek, mint a közmondás tartja, *tökén* a szeme. De mindemellett is okosabb, csinosabb és emberségtudóbb a főtiszteletű Zirczi Apátúr, mintsem hogy a M. Tudós Társaságnak kedveskedésből a Bakonyból *tökét* küldött volna.«

A 10. pontban el van mondva, hogy »a másodelőülő által javallott több változtatásokra nézve s nevezetesebben arra, hogy a Társaság kritikai folyóiratát ne adna ki«, az lett határozva, hogy erre nézve bevárando a nagygyűlés javaslata.

Horvát István ezt sem állja meg szó nélkül. »Nemzete előmenetelet olyannyira szomjúhozó mélt. Másodelőülőtől (Széchenyi) — írja — e javallatot hallani igen meglepő dolog. Hiszen ő írá és a tárgy velejére nézve bölesen írá: a kritika általános nemcsak hasznos, de legszükségesebb is, s míg szoros, kemény, égetésig gúnyos bírálás nem hozand ítéletet honi könyveinkről, addig, közönségesen szólván, izlésünk egészen kiesinosult nem leend. És alább: választóvíz, vagy szered, mert magukban is tündöklenek, de a többségnek homálybul kiragadtatására nemcsak hasznos, mint mondám, de szükséges is a kritika. Lássad: Világ. Irta gr. Széchenyi István. A mélt. Grófnak itt tökéletesen igaza volt. Meg kell még is jegyeznem, hogy a recensio és kritikához csak nyomós tudomány, nem pedig keménység, égetés, szered, kényeső, sár, savany, keser, marczona és méreg kivántatik. Az ilyen keverékből ki hozná ki a fejlődésnek lehető legmagasb pontját a kritika által?«

De juttat a »kényesőből« a szerkesztő Döbrenteinek is, a ki a tudósítást így írta alá »A titoknok által.«

»Kész vagyok elhinni — írja — hogy tek. tudós Döbrentei Gábor és a M. T. Társaság titoknoka mind tudományára, mind literatori érdemeire nézve a dicső Heynét, a göttingai T. Társaság volt híres titoknokát nemsokára elérheti. De mindemellett is azt gondolom, hogy minekutána a spanyol fejedelem szokta okleveleit e szavakkal: »Yo el Rey« »En a király« aláírni, minthogy nálunk a haza Imádott Atyja is leírja neyét, a spanyol fejedelmi szokáshoz, ha nemzetéhez szól, nem kellene a nagyérdemű titoknoknak alkalmaztatni.«

Széchenyit, Döbrenteit és az egész Tudós Társaságot Biró Pál álnév alatt Vörösmarty vette védelmébe a Bajza által kiadott Kritikai Lapokban, szóvá tevén, hogy Horvát István »mulatságot csinál magának a Tudós Társaság másodelőülőjének némely szavaiból, nyájasdadan enyeleg annak titoknokával s úgy látszik igen nagy kedvében van, rést találva egy régen fójtogatott nehez-
telésének kiáramlására»; azt is szemére veti, hogy Széchenyiről úgy nyilatkozik, mint a ki »nemzete előmenetelét szomjúhozza», mert a mit Széchenyi nemzeteért véghez visz, azt tettnek, cselekvésnek hívják s általában ezek a »csipdesések, akadozások» méltatlanok magához Horvát Istvánhoz is.

Ezek az összetűzések megismétlődnek a következő években is. A Kritikai Lapokban mind több és több támadás jelenik meg Horvát István ellen. Az 1834. és 1836. évfolyamokban kétszer is foglalkoznak vele itt e czímen: A Magyar Tudós Társaság és Horvát István. És midőn 1834-ben az Aurora zsebkönyv ügyében Horvát István összeütközésbe jön magával Bajzával, ez nem tartózkodik attól a kijelentésétől sem, hogy »Horvát István minden lemondása mellett is szeretne a Tudós Társaság tagja lenni s mivel ez nem lehet többé a nélkül, hogy inconsequens ne legyen, ócsárolja azt, mint a róka az el nem érhetett szőlőfürtöt». 1)

Mindezt tudva, nem ütközhetünk meg azon, hogy Horvát István, midőn a Tudós Társaság őt 1834 november 8-án tiszteleti tagjává választja meg, tartozó hálájának és köszönetének kifejezésével erről is lemond, igen nyomós okokra való hivatkozással, a melyeket fejtegetnie — úgy mond — nem illik, de a melyek arra kényszerítik, hogy régi homálya határai közt tartóztassa magát. 2)

De nem csodálkozhatunk — tudva a fentebbieket — a felett sem, hogy Horvát István az Akadémia emberei iránt érzett nehez-
teléséből kifolyólag, hivatalos állásában is, mint a Széchenyi Országos Könyvtár őre, mindannyiszor, a mikor erre alkalma nyílik, a helyett hogy a Tudós Társasággal szemben nagyobb fokú jóakarató készséget tanúsítana, megmarad a legridegben magyarázott jog és kötelesség vas korlátjai közt.

1) Kritikai Lapok. V. 129.

2) A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. II. 82.

Igy jár el pl. 1838-ban a Teleky-könyvtár átvételének kérdésében.

A Tudós Társaság már régebben kiküldött egy bizottságot, hogy tegyen javaslatot a gr. Teleky-család által az Akadémiának ajándékozott nagyértékű könyvtár átvételére. Ez a könyvtár-bizottság 1838 április 23-án oly értelmű jelentést tett a kisgyűlésnek, hogy az átvétel és felállítás módját, az alapítólevél értelmében, egyedül a Nemzeti Múzeum közreműködésével lehet megállapítani.

Miután azonban Teleky József gróf elnök, mint a család képviselője, úgy nyilatkozott, hogy az alapítólevél, a melyre a bizottság támaszkodik, csak azt írja elő, hogy az átadás történjék a Nemzeti Múzeum közreműködésével, ennél fogva a felállítás módját, minthogy a könyvtár az Akadémiát illeti, kizárólag erre kell rábíznai: a gyűlés felhívta a bizottságot, hogy a felállítás és használat módozataira nézve ily értelemben készítsen javaslatot.

Erre a bizottság a június 17-iki kisgyűlésen az Akadémia elnökének, mint a gr. Teleky-család képviselőjének, hozzájárulásával, a következő javaslatot terjesztette elő.

A könyvtárt a család megbízottja adja át, átvevőként pedig a Tudós Társaság könyvtárnoka és a Nemzeti Múzeumnak a nádor által kiküldendő képviselője szerepeljen.

Az átadás tudományszakok szerint történjék olyformán, hogy az előadó olvassa fel minden egyes munka pontos címét, a kötetek, lapok számát, a könyv nagyságát, kötését és ezeket az adatokat két írnok írja le. Az így készült lajstromot azután, a mint egy tudományszakkal végeztek, írják alá az átvevők és az átadó.

Az átvett tudományszakot a könyvtárnok az elnök utasítása szerint állítsa fel. Az egész gyűjteményt három főcsoportba kell osztani, úgymint a közönséges könyvtárra, mely a külföldi irodalmat öleli fel, a magyar könyvtárra, mely a magyar és magyar vonatkozású nyomtatványokból fog állani és a kéziratárra, az ősnymtatványokkal.

Az átvételi jegyzéken kívül még egy betürendes, egy szak- és egy helyrajzi katalógust is kell készíteni.

Mindaz, a mit a Tudós Társaság ajándékba kap vagy vásárol, vegyesen lajstromozandó és állítandó fel a Teleky-könyvtárral,

csak hogy az előbbiekre egy A., az utóbbiakba egy T. betűs bélyegző lesz beütve.

A könyvtárban minden évben a tisztogatásra szánt nyári szünet alatt revíziót kell tartani a Nemzeti Múzeum, a Tudós Társaság és a család képviselőinek ellenőrzése mellett.

A Teleky-könyvtár kettős példányait csakis a család beleegyezésével lehet elcserelni vagy eladni.

A Tudós Társaság óhajtandónak tartaná, hogy a Nemzeti Múzeum és a Tudós Társaság könyvtára részére eszközrendő vásárlások a két intézet közös megállapodásával történjenek, nehogy egy munkát itt is, ott is megszerezzenek, ha csak ezt különösebb ok kívánatossá nem teszi.

A könyvtár a tisztogatás idejének és a vásár- és ünnepnapoknak kivételével a Tudós Társaság tagjainak naponként 11—12 óráig álljon rendelkezésére; a nem tagoknak pedig kedden, szerdán, pénteken délelőtt 9—12 és télen át 2—4, nyáron 3—6-ig.

A helybeli tagok kétheti használatra ki is kölcsönözhetők a könyveket, az igen értékes díszmunkák, a ritkaságok és a kéziratok kivételével. A vidéki tiszteleti és rendes tagok hatheti időtartamra kaphassák kölcsön a könyveket; úgyszintén a levelezőtárgyak is, ha az elnök ezt megengedi. Hasonlóképpen a helyben lakó nem tagoknak is az elnök beleegyezésével lehessen valamit kikölcsönözni.

Minthogy a Nemzeti Múzeum felügyeleti joga az alapítólevél szerint csak a Teleky-család gyűjteményére terjed ki, a Tudós Társaság által alkalmazandó könyvtárnak minden egyéb dologban az Akadémiától kapja utasításait.

A gyűlés elfogadta a javaslatot és felkérte az elnököt, terjeszse fel ezt a nádorhoz jóváhagyás végett.

József nádor azonban nem akart a Nemzeti Múzeumot érdeklő ügyben ennek meghallgatása nélkül intézkedni; leküldötte tehát 1838 december 17-én az Akadémia által eléje terjesztett jegyzőkönyvi kivonatot Horvát Istvánnak, hogy erre esetleges megjegyzéseit megtegye.

Horvát István sok mindenben nem értett egyet az Akadémia javaslatával.

Szerinte, az alapítólevélben foglaltak után indulva, a Teleky-családnak szándékában állott a gyűjteményt, mint hitbizományt,

a Nemzeti Múzeumnak adományozni és csak használatát akarta a család a Tudós Társaság részére biztosítani.

A Tudós Társaság és a könyvtár közt az alapítólevél tehát csak annyiban létesített kapcsolatot, a mennyiben kimondotta: 1. hogy a könyvtárnak a Nemzeti Múzeum részéről történő átvétele alkalmából a Tudós Társaság is képviselve legyen; 2. hogy a Nemzeti Múzeum igazgatóságán kívül a Tudós Társaság igazgatójának — nem pedig magának a Társaságnak — joga legyen beleszólni a könyvtár elhelyezésébe és a közhasználatnak való átengedésébe; 3. hogy a könyvtárór a Tudós Társaság tagjai sorából választassék, azonban ez is a Nemzeti Múzeum igazgatójának ellenőrzése alatt álljon és végre 4. hogy a Tudós Társaságnak jogában álljon a család és a Nemzeti Múzeum képviselői mellé egy vagy több tagját kiküldeni a könyvtári revízióhoz.

Már pedig az, a mit a Tudós Társaság a nádorhoz felküldött jegyzőkönyvi kivonatban tervez, eltér úgy az alapítók szándékától, mint az alapítólevél világos szövegétől.

A család az alapítólevélben kifejezetten intézkedik, hogy a gyűjtemény se a Nemzeti Múzeumnak, se a Tudós Társaságnak egyéb részeivel ne egyesíttessék. A Tudós Társaság pedig elhatározta, hogy a könyvtárt egyéb nyomtatványokkal és kéziratokkal összevegyítteti, elegendőnek ítélvén, ha a Teleky-gyűjtemény könyveibe egy T., a többiekbe pedig egy A. betű lesz beírva. Itélje meg bárki, hogy elegendő-e ez a T. betű a kiváló mecenás emlékének feltüntetésére, a mely éppen úgy jelenthet Toldit is, mint Telekyt.

A család kikötötte, hogy a könyvtár mindig az alapító család nevét viselje. A Tudós Társaság ellenben ezt is elejti, mintha az egész csak hiúság dolga lenne. Már pedig semmi sem lehet alkalmasabb a honfitársak nemes versenyének fölkeltésére, mintha az érdemet kellőképen méltányoljuk és örvendezve magasztaljuk azt, a kinek megadatott az ország vezető férfiainak lelkét a közjó előmozdításának megnyerni.

A család kizárólag a maga és utódai részére tartotta fenn a könyvtár használatát annak helyiségein kívül. A Tudós Társaság pedig, ellentétben az országgyűlési határozatokkal is, nemcsak a budai és pesti tudósoknak, hanem az ország bármely részében lakó írónak, tekintet nélkül a nyomtatvány vagy kézirat ritka és

értékes voltára, lehetővé akarja tenni a gyűjtemény használatát, úgy hogy előre lehet látni az ebből származó rongálásokat és károkat.

Az alapító család a Teleky-könyvtár örét teljesen a Nemzeti Múzeum igazgatóságának ellenőrzése alá rendeli, a mi nem is történhetik másképpen, ha a gyűjtemény a nemzeti intézetnek mintegy kiegészítő részét teszi. A Társaság viszont a könyvtár vezetését kizárólag saját elnökségére bízta és a Múzeum jogkörét a gyűjtemény teljességének ellenőrzésére szorítja. Hogy ezt hogyan lehet elérni, ha a könyvtár nincs alárendelve a Múzeum igazgatójának, azt nehéz elképzelni.

Szóval a Tudós Társaság azért, hogy saját gyűjteményét egyesíteni akarja a Teleky-könyvtárral, az egészet ki akarja vonni a Nemzeti Múzeum hatásköréből és annak csupán holmi monarchicus-demokrata fenhatóságot juttatni. Vagyis, a Tudós Társaság ingyen akarja szálláshoz jutni a Nemzeti Múzeumban, a nélkül azonban, hogy bármiféle alárendeltséget vagy függést ismerne el.

Voltak még Horvát Istvánnak egyéb, kisebb jelentőségű megjegyzései is a javaslatra vonatkozólag, a melyeket 1839 február 18-án kelt felterjesztésében részletesen kifejtett, a nádorra bízván annak megítélését, nem látja-e szükségesnek a család véleményét is kikérni a javaslat felől. Valamint annak eldöntését, hogy a Tudós Társaság könyvtára helyet nyerjen-e az új múzeumi épületben és mily feltételek mellett? Miután ő úgy látja, hogy az Akadémia a Teleky-család alapítólevelét meg sem nézte és ebből kifolyólag a könyvtárt kizárólagos tulajdonának tekinti, alázatos véleménye szerint felszólítandó lenne az Akadémia, hogy az alapítólevél szellemében dolgozzon ki egy új javaslatot, a mely nem hagyja figyelmen kívül a Nemzeti Múzeumot sem.¹⁾

József nádor, nem tudni, abból az okból-e, a hogy az akadémikusok gondolták, mert t. i. 1839 tavaszától 1840 nyaráig a pozsonyi országgyűlésen volt elfoglalva, vagy pedig, a mi valószínűbb, mert sem az alapítólevél világos szavai ellenére nem akart a Nemzeti Múzeum hátrányára dönteni, sem pedig Teleky József gróf és az Akadémia ellenére nem kívánt a felmerült kér-

¹⁾ Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1838. Nr. 98.

désben határozni, úgy a Tudós Társaság megkeresését, mint Horvát István felterjesztését válasz nélkül hagyta.

Az 1841 november 8-iki kisgyűlésen az Akadémia tagjai újból érdeklődni kezdettek a könyvtár ügye iránt és felvilágosítást kívántak arra nézve, hogy miután a Teleky-könyvtár felállítása céljából az ideiglenesen kibérelt helyiségek bútorzata is elkészült már, miért húzódik még mindig a gyűjtemény átvétele?

Az ülés, megértvén, hogy az átvételt mindaddig nem lehetett végrehajtani, mert a nádor válasza az Akadémia előterjesztésére nem érkezett le, felkérte az elnököt, tegyen lépéseket a nádornál egy a Múzeum részéről kiküldendő megbízott kinevezésére nézve.

Ugyanekkor szóba került egy másik, az Akadémia tulajdonát képező könyvtár átvételének ügye is.

1814 márczius 29-én meghalt Bécsben az első magyar bibliografus, Sándor István, a ki végrendeletében a Tudós Társaságnak mielőbb való létesítésére és felsegélyezésére hagyományozta könyveit, régi pénzeit, mappáit, képeit és még ezen felül 10.000 frtot.

Miután a Tudós Társaság megalapítása a közel jövőben nem volt remélhető, a nádor intézkedésére, a melyet a felség is megerősített, addig, a míg az Akadémia létrejön, a 10000 frt évi kamatait a vele egy célú szolgáló Nemzeti Múzeum kapta meg, tisztviselőinek fizetésére, a könyvek stb. pedig a Széchényi Országos Könyvtárban helyeztetek el letétemény gyanánt.

Megerkezvén a gyűjtemény az 1816. év nyarán a Nemzeti Múzeumba, a nádor azt az utasítást adta a Múzeum igazgatójának, hogy a nyomtatványokat stb. a Múzeumban őrzött egyéb irodalmi gyűjteményektől elkülönítve helyeztesse el.

Miller a könyvekből összesen kilenczet kiválasztott, hatot a könyvtárnak őrzetére bízott, hármat átadott használatra a természetrajzi tár órének, a többit pedig ismét ládába rakatta és ezeket lepecsételte.

Értesülvén a nádor arról, hogy Sándor Istvánnak lukai kastélyában is voltak még ezenfelül könyvei, meghagyta Millernek, tudakozódjék ezek sorsa felől.

Nemsokára azonban maga a végrendeleti végrehajtó jelentette a nádornak, hogy a rokonok viszálykodása következtében

egyelőre sem a könyveket kiadni, sem a hagyatéki ügyet lebonyolítani nem lehet.¹⁾

József nádor nem feledkezett meg ugyan a Sándor István-féle gyűjteményről ezután sem, így pl. 1823. december 25-én is jelentést kívánt a Múzeum helyettes igazgatójától az ügy állása felől, érdeklődése azonban még fokozottabb mértékben nyilvánult meg akkor, a mikor a Tudós Társaság létrejött.

Már 1831. április 3-án leír a Múzeumhoz Haliczky igazgató-helyettesnek, hogy elérkezvén ideje annak, hogy a Sándor István-féle hagyaték azon része, a mely a Múzeum őrizetére bízott, a Tudós Társaságnak átadassék, ennek jegyzékét mielőbb terjeszse fel hozzá.

Haliczkynek azonban nem volt tudomása a 15 esztendővel előbb történekről és a Miller idejében vezetett jegyzőkönyvekből sem tudott annak nyomára jutni, mi történt különösen a régi pénzekkel.

A nádor erre augusztus 11-én ismét elrendeli, hogy neki a gyűjtemények felől jelentést tegyenek.

Évek múlva évek után, 1837-ben meghal Haliczky is, a nélkül, hogy a jelentés elkészült volna.

Végre 1840-ben, a mikor már Horvát István volt a Múzeum helyettes igazgatója, a Tudós Társaság újabb érdeklődésére és a nádor újabb meghagyására, július 15-én beszámol arról, a mit az igazgatóság irattárában talált irományokból megállapítania sikerült.

A talált feljegyzések tanúsága szerint Miller ugyan csak 9 munkát vett ki a gyűjteményből és helyezte el a természetrajzi tárból a könyvtárban, Horvát István azonban kétségtelenül megállapította, hogy Miller az ő tudtán kívül később is több mindenféle nyomtatványt tett át a Széchényi Országos Könyvtárba, még pedig minden lajstrom vagy írás nélkül, mert számos könyv volt a könyvtárban, a melyben ez állott: »E. Bibl. Steph. Sándor«. Hogy azonban a Sándor István-féle hagyaték mind ide került-e, azt már nem tudta felderíteni. Ugyanígy tett Miller az érmeikkel is.

¹⁾ A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902. I. p. 337., 362.

Horvát István tehát úgy vélekedett, hogy ha nem sikerül Bécsben, vagy esetleg a családnál megtalálni a gyűjtemény jegyzékét, úgy csakis azokat a nyomtatványokat lehet a Tudós Társaságnak átadni, a melyekben fel van tüntetve, hogy Sándor István tulajdonát képezték és ezeket is csak akkor lehet kikeresni, ha majd az új épület elkészültével a Széchényi Országos Könyvtárt újból rendezni fogják.¹⁾

Kevesebb nehézséggel járt a Tudós Társaságra nézve a Sándor István-féle könyvek Lukán maradt részének átvétele. Az örökösök ugyanis 1844-ben kinyilatkoztatták, hogy ha a Tudós Társaság beszünteti a nagyszombati kerületi táblánál ellenük megindított pert, hajlandók mindazokat a könyveket a Tudós Társaságnak átengedni, a melyek Sándor István bélyegzőjével vannak ellátva. A Tudós Társaság elfogadta a feltételt, mire a titkár megjelent Lukán és a könyveket, néhány jelentéktelen apróság kivételével, a melyeket nem tudtak megtalálni s a melyek helyett az örökösök más 45 darab nyomtatványt adtak, átvette annak a jegyzéknek alapján, a melyet az alapítványi ügyigazgatóság időközben összeállított Sándor István hagyatékáról.²⁾

Az 1844. év folyamán váratlanul és a nélkül, hogy akár a nádornak, akár a Nemzeti Múzeum igazgatóságának előzetes tudomása lett volna róla, megtörtént a Teleky-könyvtár átvétele is.

A gr. Teleky-család ugyanis eladta azt a házat, a hol eddig a gyűjteményt őrizték. Miután ily körülmények közt a könyveket nem lehetett tovább régi helyükön hagyni, a grófi család megbízásából Károlyi István ügyvéd ideiglenesen átadta az átvevőként szereplő akadémiai titkárnak az egész gyűjteményt.³⁾

Míg a Teleky-könyvtár átvételének kérdésében nem lehet Horvát Istvántól elvitatni, hogy abban az esetben sem követhetett volna más eljárás, ha tagja az Akadémiának, mert hiszen a Nemzeti Múzeum jogainak és érdekeinek minél határozottabb védelme hivatalbeli kötelessége volt, egyéb felmerülő esetekben

¹⁾ A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1824. Nr. 25., 151., 240. A. 1831. Nr. 21., 22. A. 1834. Nr. 18. Széchényi Országos Könyvtár irattára. A. 1840. Nr. 6.

²⁾ A Magyar Tudományos Akadémia irattára. 1845. év. 107. sz.

³⁾ Közgyűlési jegyzőkönyv, 1844. június 24-iki és okt. 14-iki ülés.

tanúsított magatartásáról már nem mernék ezt mindig ily határozottsággal elmondani.

Az 1841. év elején az Akadémia panaszt emel a nádornál, hogy Döbrentei Gábornak, a kít a régi magyar nyelvemlékek összegyűjtésével bízott meg, a Múzeumban nem engedik meg ezeknek lemásolását. A nádor erre február 19-én felhívja Horvát Istvánt, adjon erre vonatkozólag felvilágosítást.

Horvát István jelentésében oda nyilatkozik, hogy tőle soha senki sem kért lemásolás czéljából kódexeket, ennél fogva a kérelmet meg sem tagadhatta.

Néhány év előtt azonban, midőn egy alkalommal azt vette észre, hogy az úgynevezett boldvai misekönyvnek (Pray-kódex) kötése, mely különben elég ép állapotban volt, jelentékenyen megrongálódott, vizsgálatot tartott, hogyan történhetett ez. A vizsgálat során kiderült, hogy némelyek ezt is, más kódexeket is, titkon a szolga lakására vitették és ott használták. Ekkor ő a szolga eljárása felett rosszalását fejezte ki és a legszigorúbban meghagyta neki, hogy ezentúl tudta és beleegyezése nélkül ne próbáljon semmit kivenni a könyvtárból. Ezt egvébiránt egy országgyűlési határozat alapján maga a nádor rendelte el, sőt az elhalt igazgató életében azt is szabályül tűzte ki, hogy az ő különös engedélye nélkül senki se másolhasson le a könyvtárban kódexeket. Lehet már most, hogy valamelyik akadémiai tag újból megkísérelte a szolga útján a kódexekhez férni, a mi azonban, nála lévén a kulcsok, nem vezetett eredményre. Ha az akadémikusoknak nem esik nehezükre egyenesen hozzá fordulni, nem lett volna szükségük álitakon járni, mert ő egyenesen ő fenségéhez terjesztette volna kívánságukat.

József nádor nem kutatta tovább, mely részről történt a hiba, hanem utasította Horvát Istvánt, hogy az Akadémia kívánságának megfelelően járjon kezére Döbrenteinek a magyar nyelvemlékek lemásolásában.¹⁾

Hasonló merevséggel találkozott az Akadémia Horvát István részéről egy másik esetben is.

Az 1841. év nyarán az Akadémia ki akarta adni magyar nyelven Verbóczi Hármaskönyvét. Azzal a kéréssel fordult

¹⁾ A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1841. Nr. 24., 29.

tehát az nádorhoz, küldesse meg számára a Tripartitumnak 1517-iki kiadását, mely Jankovich Miklós gyűjteményével került a Széchényi Országos Könyvtárba. A nádor erre felhívta Horvát Istvánt, hogy a nevezett munkát kerestesse ki és térítvény ellenében kézbesítse az Akadémia megbízottjának.

Horvát István azonban még hivatalos úton sem akart az Akadémia embereivel érintkezni. Ennél fogva augusztus 22-én azzal a kérelemmel terjeszti fel a nádorhoz a Tripartitumot, a melyről megjegyzi, hogy nem a Jankovich-gyűjteményben volt meg, hanem a Széchényi Országos Könyvtár törzs-anyagában, hogy tekintettel a könyv ritka voltára, a melyből egész Európában csak öt példányt ismernek, ezt kizárólag az Akadémia hivatalos helyiségeiben való használatra adja ki ő fensége.¹⁾

A mikor az Akadémia elnöke kiállította a térítvényt a nagybecsű nyomtatvány átvételéről, egy újabb kérést intézett a nádorhoz, hogy t. i. tegye lehetővé, miszerint néhai Veszerle József egyetemi tanárnak a Nemzeti Múzeum birtokában levő kézírataiból néhányat irodalmi czélokra meg kaphasson.

Horvát István, a kihez a nádor az Akadémia megkeresését szokás szerint elküldötte, 1842 január 2-án kelt jelentésében ezt sem tartja teljesíthetőnek, miután Veszerle özvegye annak idején oly feltétel mellett adta el a Múzeumnak a kéziratokat, hogy ezeket, a mint az intézet pénzügyi viszonyai megengedik, boldogult férje neve alatt ki fogják adni. Miután azonban úgy a Nemzeti Múzeum mint az Akadémia a nemzet tulajdonát képezik, Horvát István abban a véleményben volt, hogy ha az Akadémia, a melynek könyvkiadásra is van pénze, vállalkozik Veszerle neve alatt a kéziratok kinyomatására, a Múzeum egy külön szerződéssel átengedhetné a kéziratokat, akár valamely összeg lefizetése fejében, akár pedig ingyen. Csakhogy ez meg az Akadémia szabályaival ellenkeznék, a melyek csakis magyar nyelvű munkák kiadását teszik feladatává.²⁾

¹⁾ A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1841. Nr. 64.

²⁾ Országos Levéltár. Acta Musaei. A. 1842. Nr. 137. Igazgatósági irattár. A. 1842. Nr. 2.

XII.

Mialatt Horvát István ilyenformán minden kínálkozó alkalmalmmal félre nem magyarázható szándékossággal mélyítette azt a szakadékot, a mely közte és vele kapcsolatban a Széchényi Országos Könyvtár, valamint az Akadémia közt keletkezett, befejezést nyervén a múzeumi építkezés, elérkezett végre az ideje a végleges döntésnek arra nézve, hogy az Akadémia az új épület melyik részében nyerjen elhelyezést.

Midőn tehát Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója, az 1843. év őszén a nádor intézkedését kérte arra nézve, hogy hozzáfogjanak-e a Széchényi Országos Könyvtár átszállításához, egyszersmind abban az irányban is kikérte elhatározását, vajjon az Akadémia tulajdonát képező Teleky-könyvtár is ide jön-e az első emeletre? A maga részéről a második emeletet erre alkalmasabbnak vélte, mert itt egy az Akadémia ülései számára szükséges nagyobb méretű terem is volt.

A nádor egvelőre megelégedett azzal, hogy utasította Kubinyit, válaszson ki a palota építőjével, Pollackkal, a Teleky-könyvtár részére megfelelő helyiséget és tegyen neki erről jelentést.¹⁾

Nem mozdulván előbbre két teljes esztendőn keresztül az Akadémia beköltözésének ügye, 1845 november 25-én az igazgatóság nevében Teleky József gróf elnök a következő kérelmet intézte a nádorhoz.

Az Akadémia igazgatósága mély hálával fogadta már több év előtt ő fensége azon atyai gondoskodását, hogy a Nemzeti Múzeum új épületében az Akadémia szükségleteire is tekintettel lévén, úgy könyvtára, valamint gyűlésterme részére itt helyet rendelni szándékozott.

Elkészülvén immár úgyszólván teljesen az új épület, az Akadémia nagygyűlése a nádor iránt érzett nagy bizodalmból, a melyben az igazgatóság is osztozott, azzal a kéréssel folyamodik hozzá, fogadja be, régebbi kegyes elhatározásánál fogva is, az Akadémiát a Nemzeti Múzeum épületébe és tetézze ezzel

¹⁾ Országos Levéltár. Acta Musaci. A. 1843. Nr. 1833.

eddigig kegyeit a legnagyobbal. Az Akadémia így nemcsak tetemes költségeket takarítana meg évenként, hanem könyveit is, a melyeket most csak a jó szerencse véd, biztos helyre vihetné, gyűléseit az utczai zajtól nem háboríttatva tarthatná meg, egyszersmind pedig a hely méltóságától is nem csekély dísz-t nyerne.¹⁾

József nádor deczember 15-én kelt leiratában kijelenti, hogy évekkel előbb kinyilatkoztatott szándékához híven annál inkább kész az Akadémia megkeresésének eleget tenni, a mennyiben a Múzeum épületében megfelelő hely kínálkozik, mert meg van róla győződve, hogy a két intézetnek illetően egymáshoz való közeledése, egyfelől mivel a különböző gyűjtemények így egy helyen lesznek láthatók és könnyebben lesznek használhatók, másfelől pedig, mert reményli, hogy a közönség érdeklődése a két hazai tudományos intézet iránt ez által még inkább növekedni fog, a tudomány érdekében felette hasznos lesz. Felhívja tehát az Akadémiát, adja elő részletesen, micsoda helyiségekre lenne szüksége, és küldjön ki valakit, a ki az átengedendő helyiségek felől a Múzeum igazgatójával a helyszínén értekezzék.²⁾

Az Akadémia Schedel Ferencz titkárárt küldötte ki, hogy Kubinyivel a helyiségek felől tárgyaljon.

Kubinyi, a ki időközben a dolgot tisztviselőtársaival is megbeszélte, a II. emeleten azokat a helyiségeket jelölte ki az Akadémia részére, a melyek a homlokzati nagyterem mellett vonultak el, úgy mint egy már eddig is fallal elrekesztett hosszú folyosót, a délfelé nyúló 3 nyugati szobát és a délről velük szomszédos egy ablakos szobát, valamint a nagyterem előtti helyiséget, a mely különben társalgóteremnek volt szánva, a hol a heti gyűléseket lehetett volna megtartani s a mely viszont más nagyobb ünnepek alkalmával az Akadémia által is könnyű szerrel átengedhető lett volna.

Az igazgató azonban már ekkor megjegyezte, hogy ha a Múzeumnak a legközelebbi jövőben nincs is szüksége e helyiségekre, néhány év múlva, kivált ha a gyűjtemények rohamosabban szaporodnak, aligha fogja nélkülözhetni ezeket.

¹⁾ Fogalmazvány az Akadémia irattárában. A. 1845. Nr. 125/2.

²⁾ A Magyar Tudományos Akadémia irattára. A. 1845. Nr. 11.

Ha nehéz volt ily kilátással a jövőre a Múzeum igazgatójának az átengedendő helyiségek felől határozni, még nehezebb volt az Akadémia titkárának az iránt nyilatkozni, meg fognak-e felelni e helyiségek az Akadémiának vagy sem.

Az Akadémiának eddig a következő helyiségek állottak rendelkezésre az általa bérelt Trattner-Károlyi-házban. Egy terem a kis, nagy és igazgatósági gyűlések részére (a közgyűlést eddig Pest vármegye házában nagytermében tartották meg). A négy tágas szobából álló titkári hivatal a titkár és segédjegyző számára, a hol egyuttal a bizottságok is ülészek. Levéltári helyiség. Iroda, a hol négy irnok dolgozott s a hol a természetrajzi tárgyak kicsi gyűjteménye is állott, két szekrényben és egy előszoba.

A könyvtár négy nagyobb és négy kisebb szobában volt felállítva. A pénztárt egy vasajtós helyiségben őrizték, mely kapcsolatban volt a pénztárnok lakásával. A hivataloszolga és a könyvtári szolgáló egy szobából és konyhából álló lakásán kívül volt még egy földszinti helyiség is, egy másik házban, a hol az Akadémia nyomtatványai voltak elhelyezve.

Számbavéve azt, hogy a könyvtár egymagában 56 ölnyi falat vett igénybe, nemcsak a titkár, hanem maga Széchenyi István gróf alelnök is, a ki szintén megtekintette a Múzeum igazgatója által kijelölt négy termet, kénytelen volt ezek elégtelenségét az Akadémia szempontjából megállapítani.

Széchenyi gróf tehát, az Akadémia nevében, még egy ötödik teremnek átengedésére kérte a nádort, azzal a kijelentéssel, hogyha az Akadémia ezt is elnyeri, nemcsak most tud ott czélszerűen elrendezkedni, hanem, tekintetbe véve a helyiségek magasságát, a várható könyvtári szaporulatnak is éveken keresztül elegendő helye lesz.

A nádor, daczára annak, hogy Kubinyi igazgató jelentése szerint az Akadémia által kiszemelt ötödik terem a technológiai gyűjtemény befogadására volt szánva, a melyet a természetrajzi osztály alig tudott volna nélkülözni, az osztály óre, Szadler József pedig írásbeli felterjesztésében fejtette ki aggodalmait az átengedés felett, 1846 február 17-én mind az öt termet átengedte az Akadémia használatára, csak azt kötötte ki, hogy, ha az Akadémia igénybe veszi a helyiségeket, nemcsak a fűtésről, világi-

tásról, tisztogatásról tartozik gondoskodni, hanem a Nemzeti Múzeum házi rendjéhez is mindenben alkalmazkodnia kell.¹⁾

Az Akadémia élénk öröm- és hálaérzettel értesült a nádor elhatározásáról és már a február 23-iki közgyűlés kifejezést adott abbéli óhajának, vajha mielőbb át lehetne költözni az új szállásba.

Éz a kívánság megnyilvánul még többször is az év folyamán tartott üléseken.

A május 11-én tartott kisgyűlésen Zsoldos Ignác r. tag indítványára határozatba megy, hogy az elnökség, a mennyiben ez lehetséges, siettesse az átköltözést.

Június 15-én szóba jöven a kisgyűlésen József nádor félszázados működésének megünneplése, Zsoldos azt indítványozta, hasson oda az elnökség, hogy ebből az alkalomból foglalhassa el az Akadémia új szállását a Nemzeti Múzeumban.

A mikor azonban a következő ülésen felolvassák a jegyzőkönyvnek ide vonatkozó részét, Kubinyi kénytelen megjegyezni, hogy az átköltözés az 1846. év folyamán a miatt sem történhetik meg, mert az Akadémia részére kiszemelt helyiségeket azok a művészek tartják lefoglalva, a kik a nagyterem festését és márványozását végzik.

Sőt midőn a december 15-én megtartott XVII. nagygyűlés elé kerülnek a kisgyűlési indítványok és határozatok, Kubinyi nemesak azt nem titkolja el, hogy az átengedett termek közül kettő máris más czélra lett felhasználva, hanem tekintettel arra, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményei közül némelyik eddig is helyszüke miatt panaszkodik, annak az aggodalmának ad kifejezést, hogy a későbbi gyarapodás előbb-utóbb ki fogja szorítani az Akadémiát az épületből.²⁾

Nem egészen egy hónappal később, hogy Kubinyi e felszólalása elhangzott az Akadémiában, 1847 január 13-án meghalt József nádor, a kinél őszintebben nemzetünket nem szeretete senki s a kinél többet művelődésünkért, haladásunkért, boldogulásunkért nem tett senki azok közül a fejedelmi sarjak közül, a kik-

¹⁾ A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára. A. 1845. Nr. 192. Akadémiai irattár. A. 1846. Nr. 18., 60.

²⁾ Hivatkozott ülések jegyzőkönyvei a Magyar Tudományos Akadémia irattárában.

nek az isteni gondviselés hazánk sorsának intézésében szerepet juttatott.

Halála nemcsak legfőbb pártfogójától fosztotta meg az Akadémiát, hanem attól a reménytől is, hogy a Nemzeti Múzeum épületében, ha többre nem, legalább néhány évtizedre nyugalmas otthonra talál. A hol az intézet vezetősége, tisztviselőkara a felett töpreng, mi fog történni néhány év múlva a rohamosan szaporodó gyűjteményekkel, oda egy másik intézetnek még ideiglenesen is csak oly magasabb parancs szavára lehetett volna bevonulnia, mely minden ellenmondást képes már eleve megszüntetni. Ez a hatalmas szó pedig a nádor halálával elnémult örökre.

Majd elkövetkeztek az 1848. és 1849-iki évek véres erőfeszítései, küzdelmei és ezeknek szomorú következményei, a melyek még az Akadémia működését is megbénították. Kinek jutott volna eszébe ekkor az Akadémia kényelmesebb, czélszerűbb elhelyezésére gondolni?

Midőn azonban a szabadságunkért vívott harcok kegyetlen letörése után, 1853 márczius 14-én, több esztendei szünetelés múlva ismét tanácskozássra ül össze az Akadémia igazgatósága, azzal kezdi meg működését, hogy a halhatatlan József nádor által oly sok időn keresztül előszeretettel ápolt eszmének, az Akadémiát a Nemzeti Múzeummal közelebbi kapcsolatba hozni, egy más alapon történő megvalósítása felett tanácskozik.

Kubinyi, aki nem lelkesedett azért, hogy az Akadémia a Nemzeti Múzeum palotájában telepedjék meg, éppen nem idegenkedett attól, hogy az Akadémia a Nemzeti Múzeum tőszomszédságában, ennek telkén építsen magának megfelelő hajlékot.

Azért, midőn az igazgatósági ülésen gróf Teleky József elnök előadta, hogy az eddig birt helyiségekre csak úgy lehetett a bérleti szerződést további három évre megújítani, hogy a házbért 400 frttal emelték, minthogy az egész városban hasztalan kerestek más megfelelő házat s midőn ennek során felmerült a gondolat, nem kellene-e most már a rég óhajtott házépítéssel komolyabban foglalkozni, Kubinyi nemcsak azt nyilatkoztatta ki, hogy, ha az Akadémia a Nemzeti Múzeum telkét alkalmasnak vélné az építkezésre, ennek megvalósítását a maga részéről a leghatározottabban támogatná, hanem azt is, hogy ő a tervet Albrecht főherceg-kormányzó, valamint a Helytartótanács néhány befolyásosabb

tagja és a belügyminiszter előtt már szóba is hozta, a kik mind helyeslőleg vették tudomásul.

Látván Teleky, hogy az igazgatóság többi tagjaiban is megvan a hajlandóság a terv elfogadására, indítványozta, fordítsa az Akadémia a rendelkezésére álló tőkét egy czéljainak megfelelő ház felépítésére a Nemzeti Múzeum telkén. Indítványát egyebek közt azzal is támogatta, hogy az Akadémiának és a Nemzeti Múzeumnak egy és ugyanazon telken való egyesítése közelebb hozná egymáshoz a két intézetet s különösen a két könyvtárnak egymást kiegészítő használata megtermékenyíténé munkásságukat.

Az igazgatóság elvben hozzájárult az elnök indítványához, a melyről abban a véleményben volt, hogy csakis az alapítványi hátralékok késedelmesebb befolyása miatt szenvedhetne némi halasztást és kimondván határozatilag, hogy folyamodványt intéz Albrecht főherceghez a szükséges telek átengedése iránt, a terv keresztülvitelével megbizta Fáy András, gr. Károlyi György, br. Prónay Albert és Kubinyi Ágoston igazgatósági tagokat, felhatalmazván őket úgy a szükséges tervek elkészíttetésére, valamint, ha a kívánt pénzüsszeg már együtt lesz, az építkezés megkezdésére is.¹⁾

Az igazgatósági határozatnak megfelelően gr. Teleky József elnök még márczius 16-án benyújtotta Albrecht főhercegnél az Akadémia folyamodványát a Nemzeti Múzeum telkéből szükséges rész átengedése tárgyában.

A főherceg-kormányzó a kérvényt leküldötte a cs. kir. helytartósághoz, mely viszont felhívta egyrészt az Akadémia elnökét, másrészt pedig a Nemzeti Múzeum igazgatóját, adjanak bővebb és részletesebb felvilágosítást arra nézve, mennyi pénz áll rendelkezésre az építkezés czéljaira, mekkora az a telek, a melynek átengedéséről szó van és miként kívánják ezt átruházni az Akadémiára?

Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum képviselői egy, május havában megtartott értekezleten együttesen állapították meg a kívánt választ.

¹⁾ Igazgatósági tanács jegyzőkönyve. 1846—1861. XVI. gyűlés. 8. pont. A Magyar Tudományos Akadémia irattárában.

Ebben kifejtették, hogy az Akadémia vagyoni állapota, a pénztári hivatal 1852 december 1-jén készült kimutatása szerint, a következő.

Az alapítványi tőkék összege 280.500 frt, a miből kamatra ki van adva 105.081 frt 40 kr.; bizonyos holtig szóló ajánlatok fejében begyűlt 600 frt. Vagyis összesen 443.616 frt 53½ kr. ezüstben.

Az Akadémia ebből a következő összegeket vélte az építkezésre igénybe vehetni. A budai takarékpénztárban az építkezés céljaira elhelyezett 3700 frtot; egy 10.000 frtos alapítványt, melyet az alapító fölmondván, rövid időn belül befizetendő volt a pénztárba és azt az 57.000 frtot tevő kamathátralékot, a minek behajtása folyamatban volt. S ha mindez nem lett volna elég, a bármikor felmondható kölcsönökből a még hiányzó összeget.

Az átengedendő telek nagysága 296 négyszögöl lett volna és pedig hosszúságban 37 öl, szélességben pedig 8 öl; ez a Nemzeti Múzeum szabadon álló telkének azt a részét képezte, a mely északkeleten a Sándor-főherceg-utca és az Ötpaesirta-utca (ma Eszterházy-utca) felé szögelt ki.

A Múzeum igazgatója azt a megfigyelést tevén, hogy az új palota az intézet tisztviselőinek és szolgálóinak befogadására már is elégtelen, számbavevén továbbá a gyűjtemények nagymérvű gyarapodásából néhány éven belül okvetlenül előálló helyhiányt, az Akadémia ezen építkezésével kapcsolatban egyúttal a Nemzeti Múzeum kibővítését is szerette volna keresztülvinni, még pedig olyformán, hogy a déli oldalon ugyanolyan nagyságú épület létesíttessék a Múzeum céljaira, mint az északi részen az Akadémiának, a kettőt pedig, a mai Eszterházy-utca mentén, nyílt arkádok kössék össze, a tudományos értékű emlékek elhelyezésére. Az új szárny felépítése, a Kubinyi által készített költségvetés szerint 40.000 frtba került volna a Nemzeti Múzeumnak, tehát ugyanannyiba az Akadémiának a másik szárnyáé.

Az Akadémia kötelezte volna magát, hogy a maga céljaira szolgáló épületet úgy külső alakjára, valamint magasságára nézve a múzeumi palota stílusához illően a Múzeum által a déli oldalon építeni szándékolttal szárnyval azonos nagyságban és minőségben fogja felépíteni.

A telek átengedését az Akadémia örök jogon kívánta, úgy hogy onnan őt soha kibecsültetni vagy kisajátítani ne lehessen.

Viszont kötelezte volna magát az Akadémia arra, hogy saját falain kívül mindenben elismeri a Nemzeti Múzeum tulajdonjogát, a házirendbe pedig, a mennyeiben ez az udvar és kert helyiségeire vonatkozik, bele nem szól, sőt ehhez alkalmazkodik.

A Múzeum »háziúri felsőbbségének« elismerésül az akadémiai épületben az átjárás közös lett volna s az Akadémia kapusa a múzeumi tisztviselőknél minden jutalom nélkül tartozott volna ajtót nyitni.

Egy udvarszolga pedig, akire a külső udvar feletti felügyelet tartozott volna, egy tágasabb szobából, kamrából és konyhából álló lakást nyert volna az Akadémia épületében.

A telek tulajdonjogának átruházása egy szerződéses okirat kiállítása és kicserélése alapján ment volna végbe, a melyben a két intézet egymáshoz való viszonya világosan és határozottan körvonaloztatott volna.

Midőn az Akadémia elnöke mindezt kifejtette a cs. és kir. helytartóság előtt, nem mulasztotta el kiemelni, hogy az Akadémia és Nemzeti Múzeum együttes kérelmének teljesítése annál inkább óhajtható lenne, mert a két intézetnek, a melyek mindegyike rendelkezik könyvtárral és éremgyűjteménnyel, a közelsége révén előmozdítatnék a tisztviselők egyetértő munkálkodása, valamint a gyűjtemények közös használata, a mi mindkettőnek csak előnyére válnék.

Albrecht főherceget azonban, úgy látszik, nem sikerült erről meggyőzni, mert a cs. kir. helytartóság 1856 február 19-én arról értesítette Dessewffy Emil grófot, a ki az időközben elhalálozott gr. Teleky Józsefet az elnökségben követte, hogy a telekátengedéshez az engedély nem adatik meg a következő okokból.

A Nemzeti Múzeum palotája főleg azért tekinthető a város legkiválóbb díszének, mert egészen szabadon és kellő távolságban áll minden más épülettől. Ha az egyik oldalra az Akadémia háza jönne, ez minden esetre zavarólag hatna a palota nemes arányaira. A másik oldalra pedig egy ehhez hasonló épületet emelni, nem engedi a Múzeum kedvezőtlen pénzügyi helyzete.

Azok a mindenféle kellemetlenségek, a melyek a közös tulajdonjogból rendszerint előállanak, csak még szembetűnőbbben

jelentkeznének itt, a hol az Akadémiának nem lenne belső udvarhelyisége.

A palotát körülfogó térségen a közönség részére sétatérül szolgáló kertet terveznek. Az Akadémia céljaira szolgáló épület a tervezett sétatérből foglalván le jelentékeny részt, ez a közönségnél is méltó okul szolgálhatna a panaszra.

A mi végül azt illeti, hogy a Nemzeti Múzeum telkén épülvén fel az Akadémia, ez által a két könyvtár egymás közelébe jöhetne, ezt úgy is el lehet érni, ha az Akadémia nem a Múzeum telkén, hanem ennek tőszomszédságában építkezik.¹⁾

A mikor ez a végzés az Akadémiához és Nemzeti Múzeumhoz leérkezett, éppen negyvenöt esztendejem últ el annak, hogy Miller felvetette az eszmét, nem lehetne-e a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeum kebelében megalapítani.

A válasz, a mit Miller e kérdésre kapott, nem hangzott kedvezően. Azonban kétségtelen, hogy az ő eszméi termékenyítették meg József nádor lelkét azzal a gondolattal és elhatározással, hogy a két intézet közt bizonyos szorosabb kapcsolatot létesít a magyar tudomány és művelődés érdekében.

Ezt a tervet a nádor halála után sem ejtették el, sem az Akadémia, sem a Múzeum részéről, csupán módosítottak rajta, még pedig oly irányban, mely az összeköttetést csak tartósabbá tette volna.²⁾

Ma már, félszázaddal utóbb, tisztán láthatjuk, hogy a tervezett kapcsolat, bármelyik alakjában jön is létre, ha ideig-óráig könnyebbségére szolgál is az Akadémiának, üdvös nem lett volna egyik intézetre sem nézve; mert oly kényszerhelyzetet

1) A Nemzeti Múzeum igazgatóságának irattára, A. 1853. Nr. 65.

2) Bugát Pálnak is voltak hasonló eszméi, a mennyiben az Akadémia 1844. évi július hó 8-án tartott kisgyűlésén némely akadémiái reformokról értekezett, névszerint a Tudós Társaságnak a Nemzeti Múzeummal s több fennálló tudományos és közhasznú egyesülettel való összeköttetéséről s általában a tudományos törekvések egyesítéséről. Sajnos, Bugát ez értekezésének a leggondosabb kutatás után sem voltunk képesek nyomára jutni. A közel félszázadon keresztül húzódó tervezgetésből mindössze annyi valósult meg, hogy az Akadémia 1858. évtől mindaddig, míg palotája fel nem épült, tehát 1864-ig bezárólag, a Nemzeti Múzeum dísztermében tartotta meg közgyűléseit.

teremtett volna, mely mindkét rész szabadabb fejlődésére bencítőlag hatott volna.

Mindazáltal, ha nem tartjuk is szerencséseeknek a tervezetéseket és kísérletezéseket, a nélkül hogy jelentőségüket túlbecsülnők, be kell ismernünk, hogy érdekes jelenségei annak a kornak, a melyben a Nemzeti Múzeum bizonyos, az Akadémia hatáskörébe tartozó feladatokat is teljesített, s a mikor az Akadémiának viszont meg volt könyvtárán kívül a maga, érmekből és természetrajzi tárgyakkól álló, bár kicsiny, gyűjteménye is.

A mikor tehát a magyar művelődésnek, a magyar tudományosságának ez a két fontos tényezője a fejlődés kezdetleges fokán sokkal közelebb állott egymáshoz mint áll ma.